

TERÖRSÜZ TÜRKİYE

Kararsız Dünya, Kritik Eşikler ve Yeni Başlangıçlar

Batı'daki kimi mecralar Donald Trump'ın ikinci başkanlık dönemini sadece siyasi bir dönüş değil, Batı uygarlığında uzun 20. yüzyıl şeklinde tanımlanan bir dönemin neticesi görüyorlar. Aslında haksız sayılmazlar, zira İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal Batı'yı şekillendiren 'açık toplum' ideolojisi, millî kimlik, inanç, aidiyet, dayanışma, kolektivizm gibi bağları zayıflatarak yerine teknokratik yönetimi, sınırsız bireyciliği ve soyut evrenselciliği koymuştu. Bu düzenin artık tükendiği ve çökmekte olduğu açık, süreç yerini millî kimlik, bağlılık ve aidiyet arayışına bırakıyor. Trump ise bu yeni dönemin taşıyıcısı değilse bile, onun kaçınılmaz gelişini haber veren sarsıcı bir ulaşı. ABD'nin küresel hegemonyasını destekleyen yumuşak güç kurumlarıyla diğer araçların ikinci Trump döneminde hüzle bir kenara atılması bununla ilgili.

Artık bambaşka bir yüzyılda yaşıyoruz. Uzun yirminci yüzyıl, bize miras bıraktığı dünyanın atomizasyon, kayıtsızlık, kendini inkâr ve küçük, kişisel olmayan zorbalığın tamamen sürdürülemez bir karışımı olduğunu ispatladı. Günümüzün son derece kabileci, yarışmacı ve benmerkezci dünyasında iş birliği yapmayı, tesanüdü nasıl öğrenebileceğimizi üzerinde daha derinlikli olarak düşünmeliyiz. Toplumlarımız ya yeniden canlanma teklifini kabul edecek ya da yerlerini daha güçlü, daha ayakları yere basan ve uyumlu başka kültürlerle bırakmak üzere yok olup gideceklerdir. Evet, dünya tahminlerin ötesine geçen bir dönüşümün eşliğinde fakat *kararsızlıklar* da bir o kadar artıyor. Devletlerin, toplumların ve insanların kolay kolay karar vermediği ikilemler günden güne çoğalıyor. Hemen her sahada çatallaşan, seçim yapmayı gerektiren şartlar doğuyor.

Günümüzde mutlak kötülüğün vücut bulmuş hâli Siyonist rejimin yaptığı Gazze soykırımı sadece şahit olmak bakımından değil, *var olma* bakımından da en büyük tarihsel olaydır. Anlıyoruz ki Filistin topraklarındaki yoğunlaşmış emperyalizm Filistinlileri sistematik olarak değersizleştirmekte oldukça kararlı. Siyonist işgal rejiminin Filistin ve Gazze'de yaptıkları ise dünyanın vicdanlı insanların kırıncı öfkelerini çoğaltıyor. Siyonist yerleşimci sömürgeciliğin soykırımını izlemeyi dayanılır kılma görevi üstlenen küresel medya işgal rejiminin başındaki aktörün gitmek üzere olduğuna odaklanıyor. Siyaset, diplomasi, düşünce kuruluşları, yoruncular hemen hepsi onun gidişini bekliyorlar. Buna karşın işgal rejimi Gazze üzerindeki zulmünü sürdürmekle kalmıyor, Anglosakson hegemonya daha doğrusu 'Büyük İsrail' üzerindeki şantajcı tutumunda el arttırıyor. Gazze'de soykırımın sürdüğünü gören, Gazze'ye baktıkça içi kan ağlayan insanlar Siyonistlerdeki kararlılığı kavradıkça daha da şaşkın bir hâle düşüyor. İsrail'de yapılan kamuoyu araştırmaları da Yahudilerin yüzde 80'inin Netanyahu'nun Gazze politikasını desteklediğini ve Filistinlilerin sürülmesini istediğini ortaya koymakta.

Dönüşen dünyaya adapte olmaya çalışan PKK, önderlik, örgüt, silahlı mücadele yöntemi ile demokratik toplumun inşası gibi konuları tartıştığı Olağanüstü 12. Kongresi'nin ardından kendisini feshettiğini ve silah bıraktığını resmen ilan etti. Toplumumuz, yarısı tedhişçi eylemlerle geçen yüzünlük bir sorunun nihayete erme ihtimalinin ufukta belirdiği bu süreci umutla, heyecanla izliyor. Tabii ki eski yatkinliklerine göre hizalanan Kemalist ve sol muhalefet çevreleri örgütün silah bırakmasına fikren, ideolojik olarak, siyaseten hazırlıksız yakalandıkları için süreçten rahatsızlık duyuyorlar, bunu da bahane üretme çabalarından, yazdıklarından ve beyanatlarından anlıyoruz. Kritik kararların alındığı yeni başlangıçların eşliğinde önemli olan kanın dökülmeyecek olması ve genetik seküler hassasiyetleri baskın kılmanın imkânsızlığıdır.

Kimilerinin Terörsüz Türkiye vizyonu çerçevesinde sarf edilen bazı sözler üzerinden ortalığı ayağa kaldırmaya çalıştıkları biliniyor. Onların söylentilerinin ilk aşamasını, ele aldıkları durumu kararsız dünyadaki bağlamından, bütünden ve ait

olduğu tarihsel düzlemde yatıtmak oluşturuyor. İkinci aşamada, yatkinliklerinden hareketle oluşan kanaatlerini bir araya getirerek, olmayanları varmış gibi göstererek süreci kusurlu hâle getirip baştan mahkûm ediyorlar. Sonra da havanda su dövüklerini unutarak mesele etrafında durmadan veryansın ediyorlar.

Bununla birlikte PKK çevrelerinin sürece damga vuran 27 Şubat, 26 Nisan ve 5-7 Mayıs 2025 tarihli metinlerine yakından bakıldığında birtakım ciddi farklılıkların bulunduğu göz ardı edilemeyecek nispette. Mesela PKK silahlı mücadeleden vazgeçiyor ama iddialarını koruyor. Ulus devlet dâhil taleplerini 1990'larda reel sosyalizmin çöküşü gibi gelişmelerin etkisiyle hayli zaman önce terk ettiğini açıklayan Abdullah Öcalan'a karşı Olağanüstü 12. Kongre metninde dört coğrafyayı kapsayan bir uluslaşma iddiası bulunuyor. Ölümcül bir hastalık olan mağduriyet edebiyatına sığınarak Türkiye'ye soykırımcı diyor. Örgüt içinde ve üstünde 'kadir-i mutlak' bir gücü bulunan Öcalan açıklamasında Türkiye ile bütünleşme diyor ama diğer metinlerde bunu teyit edecek bir emare görülüyor. Artık lafazanlıklar terk edilmeli, metinler sadeleştirilmeli, ağır ideolojik süsten arındırılmalı, yalın bir duruma getirilmelidir. Böylece kullanılan kavramların devreye sokulması, kastedilmeyenlerin kastedildiğinin ileri sürülmesi gibi çarpıtmalar engellenecektir. O hâlde bir kere daha altını çizelim: PKK'nın tüm şube ve uzantılarını kapsayacak şekilde eksiksiz tasfiyesi şarttır. PKK'nın ve Rojava'dakilerin örgütün eski/yeni programlarından vazgeçip geçmediğini önümüzdeki günlerde çok daha net bir biçimde göreceğiz.

İnsanca yaşayabilmenin en önemli ilkesi olan ve siyasal sistemce dışlanagelen *beraberlik* kültür kodumuza göre toplum yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu ihtiyaç eşitlik, özgürlük gibi gerçeklerden kopuk sloganlarla giderilemez. Bu süreçte yeni dil yaraları oluşturulmaktan ve mağduriyet edebiyatından kaçınmak gerekir. Bilhassa Kürt kardeşeye değil, başkaldırmış Kürt'e ihtiyaç duyanların söylemlerine kulak tıkanmalıdır. Türkiye kendi yolunu kendisi çizmek, başkalarının kendisine biçim vermesine fırsat vermemek için yeni bir millî mutabakata ihtiyaç duyuyor. Devlet önceki başarısız tecrübelerden ders alarak imkânın sabote edilmesine fırsat tanımamalıdır. Gerçeğin üzerindeki ideolojik perdeleri, daha doğrusu yalan dolan, maskeyi indirmelidir. Terörsüz Türkiye'de başlayacak asıl çözüm sürecinde devlet endişesini gidermeli, Kürtler de onuruyla bu ülkede yaşadığına inanmalıdır. Şüphesiz bu süreçte herkese düşen görevler vardır. Unutulmamalıdır ki tarihsel gerçeklik, etnisite temelli ayrışmalardan çok, din merkezli *kardeşlik ruhu*nu esas alan bir bütünleşme anlayışına dayanmaktadır. Bu süreçte müteedeyinlerin beraberlik kültürünü esas alan çok kapsamlı eleştirel bir entelektüel hareket başlatmaları, Türkiye'nin, seküler muhitlerin zihinsel haritasını çıkarmaya cesaret etmeleri, hayati önem taşıyan bir konu hâlini almıştır.

Hemen her zaman pozitif değil, negatif sonuca varmak istediklerinden kendilerini açıklamakla değil, başkalarını 'dövmekle' meşgul olanlardan uzaklaşmalıyız. Hatırlanması gerekir ki Kur'an, müminleri tarif ederken *öfkelerini yutanlar* ve *insanları affedenler* ifadelerini kullanır. Çocuklarımıza zalimliği ve ölümcül bir mağduriyeti miras bırakmamak için birbirimize karşı öfkemizi yutkunmalı, yanlışlarımızı affetmeliyiz. Daha önemlisi, şöyle bir durum da var: Toplumsal mutabakat ne kadar büyük olursa Terörsüz Türkiye süreci de o kadar sağlıklı ilerler. Varsın terörden medet umanlar, silahlı muhalefete umut bağlayanlar kafa karıştırmaya çalışsın, Allah'ın izniyle ülkemiz bu rejim tortusunu büyük bir yol kazası olmadan çözecektir.

Kurban Bayramı'nın bizi Allah'tan uzaklaştıran, onu unutturan, karşımıza dikilen her engeli kendi elimizle kaldırmamıza vesile olmasını temenni ederiz.

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04

Her İnsan Ölümlüdür ve Bu Dünyada Yaptıklarının Hesabını Ahiret Hayatında Verecektir

Burhanettin CAN

16

Yeni Dünya Sistemine Doğru... Yeni Bir Seleksiyon, Tükenen İnsan ve Özne, Denklemden Çıkan Demokrasi

Ercan YILDIRIM

20

Sözlerin Elbisesi Kıpkırmızı

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

25

ORTADOĞU'DAN

DOSYA

32

Terörsüz Türkiye, PKK ve Kemalist Sistem

Mustafa AYDIN

39

Kürt Meselesi Özelinde-4 Tarihin Doğru Yerinde Durmak: "Ne Oldu?", "Ne Olacak?", "Nasıl Olmalı?"

Metin ALPASLAN

46

Bizi Büyütecek Tarihi Mecraya Dönüş Süreci

Vahdettin İNCE

50

Aşırı Milliyetçi Savuruluşların Muhasebesi

Mehmet Furkan ÖREN

56

Lafazanlıkların Ötesine Geçilebilecek mi?

Mehmet AKIN

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çiğrıkçı

İdare Merkezi

Akşemsettin Mah. Çifte Kumrular Sok. No: 44/5, 34080 Fatih/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay. Yüzyıl Mh. Matbaacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5 Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Haziran 2025 Sayı: 370

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten, 1993 Umran adıyla)
Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır. Yazıların ve ilanların sorumluluğu sahiplerine aittir. Bu dergi basın meslek ilkelerine uymayı taahhüt eder. Umran dergisi TÜRDEB ve DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm Bak. Kurumsal Abonesidir.

KRİTİK

62

Vefatının 105'inci
Seneidevriyesinde
Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı,
İlmî Şahsiyeti ve Düşünceleri
Üzerine Bir Değerlendirme

Mustafa AKMAN

68

Gazze İstisnası:
Agamben ve İsrail Faşizmi
Dilaver DEMİRAĞ

YAŞAYAN İSLÂM

75

Cuma Kayıtları
Buradan Gitmeye Geldim
Aytaç ÖREN

77

Kurban İbadetindeki Mana ve
Hikmetler
Selahattin YILMAZ

KÜLTÜR SANAT

81

Zübeyir Yetik'in Hatırlattıkları
Kamil ERGENÇ

85

Hasanali Yıldırım'ın
Denemeleri: Günümüz Sanat ve
Edebiyatına Eleştirel Bakış
Ömer KANTARCI

89

Halis Ayhan'ın Hayatı ve
Çalışmaları Üzerine
Gülşen ÖZER

93

ESKADER 2024 Kültür Sanat
Ödülleri Üzerine
Halim SEZER

Allah'a yaklaşmanın, paylaşmanın sembolü Kurban Bayramı'nın İslâm dünyasının dirilişine,
insanlığın hidayetine vesile olmasını Allah'tan niyaz ediyoruz.

Umran

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

- Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
- www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Formu'nu doldurarak abone olabilirsiniz.

Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)

Yurt içi: 1.500 TL (Öğrenci: 1.300 TL), Yurt dışı: 120 Euro

Birim Fiyatı: 145 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

- Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırarak.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
- Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR460020500000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

İslâm Dünyasında Ölümün ve Hesap Gününün Unutulma Eğilimi-2:

HER İNSAN ÖLÜMLÜDÜR VE BU DÜNYADA YAPTIKLARININ HESABINI AHİRET HAYATINDA VERECEKTİR

BURHANETTİN CAN

“Allah’ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana sığınırım. (...) Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım.”

Hz. Muhammed (s.)¹

Allah, Kur’ân’da Hz. Âdem’in cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmesinden sonra kıyamete kadar vuku bulabilecek durumlarla ilgili uyarılarda bulunarak insanlara yol göstermektedir. Bu sebeple geçmiş nesillerin yaşadıkları geçmişte kalan, tekrarlanmayacak basit birer kıssa olarak değil, İblis’in yolundan gidenlerin kıyamete kadar uygulayacakları strateji ve taktiklerin bir ifşası şeklinde ele alınıp değerlendirilmelidir.

Kur’ân-ı Kerim’de ümmetten bahseden ayetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, ilk nesilden günümüze gelinceye kadar her peygamber gelişinde ümmetler içinde ve arasında, genelde bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı görülmektedir (11/118). Bu ayetlerde bahsedilen ihtilafların temel sebepleri, gelen tevhidi değerlerle var olan saptırılmış/bozulmuş değerlerin çatışmasıdır. Bu bağlamda geçen yazıda, bütün bu hastalıkların özünde bulunan ölüm gerçeğinin unutulması semantik alanı/kavramsal analizi, Kur’ân ve sünnet düzleminde incelendi. Bu yazıda,

1 Buhâri, Da’avât 38, 40, 42, Cihâd 25; Müslim, Zikr 52, (2706); Tirmizî, Da’avât 71, (3480, 3481); Ebû Dâvud, Salât 367, (1540, 1541); Hurûf 1, (3972); Nesâî, İsti’âze 6, (8, 257, 258).

ölüm olgusu, bu dünya ve ahiret hayatı denklemi düzleminde, yüce mahkeme ve amel defteri çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

HER ŞEYİN EŞ OLARAK YARATILMASI VE BU DÜNYA-AHİRET HAYATI DENKLEMİ

Yaratılış denklemi kadın-erkek, pozitif-negatif, elektron- pozitron, müon-antimüon vb. her şey, eş (parite/çift) olarak vardır. Fıtrat/yaratılış yasalarına göre Allah’ın dışında her şey eş olarak yaratılmıştır; tek olan varlık sadece ve sadece Allah’tır (4/1; 6/95-98; 13/3; 16/72; 26/7; 30/20, 21; 35/11; 36/36; 42/11; 43/12; 51/49; 53/45; 55/52; 75/39; 78/8; 22/5; 23/27; 40/67; 89/3). İnsanlığın başlangıcında da Hz. Âdem ile eşi vardır (4/Nisâ, 1). İnsan neslinin devam edebilmesi, bu çift/eş yaratılma ilahi denkleminin bir sonucu olup Allah’ın bir ayetidir. Bundan ders çıkarabilecek olanlar, düşünebilen insanlar, toplumlar olacaktır (30/Rûm, 21). Tüm canlılarda olduğu gibi tüm evrende de her şey eş olarak yaratılmıştır (51/Zâriyât, 49; 43/Zuhrûf, 12; 36/Yâsîn, 36).

Bilimsel araştırmalara göre tüm elementer tanecikler, eşleri ile birlikte vardır ve bu temel parçacıklar antileri ile karşılaştıklarında birbirini yok etmektedirler.² Ölüm-hayat, bu dünya-ahiret hayatı, cennet ve cehennem denklemi, bu çift yaratılmanın bir sonucudur (6/En’âm, 95; 35/

2 John R. Taylor & Chris Zafaritos, *Modern Fizik*, Güven Yayınları, İstanbul, 1996, s. 297-298.

“Her nefis ölümü tadacaktır.” (Ankebût 57) Hattat: Hamid Aytac

Fâtır, 11; 43/Zuhrûf, 11; 67/Mülk, 2). Çift yaratılma yasasına göre bu dünya ahiretin tarlasıdır. İnsanlar bu dünyada Allah'ın emrettiği, koyduğu yasalara tâbi olup olmadıklarına göre ahirette yargılanacaklar ve eş yaratılma yasasına göre ya cennete ya da cehenneme gönderileceklerdir. İmam Gazzali'nin bu anlamdaki değerlendirmesi çok mesaj vericidir: “Ey ilahi sırları öğrenmek isteyen! Bir kimse: 1- İşlerin sonu: Ölüm, 2- Son durağı: Kabir, 3- Kendisine gelecekler: Münker, Nekir, 4- Vadesi: Kıyamet, 5- Ebedî kalacağı yer: Cennet veya cehennem olduğunu bilirse, o kişiye ölüm hakikatinden daha önemli bir düşünce gelmez. O kişi akıllı ise ona ölüm tedbirinden üstün tedbir olmaz. Nitekim Resûlullah (s.) şöyle buyurmuştur: *‘Akıllı şu kişidir ki, nefisini yanılarak emre uydurur ve ölümünden sonra kalacak işlerde (hazırlıklarda) bulunur.’*”³

Bu dünya-öteki dünya denklemine hesap gününde yapılacak sorgulama, yargılama, burada yapılacaklara, yapılması gerekenlere şekil veren en önemli unsurlardan biridir. Ölüm olayı, ölüm korkusu, bu denklem içerisinde bütünlüklü şekilde ele alınıp değerlendirilmelidir. Burada ölüm olayı bu bağlamda ele alınacaktır.

HER ŞEYİN YARATICISI VE YÖNETİCİSİ ALLAH. MUTLAK HÂKİM VE ÖLÜMSÜZDÜR

Allah, yüce yaratıcının özel ismi olup hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Arapça ilah, Türkçe tanrı, Farsça hüda, İngilizce god, Almanca gott kelimeleri, Allah gibi özel isim olmayıp cins isimlerdir.⁴ Allah ismi başka hiçbir varlığa

verilemez, onun çoğulu ve “onun adaşı” yoktur: “Göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerinin Rabbi'dir; şu hâlde O'na ibadet et ve O'na ibadette kararlı ol. Hiç O'nun adaşı olduğunu biliyor musun?” (19/Meryem, 65). Bu konuda müşriklerin Hz. Peygamber'den “Rabbini bize (tanıt)!” şeklinde bir istekte bulunmaları üzerine cevap, bizzat Allah tarafından İhlâs Suresi indirilerek verilmiştir:⁵ “De ki: O, Allah'tır, bir tekdir. O Allah'tır, sameddir (hiçbir şeye muhtaç değil, her şey ona muhtaç). Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir.” (112/İhlâs, 1-4)

İnsanlar Allah'ın zatını, hakikat ve mahiyetini O'nun kendisini tanıttığı kadar bilebilirler. Allah değişik isim ve sıfatlarla kendisini insanlığa tanıtmıştır. Allah'ın, isim ve sıfatlarını Esmâ-i Hüsnâ diye isimlendirmesi ayet ve hadislerde yer almakta, O'nun nasıl bir varlık olduğunu insanın idrak edebileceği bir düzlemde ifade etmektedir: “El-Esmâü'l-Hüsnâ; Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu, O'nun niteliklerini, özelliklerini ve hangi vasıflara sahip olup olmadığını beyan eden isim ve sıfatlardır.”⁶

Esmâ-i Hüsnâ, “en güzel isimler” anlamında Allah için kullanılmaktadır: “İsimlerin en güzeli Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde ‘aykırılığa (ve inkâra) sapanları’ bırakın. Yapmakta oldukları dolayısıyla yakında cezalandırılacaklardır.” (7/Arâf, 180; Bk. 20/Tâhâ, 8; 59/Haşr, 24). Arâf Suresi 180. ayette Allah'a Esmâ-i Hüsnâ ile dua edilmesi ve Allah'ın isimleri konusunda aykırılığa ve inkâra kalkılmaması ve kalkanlarla da ilişki kurulmaması istenmektedir. Tâhâ 8'de ise Allah'tan

3 İmam Gazzali, *Ölüm ve Ötesi*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 5.

4 Fikret Karaman, vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 23.

5 Tirmizî, Tefsir, İhlâs, (3361, 3362).

6 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 151.

başka ilahın bulunmadığına dikkat çekilmektedir. Haşr 24'te ise Allah'ın en güzel bir biçimde yaratan, kusursuzca var eden, şekil ve suret veren olduğu ifade edildikten sonra göklerde ve yerdekilerin tümünün Allah'ı "tespih ettiğine" özel bir vurgu yapılmaktadır.

Kur'an'daki *ilhâd* kavramı, "Allah'ın isimleri hakkında Allah'a layık olmayan isimler isnat etmek", "Allah'ın azamet ve kudret ifade eden isimlerini kabul etmemek" veya "Allah'a özgü isimleri Allah'tan başka varlıklara vermek", "Allah'a cisim, cevher, akıl ve illet gibi isimler vermekle" ilgili kullanılan bir kavram olup "doğru olandan, haktan sapmak" anlamına gelmektedir.⁷ Dolayısıyla Allah, böyle bir tehlikenin varlığına dikkat çekerek iman edenleri uyarmak istemektedir.

Hadislerde *ihşâ* (*saymak*) ve *hıfz* (*ezberlemek*) kavramlarına özel bir önem verilmektedir. Bunlarla iletilen mesaj, Allah'ı güzel isimleri ile tanıyın, o isimlerin gerektirdiği ve Allah'ın istediği şekilde kendisini gördüğü, yaptıklarını bildiği, ameline göre ona ödül veya ceza vereceği şuuru ile O'na ibadet ve itaat edindir. Allah'a atfedilen isim/sıfatların sayısı, Kur'an ve hadislere göre 99 ile 200 arasında değişmektedir. Biz burada 99'unu isim/sıfat olarak vermek istiyoruz: Allah, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bârî', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Âlîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi, el-Mu'izz, el-Müzill, el-Basîr, es-Semî', el-Hakem, el-Adl, el-Lâtîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Ğafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Müci'b, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdî, el-Mu'îd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâli, el-Müte'âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakim, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-Mülk, Zül-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ganiyy, el-Muğnî, el-Mânî', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr.⁸

7 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 151.

8 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 151-162. Recep Aykan,

Bunların anlamı, muhtevası ve Kur'an'da geçtiği ayetler, verilen kaynaklardan kolayca bulunabilir. Allah isminin Kur'an'da 2 bin 697 kez geçmesi, taşıdığı anlam ve insan hayatındaki önemindedir. Allah isim ve sıfatlarının ayet ve hadislerde çok yoğun kullanılmasının sebebi, Hz. Şuayb'ın kavmi ile mücadelesinde "*Ey kav-mim, sizce benim yakın-çevrem, Allah'tan daha mı üstündür ki, O'nu arkanızda-unutuluvermiş (önemsiz) bir şey edindiniz...*" (11/Hûd, 92) şeklinde dikkat çektiği hataya tüm iman edenlerin düşmemesi bağlamında değerlendirilmelidir. Muhtemeldir ki bu sebeple Allah'ın 99 ismini şuurla ezberleyip sayan ve gereğini yapanların cennete gireceğini belirten hadisler mevcuttur.⁹

MELEKÜ'L-MEVT VARDIR

Melekü'l-mevt (ölüm meleği) Azrail, dört büyük melekten biri olup insanların canlarını almakla görevlidir. Azrail kelimesi İbranicedir ve de Kur'an'da geçmemektedir. Kur'an'a göre her insanın canını almak için görevlendirilmiş bir ölüm meleği vardır ve Azrail, bu meleklerin başıdır.¹⁰ "*De ki: 'Size tayin edilmiş olan ölüm meleği canınızı alacak, sonra döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz!'*" (32/Secde, 11).

Ölüm genelde her canlı için özel olarak da insan için kaçınılmaz bir olgu olup (3/185; 4/78; 62/8) ölüm melekleri aracılığıyla icra edilmektedir: "*Sonunda sizden birinize ölüm gelip çatdığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler'. Onlar (bu işte ne eksik ne fazla) kusur etmezler.*" (6/En'âm, 61) Ölüm meleklerinin geçtiği ayetlerde dikkat çeken çok önemli bir husus, şahsın işlediği amellere göre ölüm meleğinin şahsın canını farklı şekillerde almasıdır (79/ Nâzi'ât 1-2). Ölüm melekleri, inkârcıların, zalimlerin, nemelazımcıların ölümü sürecinde kendilerine acı vererek canlarını almaktadırlar: "*Sen bu zalimleri, ölümün 'şiddetli sarsıntıları' sırasında meleklerin ellerini uzatarak onlara: 'Canlarınızı (bu kısıkrak yakalanıştan) çıkarın, bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğiniz ve O'nun ayetlerinden büyükenerek (yüz çevirmeniz) dolayısıyla alçaltıcı bir azapla karşılık göreceksiniz.' (dediklerinde) bir görsen...*" (6/En'âm, 93)

Kur'an Fihristi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, s. 176-212. Mustafa İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2014, cilt: 1-3, s. 82-87.

9 Buhârî, De'avât, 68, VII, 169; Müslim, Zikr, 6, III, 2062 Akt. Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 151.

10 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 150.

“Melekler, inkâr edenlerin yüzlerine ve sırtlarına vurarak, ‘Yakıcı azabı tadın, bu, kendi ellerinizle yaptığınızın karşılığıdır.’ diyerek canlarını alırken bir görseydin!” (8/Enfâl, 50-51) Dikkat çekici olan bir durum, bu tür insanların ölüm meleklerine “Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk!” şeklinde bir konuşma yapmalarıdır (16/Nahl, 28). Melekler, Allah’tan sakınanların canlarını “Selam size” diyerek çok daha güzel bir muamele ile teslim almakta ve onlara cenneti müjdelemektedirler (16/Nahl, 30-32).

Kendilerini *mustaz’af* şeklinde tanımlayanlar ile ölüm meleği arasında geçen bir konuşma hem dikkat çekici hem düşündürücü hem de ibret vericidir. Zulme karşı hiçbir tavır takınmayanlar, yapabileceklerini yapmayanlar, “kendi kendilerine zulmedenler” diye tanımlanıp canları alınmaktadır: “Melekler kendi kendilerine zulmedenlerin hayatına son verecekleri zaman, derler ki: ‘Neyde idiniz?’ Onlar: ‘Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmışlar (mustaz’af) idik.’ derler. (Melekler de: ‘Onda hicret etmeniz için Allah’ın arzı geniş değil miydi?’ derler. İşte onların barınma yerleri cehennemdir. Ne kötü yataktır o!’ (4/ Nisâ, 97).

HER NEFİS ÖLÜMÜ TADACAK

Allah’ın eş/çift yaratma kanuniyetinin neticesinde bu dünya-ahiret hayatı denkleminde hayat ve ölüm yaratılmıştır: “O, amel (davranış ve eylem) bakımından hanginiz daha iyi (ve güzel) olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı.” (67/Mülk, 2). Bu dünya-ahiret hayatı denkleminde dünyadaki her şeyin hesabı ahirette görüleceğinden, her nefis ölümü tadacak ve öte dünyada yüce mahkemede yargılanmak üzere yeniden diriltilecektir: “Her nefis ölümü tadıcıdır. Kıyamet günü elbette ecirleriniz eksiksizce ödenecektir. Kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete sokulursa, artık o gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir.” (3/Âl-i İmrân, 185; bk. 29/Ankebût, 57; 23/Mü’minûn, 15-16).

Hiçbir korunak ve tıbbi müdahale ölümü/eceli durdurma güç ve imkânına sahip değildir, ölüm kaçınılmaz bir yasa olarak vardır ve de var olmaya devam edecektir: “Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile.” (4/Nisâ 78). “De ki: ‘Hiç tartışmasız sizin kendisinden kaçmakta bulunduğunuz ölüm, şüphesiz sizinle karşı-

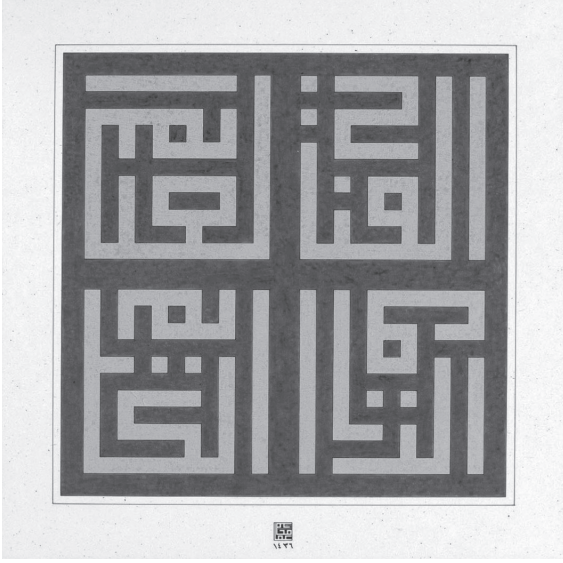
Allah’a imanın günlük hayata zayıf yansımaları, Allah’ın peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla emrettiği hayat tarzının inşa edilmemesi, bunun için gereğince mücadele edilmemesi, hesap gününde kurulacak yüce mahkemenin günlük hayat içerisinde etkisinin bulunmaması, ümmetin bunalımının ana kaynağıdır.

laşıp-buluşacaktır. Sonra gaybı da müşahede edilebileni de bilen Allah’a döndürüleceksiniz; O da size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.” (62/Cum’a, 8). Bu konuyu Hz. Peygamber sahabeyle yere şekil çizerek anlatmış ve ölümün kaçınılmaz bir olgu olarak mutlaka gerçekleşeceğine özel bir vurgu yapmıştır: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinat eden bir kısım küçük çizgiler attı. Resûlullah (s.a.v.) bu çizdiklerini şöyle açıkladı: ‘Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de musibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırarak insana değmese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer.’”¹¹

“Her nefis ölümü tadacak. Ancak insanlar nerede ne zaman ve nasıl öleceklerini bilmemektedir, bilememektedir” (31/Lokman, 34; bk. 3/Âl-i İmrân, 167-168). Bu konuda Hz. Peygamber, “gaybın anahtarının beş” olduğunu ifade etmiş ardından Lokman Suresi’nin 34. ayetini okuyarak hem sahabeleri hem de gelecek nesilleri özel olarak uyarmıştır.¹²

11 Buhârî, Rikâk 3; Tirmizî, Kıyamet 23, (2456); İbnü Mace, Zühhd 27, (4231).

12 Buhârî, Tefsir, Lokman 2, En’âm 1, İstiskâ 29; Tirmizî, Tefsir, Necm (3274); Buhârî, Tefsir, Mâide 7, Bed’ül-Halk 6, Tevhid 4; Müslim, İman 287, (177).

Er-Rezzâk, El-Kerîm, El-Fettâh, El-Âlîm

AHİRETTE, YAPTIKLARINDAN DOLAYI İNSANI YARGILAYACAK BİR YÜCE MAHKEME KURULACAK

Allah Kur'ân-ı Kerim'de öteki âlemde/hesap gününde tüm insanların bu dünyada yaptıklarından dolayı yargılanacaklarını ve hesaba çekileceklerini, gönderdiği peygamberler ve kitaplar aracılığıyla tüm insanlığa bildirmiştir. Allah, kitabın peygamberlere indirilişine, kendisinin ve de meleklerin şahit olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmektedir: *"Allah, sana indirdiğiyle şahitlik eder ki, O, bunu kendi ilmiyle indirmiştir. Melekler de şahittirler. Şahit olarak Allah yeter."* (4/Nisâ, 166).

Gönderilen kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla insanlara yol gösterilmiş, insanlar uyarılmış, bu dünyada işlerinden dolayı öte dünyada yargılanacakları, ödül ya da ceza alacakları, yargılama sonucuna göre ya cennete ya da cehenneme konacakları insanlara bildirilmiştir.

Kur'ân'a göre kurulacak yüce mahkemede Allah yüce yargıç, melekler savcı, insan sanık olarak yer alacaktır. Sanıkla ilgili iddianame, bu dünyada yapıp ettikleri bir "kitap/amel defteri" şeklinde kendisine, savcı melek tarafından takdim edilecek, kitap sanığın eline verilecektir: *"İnsana o gün, önceden takdim ettikleri ve erteledikleri şeylerle haber verilir."* (75/Kıyâmet, 13; bk. 34/Sebe', 40-42; 6/En'âm, 130). O yüce mahkemede avukatlık sistemi yoktur. Dikkat çekici, düşündürücü ve ibret verici olan olgu, *şahitlik*

mekanizmasıdır. Kur'ân'da insanın ellerinin, dillerinin, ayaklarının, işitme ve görme organları ile derilerinin ve yeryüzünün şahitlik edeceği, çok açık bir şekilde belirtilmektedir: *"Bugün biz onların ağızlarını mühürleriz; (günahtan ve sevaptan yana) kazanmakta olduklarını da elleri bize söylemekte, ayakları da şahitlik etmektedir."* (36/Yâsîn, 65). *"Sonunda oraya geldikleri zaman, onların işitme, görme (duyuları) ve derileri kendi aleyhlerine şahitlik edecektir. Kendi derilerine dediler ki: 'Niye aleyhimize şahitlik ettiniz?' Dediler ki: 'Her şeye nutku verip-konuşturan Allah, bizi konuşturdu. Sizi ilk defa O yarattı ve O'na döndürülmektesiniz.' 'Siz, işitme, görme (duyularınız) ve derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye sakınıp-korumuyordunuz. Aksine, yapmakta olduklarınızın birçoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz."* (41/Fussilet, 20-23) *"O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerinde yaptıklarına dair şahitlikte bulunacaklardır."* (24/Nûr, 24). *"Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan 'Ne oluyor buna!' dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır."* (99/Zilzâl, 1-5).

Dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta, Allah insanların bütün yaptıklarını/amellerini ve ne kazandıklarını bilip görmüş olmasına (13/42; 89/14; 100/11; 47/30-31) rağmen bir mahkeme kururması, mahkeme de savcı ve şahitlerin olması, iddianamenin sanığın eline verilmesidir. İlahi adaletin gereği bu olduğuna göre ümmet coğrafyasındaki yargı sistemlerinin de buna göre konumlanması, çalışması ve gerçek adaletin inşa edilip tüm dünya insanlığına duyurulması gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki adalet yoksa barış da olmayacaktır.

BU DÜNYA-ÖTEKİ DÜNYA DENKLEMİNDE İNSANOĞLUNUN YAPTIKLARI KAYIT ALTINA ALINMAKTADIR

Bu dünya-öteki dünya denklemine ahiret hayatı ebedî âlem olarak var kılınmış, bu dünya bir imtihan dünyası olarak insanoğlunun önüne konmuştur (29/Ankebût, 64). Hz. Âdem ile İblis arasında başlayan mücadele, kıyamete dek sürecektir; İblis'in yolundan gidenlerle peygamberlerin yolundan gidenlerin yapıp ettikleri, öteki dünyada yüce mahkeme de önlerine konacaktır. Bu noktada üzerinde durup düşünülmesi gere-

ken ana soru şudur: İnsanın her türlü amellerini kim kayda almakta ve de kitap hâline getirip yazmaktadır?

Sorunun cevabı, insanın yaratılış olgusunda yer almakta, namazın bitirilme sürecinde sağ ve sol omuza doğru verdiğimiz selamın içinde bulunmaktadır. Günde beş vakit kılınan namazların sonlarında bu selamlar kime/kimlere verilmektedir? Bu selamlar, her türlü amelimizi yazan meleklerle verilmektedir. İnsanın bütün amellerini yazan melekler, Kur'ân-ı Kerim'de *kirâmen kâtibin, hafaza, rusul, rakîb, atîd* diye isimlendirilmektedir.¹³ Bu meleklerin insanların düşünce, söz, tutum, davranışları ile ilgili yazdıkları metinler, kitap olarak isimlendirilmekte ve insanın zerre miktarınca yaptığı iyilik ve kötülükler, bu kitapta yer almaktadır:

“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (50/Kâf, 16). “Onun sağında ve solunda oturan iki tespit edici ve yazıcı tespit edip yazarlarken,” (50/Kâf, 17). “Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zapt ederler.” (50/Kâf, 17-18). “O ölüm sarhoşluğu, bir gerçek olarak gelip de (insana) İşte bu, senin yan çizip-kaçmakta olduğun şeydir.’ (denildiği zaman da).” (50/Kâf, 19). “Sur’a üfürülür. İşte bu geleceği söz verilen gündür.” (50/Kâf, 20). “(Artık) Her bir nefis, yanında bir sürücü ve bir şahit ile gelmiştir.” (50/Kâf, 21). “Andolsun, sen bundan bir gaflet içindeydin; işte biz de senin üzerindeki örtüyü açıp-kaldırdık. Artık bugün görüş-gücün oldukça keskindir.” (50/Kâf, 22) “Onun yakını olan (ve yanından ayrılmayan melek) dedi ki: ‘İşte bu, yanımda hazır durumda olan şey.’” (50/Kâf, 23). “Yoksa onlar, gerçekten bizim sır tuttuklarını ve aralarındaki fısıldaşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, (işitiyoruz) ve onların yanlarındaki elçilerimiz de (her şeyi) yazıyorlar.” (43/Zuhrûf, 80). “Artık kim, bir mümin olarak salih olan amellerde bulunursa, onun çabası için (karşılık olarak nankörlük) küfran yoktur. Şüphesiz biz, onun yazıcılarıyız.” (21/Enbiyâ, 94).

Yüce mahkeme için insanın bu dünyada yaptığı her şey kayıt altına alınmakta, görevli melekler tarafından kaydedilip “kitap” hâline getirilmektedir (6/61-62, 10/61, 11/123, 13/11, 23/62,

36/12, 50/17-18, 54/52-53, 78/29, 82/10-12, 83/7-9): “Hayır hayır. Şüphe yok ki, fâcirlerin yazısı elbette siccindedir. Siccinin ne olduğunu sana ne şey bildirdi? O, mühürlenmiş bir kitaptır. Yazılı bir kitaptır. Ve şüphe yok ki, sizin üzerinizde bekçiler vardır. Çok mükerrem yazıcılar vardır. Ne yapar olduklarınızı bilirler.” (83/Mutaffifin, 7-12). “Onların işledikleri her şey kitaplarda yazılıdır. Küçük, büyük her şey satır satır yazılıdır.” (54/Kamer, 52-53). İman edenlerin unutmaması gereken gerçek, bu dünyada yaptığı her şeyin kitaplaştırılıp yüce mahkemede kendisine sunulacağı ve “kendi kitabını okumasının” isteneceği olgusudur: “Biz, her insanın kuşunu (işlediklerini, yaptıklarını) kendi boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. ‘Kendi kitabını oku; bugün nefsin hesap sorucu olarak sana yeter.’” (17/İsrâ, 13-15).

İnsanlar bu dünyada icra ettikleri tüm amellerden dolayı öte dünyada yüce mahkemede yargılanacaklar; kitaplarında var olanlara göre ödüllendirilecekler ya da cezalandırılacaklardır: “İşte bugün, hiç kimseye (hiç) bir şeyle zulmedilmez ve siz de yapmakta olduklarınızdan başkasıyla karşılık görmezsiniz.” (36/Yâsîn, 54). “Kim, bir kötülük işlerse; ancak onun benzerleriyle ceza görür. Kadın veya erkek her kim de inanaarak salih amel işlerse; işte onlar, cennete girerler ve orada hesapsız şekilde rızıklandırılır.” (40/Mü’min, 40). Dikkat çekici bir husus Kur’ân’ın sapan ve saptıran ilişkisine özellikle değinmesidir. Bu uyarının ana amacı, bu dünyada insanları saptırmak için uğraşanların Allah’ın huzurunda saptırmaya çalıştığı insanlarla ilgili itirafta bulunacakları olgusunu göz önüne alarak kendilerine gelmeleri, saptırmak için uğraşanları iyi tanıyıp onlara karşı açık, kesin bir tavır koymaları içindir: “Onun yakın-dostu (saptırıcı) dedi ki: ‘Rabbimiz, ben onu kışkırtıp-azdırdım. Ancak kendisi (haktan) uzak bir sapıklık içindeydi.’” (50/Kâf, 27-29).

Dikkat çeken bir başka olgu da yüce mahkemede sadece fertlerin değil milletlerin/toplumların/ümmetlerin de kitaplarının önlerine konulup okumaları istenecek ve yargılanacaklardır: “O gün sen, her ümmeti diz üstü çökmüş (veya toplanmış) görürsün. Her ümmet, kendi kitabına çağrılır. ‘Bugün yapmakta olduklarınızla karşılık göreceksiniz.’ ‘Bu bizim kitabımızdır;

¹³ Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 25.

Bugün ümmet şuurunun yeniden inşa edilebilmesi için müminlerin Kur’ân ve sünnetin tanımladığı sırât-ı müstakîm üzere olmaları, olmazsa olmazdır. Mümin olarak ölümümüzde de hayatımızda da nasihatkâr olmalıyız.

sizin aleyhinizde hak ile konuşuyor. Gerçekten biz, sizin yapmakta olduklarınızı yazıyorduk.” (45/Câsiye, 28-29).

YÜCE MAHKEMEDEKİ İDDİANAME “İNSANIN AMEL DEFTERİDİR”

Eş/çift yaratılma yasasının bir gereği olarak bu dünya-öteki dünya denklemi var olmuştur. Fitrat yasalarına göre eş/çift yaratılmanın sonucu, bu dünya bir imtihan alanı, öte dünya bir ödül ve ceza alanı şeklinde konumlandırılmıştır: *“Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye.”* (18/ Kehf, 7). *“O, amel (davranış ve eylem) bakımından hanginiz daha iyi (ve güzel) olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. ...”* (67/ Mülk, 2). İnsanların öte dünyada yüce mahkemece yargılanabilmeleri, yargılanmanın adil olabilmesi için önlerine bir iddianame konması ve şahitlerin dinlenmesi gerekmektedir. Adaletin gerek şartı budur. İşte bu noktada hem Kur’ân’da hem de hadislerde çokça yer alan bir kavram olarak amel, amel defteri, salih amel, amel-i seyyie vb. kavramları karşımıza çıkmaktadır.

Eş/çift yaratılma yasasının bir gereği olarak yargılamanın sonucunda insan ya cennete ya da cehenneme gönderilecektir. Yargılamanın ana merkezi insanın bu dünyada yapıp ettikleri olduğuna göre insanın yapıp ettikleri yüce mahkemece onun önüne konmalı, ona söylenmeli, iddialarla ilgili ne söyleyebileceği dinlenmeli/ savunması alınmalı ve de şahitler dinlenmelidir. İnsanın bu dünyada yapıp ettikleri Kur’ân’da “amel” olarak nitelendirilmektedir (2/25, 62, 277; 3/57; 4/57, 122, 173; 5/9, 69, 93; 6/54, 132; 7/42; 10/4, 9; 11/11, 23; 13/29; 14/23; 16/34, 97, 119; 18/30, 49, 88, 107; 19/60, 96; 20/75, 82; 22/14, 23, 50, 56; 24/38, 55, 64; 25/23, 70-71; 26/227; 28/67, 80, 84; 29/7, 9, 58; 30/15, 41,

44, 45; 31/8; 32/19; 34/4, 37; 35/7; 38/24, 28; 39/35; 40/40, 58; 41/8, 33, 46, 50; 42/22-23, 26; 45/15, 21; 46/16, 19; 47/2, 12; 48/29; 53/31; 58/6-7; 65/11; 84/25; 85/11; 95/6; 98/7; 103/3).

Amel kavramının sözlük anlamı, “davranış, iş, çaba, emek, çalışma ve eylem”; ıstılahi anlamı ise, “niyet ve iradeye bağlı olarak yapılan dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan iş, davranış ve bilinçli yapılan fiil” demektir.¹⁴ Bu tanımlamaya göre iradeli, şuurlu ve amaçlı yapılan her şey, her fiil amel kabul edilmektedir. Fiil evrensel küme, amel fiil evrensel kümesinin bir alt kümesidir. Bu sebeple her amel fiildir fakat her fiil amel değildir. Fiilin amel olabilme şartı, ortak özelliği, ana paydası, eylemin iradeli, şuurlu ve amaçlı yapılmasıdır. Ameller İslâm’a uygun olup olmama bakımından tâ’at, ma’siyet, mubah olarak tasnif edilmiş ve iki ana gruba ayrılmıştır: 1- Amel-i salih ve amel-i hasene (iyi amel); 2- Amel-i sù/amel-i seyyie (kötü amel)/amel-i gayrı salih (salih olmayan amel).¹⁵

“Amel defteri”, “İnsanların dünyada kabul ettikleri inançlarla, yaptıkları işlerin kaydedildiği ve ahirette kendilerine takdim edileceği bildirilen deftere (veya kitaba) verilen addır”. Kur’ân’da “amel defteri” kavramı yerine “kitap, suhûf” kavramları kullanılmaktadır (17/13; 21/47; 45/28; 74/52; 78/29; 81/10; 83/7-9, 18-20; 84/7-15).¹⁶

SALİH AMEL/AMEL-İ SALİH

Kur’ân ve sünnette amel kavramı muhtevasına göre iki ana boyutta zikredilmekte ve de sınıflandırılmaktadır: Salih amel/amel-i salih ve amel-i seyyie. Salih amelin sözlük anlamı, “yararlı iş, güzel amel”; ıstılahi anlamı ise, “İmanın gereği olarak ihlâs ve iyi niyetle yapılan, Kur’ân ve sünnete uygun olan her türlü, söz, fiil ve davranışlardır.” Kur’ân’da 72 yerde iman ile birlikte geçmektedir. İslâm âlimleri amel-i salihini, farz, vacip, sünnet, müstehab ve mendub kısımlarına ayırmışlardır.¹⁷

İman, ibadet, Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına uyan her amel, salih ameldir (18/30; 9/120). Salih amel ile sevap elde edebilmek için mutlaka iman edilmiş olunması ve şirkten uzak

14 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 24.

15 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 24.

16 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 24-25.

17 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 24-25.

durulması gerekmektedir (18/Kâf, 110). İman edip salih amel işleyenler yaratıkların en hayırlıdır (98/Beyyine, 7). Salih ameller, dünya süsünden daha hayırlıdır (18/46; 19/76).

AMEL-İ SEYYİE

Kur'ân'da salih olmayan amel, amel-i seyyie şeklinde geçmekte olup sözlük anlamı, "kötü, zararlı amel"; istilahi anlamı, "Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına uygun olmayan, sahibinin günaha girmesine sebep olan söz, fiil ve davranışlar"dır. (9/Tevbe,102; 25/Fatır 10; 40/Mü'min, 58; 4/Nisâ, 123).¹⁸ Amel-i gayr-i salih, Allah rızasına uygun olmayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranışlardır. Salih amelin zıddı olup Kur'ân'da bir ayette, Hz. Nuh'un oğlu ile ilgili geçmektedir (11/Hûd, 46).¹⁹

İNSANLARIN AMELLERİ HESAP GÜNÜNDE "TARTILACAKTIR"

Amel defterinde insanın zerre miktarınca yapıp ettiği her şey yazılı olarak mevcut olup, insanların önüne konulacaktır: "(Önlerine) kitap konulmuştur; artık suçlu-günahkârların, onda olanlardan dolayı dehşetle-korkuya kapıldıklarını görürsün. Derler ki: 'Eyvahlar bize, bu kitaba ne oluyor ki, küçük büyük bırakmayıp her şeyi sayıp-döküyor?' Yapıp-ettiklerini (önlerrinde) hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez." (18/Kehf, 49; bk. 39/69; 45/29; 81/10-11).

Kitapta "zerre miktarınca" her şeyin yazılı olması, ortada bir ölçünün var olduğu manasına gelmektedir. Bu bağlamda insanların amellerinin ölçüsünü belirlemek için Kur'ân'da *mizan* kavramı kullanılmaktadır. Kavramın sözlük anlamı, "terazi, ölçü ve tartı aleti" iken istilahi anlamı, "mahşerde herkesin amellerini tartmaya mahsus bir adalet ölçüsüdür."²⁰ Ahiret hayatında insanların amellerini olumlu ve olumsuzluk bağlamında tartmak, çok özel bir durumdur. Mahiyetini bilemediğimiz, bilemeyeceğimiz çok özel bir terazidir. Muhtemelen donanımsal bir teraziden ziyade yazılımsal bir terazi söz konusu olabilir. Bugün devlette ve özel sektörde çalışanların performanslarını ölçmek için geliştirilmiş yazılımlar vardır. Üniversitelerde akade-

mik unvanları elde edebilmek için geliştirilmiş puanlama ve hesaplama sistemini göz önüne alırsak, insanın tüm amellerini göz önüne alarak, onları değerlendiren, yorumlayan, konumlandıran, puanlayan yapay zekâ temelli yazılımsal bir terazinin var olduğu düşünülebilir.

Allah Kur'ân'da yüce mahkemede yargılamanın en adil bir şekilde olabilmesi için insanın bu dünyada yaptıklarının hepsi dikkate alınarak adalet terazilerinde tartılacağını ve elde edilen sonuçların insanın amel defterine/kitabına kaydedileceğini bize bildirmektedir: "O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilsin diye, bölük bölük fırlayıp-çıkacaklar. Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onu görür; kim de zerre ağırlığınca bir şer (kötülük) işlerse, o da onu görür." (99/Zilzâl, 6-8). "Biz ise, kıyamet gününe ait duyarlı teraziler koyarız da artık, hiçbir nefis hiçbir şeyle haksızlığa uğramaz. Bir hardal tanesi bile olsa ona (teraziye) getiririz. Hesap görücüler olarak biz yeteriz." (21/Enbiyâ, 47). "Andolsun, (yapıp-etmelerini) onlara bir ilimle mutlaka haber vereceğiz. Ve biz gaibler (onlardan uzakta olan habersizler) de değildik. O gün tartı haklıdır. Kimin tartıları/mizanları ağır basarsa, işte kurtulanlar onlardır. Kimin de tartıları hafif kalırsa, bunlar da ayetlerimizde zulmede geldiklerinden dolayı nefislerini hüsrana uğratanlardır." (7 A'râf/7-9; bk. 17/13-14; 23/102-103; 45/29, 33; 101/6-9).

İnsanların yapıp ettiği olumlu ve olumsuz her şey terazide tartılacak ve insanların amel defterlerine kaydedilecektir. Bu bağlamda insanların özellikle iman edenlerin şu noktalara dikkat etmesinde çok büyük yarar vardır:

- Allah ancak Allah'tan korkanların amelini kabul edecek (5/27) ve boşa çıkarmayacak/zayi etmeyecektir (2/143).
- Amelsiz iman fayda vermez (6/158-159; 2/214).
- Muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürenlerin amellerinin eciri Allah katında değerlendirilecektir (2/112).
- Allah'a kavuşmak isteyenler, salih ameller yapmalıdır (18/110).
- Her insanın boynuna kendi amel defteri asılacaktır (17/13).
- İlimiyle amel etmeyenler, kitap yüklü merkep gibidirler (62/5).

18 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 26.

19 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 26.

20 Fikret Karaman, vd. *age.*, s. 450.

- Yapmayacağı şeyi söylemek müminlerin dayanışmasını bozduğu için Allah katında bir gazap konusudur (26/225; 61/1-4).
- Salih amel yapanlarla kötülük yapanlar bir değillerdir (40/58; 45/21).
- Allah, salih amellerde bulunanların (iyi işler yapanların) ecrini zayi etmeyecektir (18/30, 31).
- İnsanlar hesap gününde kötü amellerinden kaçmak isteyenlerdir (3/30; 18/49; 69/25-27; 75/10-11).

YÜCE MAHKEMEDE ŞAHİTLERİN ŞAHİTLİĞİ VE İDDİANAME DİKKATE ALINARAK ALLAH KARARINI VERECEKTİR

Yüce mahkemede yargılama sürecinde dikkat çekici bir husus da Kur'ân'ın sapan ve saptıran ilişkisine dikkat çekmesidir. Bu uyarının ana amacı, bu dünyada insanları saptırmak için uğraşanların Allah'ın huzurunda, saptırmaya çalıştığı insanlarla ilgili itirafta bulunacakları olgusunu göz önüne alarak kendilerine gelmeleri, saptırmak için uğraşanları iyi tanıyıp onlara karşı açık, kesin bir tavır koymaları içindir: *"Onun yakın dostu (saptırıcı) dedi ki: 'Rabbimiz, ben onu kışkırtıp-azdırdım. Ancak kendisi (haktan) uzak bir sapıklık içindeydi.'"* *"(Allah buyurur:) 'Benim huzurumda çekişip-durmayın. Ben size daha önce 'kesin bir uyarı' göndermişim.'"* *"Huzurumda söz değişikliğe uğratılmaz ve ben kullara zulmedici değilim."* (50/Kâf, 27-29).

Fıtrat yasalarına göre salih amel sahipleri ile kötü amel sahipleri hak ettikleri ödül ve cezaya, yargılamanın sonucunda kavuşacaklardır: *"Kör olanla (basiretle) gören bir olmaz; iman edip salih amellerde bulunanlarla kötülük yapan da. Ne kadar az öğüt alıp-düşünüyorsunuz."* (40/Mü'min, 58). *"Yoksa kötülöklere batıp-yara alanlar, kendilerini iman edip salih amellerde bulunanlar gibi kılacağımızı mı sandılar? Hayatları ve ölümleri de bir mi (olacak)? Ne kötü hüküm veriyorlar."* (45/Câsiye, 21).

Hesap gününde çok dikkat çekici bir durum, bazı kişilerin ve bazı amellerin boşa çıkması, kabul görmemesidir. Bu durumları ana hatları ile aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Ameller çeşitli mertebelere sahip olup her amelin farklı dereceleri vardır (6/132; 46/19; 92/4).

- Allah'a şirk koşanların amelleri (2/266; 6/88; 9/20-21, 69; 18/103-106; 22/31-31; 39/64-65).
- Ayetleri ve ahiret hayatını inkâr edenlerin amelleri (3/21-22; 5/5, 53; 47/1, 32-34; 7/147; 18/105; 24/39-40; 14/18; 2/217).
- Allah'ın indirdiklerinden hoşlanmayanların, kendi hevasına uyanların, Allah'ın indirdiği hükümleri kabul etmeyenlerin, çağdışı görenlerin, tarihsel olduğunu iddia edenlerin, Allah'ı gazaplandıranların amelleri (47/9-11, 26-28).
- Allah'a ve peygambere karşı gelip itaat etmeyenlerin, peygamberleri öldüren ve öldürmek isteyenlerin amelleri (4/115; 49/2; 47/33; 3/21-22; 5/5; 47/32-33).
- Sadece dünyalık isteyenlerin amelleri (11/15-17; 10/7-8).
- Münafıkların amelleri (33/19; 47/28).
- Son anda yapılan tevbe faydasızdır (4/17-18; 63/10-11; 47/34; 23/99-116; 32/10-14).
- *"Cehalet sebebiyle kötülük yapanların", "sonra hemencecik tevbe edenlerin tevbesini" Allah kabul eder.* (4/17-18).

Toplumların ödül ve ceza sisteminde, fertlerde olduğu gibi iki ana durum vardır: "İman edip salih amellerde bulunanlar", "Allah'ı ve ahiret hayatını inkâr edenler." "İman edip salih amellerde bulunanlar" yüce mahkemede ödüllendirilip "büyük kurtuluş ve mutluluğa" kavuşacaklar, cennete yerleştirileceklerdir (45/Câsiye, 30; 18/Kehf, 30-31; 50/Kâf, 31-35). Allah'ı ve ahireti inkâr edenler ise ateş ile cezalandırılacaklardır. Bu dünyada yaptıkları birçok değerlendirme ve söyledikleri birçok söz kendilerine hatırlatılarak verilen cezanın sebebi kendilerine açıklanacak ve cehenneme yerleştirileceklerdir (45/Câsiye, 31-35; 50/Kâf, 28-30).

Allah İblis'e kıyamete kadar yaşama izni verdiğiinden, İblis'in de Allah yolunda gitmek isteyenlerin ve de gidenlerin yolunda pusu kurup oturacağını bildiğinden insanlığa hep peygamberler göndererek insanları dosdoğru yola yöneltmek istemiştir. Bu sebeple geçmiş peygamberlerin ve nesillerin İblis ve onun yolunda gidenlerin verdikleri mücadelelere, Allah gönderdiği kitaplarda, Kur'ân'da atıflarda bulunarak nesilleri uyarmak istemiştir. Geçmiş nesillerin başına gelenlerden ders alınmasını

ve İblisin yolundan gidenlere karşı mücadele edilmesini istemiştir ve de istemektedir (50/Kâf, 36-43).

Bu konuda Kur'ân'da helak olmuş kavimlerle ilgili değişik surelerde çok sayıda ayet mevcuttur. Ümmet şuurunun yeniden inşa edilmesi açısından ders almak üzere bu ayetlerin okunmasında çok büyük fayda vardır.

AMEL DEFTERLERİNİN İNSANLARA TAKDİM ŞEKLİNE BAĞLI OLARAK İNSANLARIN SINIFLANDIRILMASI

Dikkat çekici bir başka olgu da insanların amel defterlerinin, muhtevalarına bağlı olarak insanlara iki farklı şekilde takdim edileceğidir. Amel defterleri cennetliklere sağdan, cehennemliklere soldan verilecektir. Amel defterleri sağdan verilenler, *ashâbu'l-yemîn*; soldan veya arkadan verilenler ise *ashâbu'ş-şimâl* şeklinde isimlendirilmektedir (69/Hâkka, 18-29; 84/İnşikâk, 7-13). Amel defterlerinin sağdan verilmesi olumluluğun, iyi oluşun ve müjdenin göstergesi; soldan veya arkadan verilmesi ise olumsuzluğun, korku ve azabın göstergesi olmaktadır: “*Siz o gün arz olunursunuz; sizden yana hiçbir gizli (şey), gizli kalmaz.*” (69/Hâkka, 18). “*Kitabı sağdan verilen Alın, kitabımı okuyun, doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı umuyordum.’ der. Artık o, hoşnut bir yaşam içindedir. Yüksek bir cennette. Devşirilecek meyve ve eşsiz ürünleri pek yakındır. ‘Geride kalan günlerde, ‘peşin olarak sunduklarınıza karşılık olmak üzere,’ afiyetle yiyeceksiniz ve için.’” (69/Hâkka, 18-24). “*Fakat kitabı kendisine solundan verilen kimse: ‘Kitabım keşke bana verilmeseydi, keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim, bu iş keşke son bulmuş olsaydı, malım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı.’ der.*” (69/Hâkka, 25-29).*

İyi insanların yazısı/amelleri *‘illiyûn* (83/18-21), sapanların (kâfirlerin) yazısı/amelleri *siccîn* (83/7-9) olarak Kur'ân'da isimlendirilmektedir. Yüce mahkemede iman edip salih amel yapanlarla, kötülük yapanlar/bozguncular/yoldan çıkanların akıbetleri adaletin gereği farklı olacaktır (38/28; 40/58; 45/21). İman edip salih amel işleyenler cennetle mükâfatlandırılacak (2/25, 82, 277; 3/57; 4/57, 122-124, 173; 5/9; 7/42; 10/9, 26; 11/11, 23; 13/29; 17/19; 18/30-31, 107-110; 19/60-63; 21/94; 22/23; 24/55; 28/84; 29/7, 9, 58; 31/8; 32/19; 35/7, 10; 36/12; 41/8;

42/22-23; 47/12; 59/18; 65/11; 73/20; 84/25; 85/11; 95/6; 98/7), inkâr edip kötü amel işleyenler cehennemle cezalandırılacaklardır (35/8, 10; 41/46; 45/15). Salih amel yapanlar faydasını göreceklerdir (30/44-45; 41/46; 45/15). Salih amel sahibinin derecesini yükseltir (35/10) ve onu hüsrandan kurtarır (103/1-3). Allah, salih amel işleyenlerin günahlarını affeder, ecirlerini zayi etmez (18/30; 29/7; 53/32). İman ettiğini söyleyenlerden Allah'ın davası için başlarına gelenlere sabretmeyenlerin, gerekli tedbirleri alıp mücadele etmeyenlerin/münafıkların ecirleri kabul edilmeyecektir (2/214; 29/2-3,10; 62/5).

SONUÇ: ÜMMETİN ANA SORUNU, “HESAP GÜNÜNÜ” VE “ALLAH'I ARKADA UNUTULMUŞ ÖNEMSİZ BİR OLGU OLARAK GÖRMEKTİR”

Allah İblis'e kıyamete kadar yaşama izni verdiğinden, İblis'in de Allah yolunda gitmek isteyenlerin ve de gidenlerin yolunda pusu kurup oturacağını bildiğinden insanlığa hep peygamberler göndererek onları dosdoğru yola yöneltmek istemiştir. Bu sebeple geçmiş peygamberlerin ve nesillerin İblis ve İblis'in yolunda gidenlerin verdikleri mücadelelere Allah gönderdiği kitaplarda, Kur'ân'da atıflarda bulunarak nesilleri ders alma konusunda uyararak istemiştir (50/Kâf, 36-43).

Bu konuda, Kur'ân'da helak edilmiş kavimlerle ilgili değişik surelerde çok sayıda ayet mevcuttur. Ümmet şuurunun yeniden inşa edilmesi açısından ders almak üzere bu ayetlerin okunmasında çok büyük fayda vardır. Ümmetin yaşadığı bunalımın ana sebebi, Allah'a imanın zihinlerde oluşturduğu ağırlıkta meydana gelen kaymalar, kırılmalar, önemsizleşmelerdir. Allah inkâr edilmemektedir. Allah'a imanın günlük hayata zayıf yansımaları, Allah'ın peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla emrettiği hayat tarzının inşa edilmemesi, bunun için gereğince mücadele edilmemesi, hesap gününde kurulacak yüce mahkemenin günlük hayat içerisinde etkisinin bulunmaması, ümmetin bunalımının ana kaynağıdır.

Bu olgunun en canlı örneği, Hz. Şuayb'ın kavmi ile ilişkisinde ve mücadelesinde görülebilir (7/A'râf, 85-92; 11/Hûd, 84-95; 26/

Şu'arâ,177-190; 29/Ankebût, 36-37).²¹ Bu ayetlerde Hz. Şuayb'ın Medyen halkına tebliğ ettiği konular özet şekilde aşağıda verilmektedir:

- Ben Allah'ın güvenilir bir elçisiyim.
- Allah'tan başka ilah yoktur. Sadece Allah'a kulluk edin, ibadet edin.
- Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
- Sizi ve daha önceki nesilleri yaratandan korkun.
- Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak âlemlerin Rabbi'ne aittir.
- Ölçüyü ve tartıyı -adaleti gözeterek- tam tutun, insanların (hakları olan mallarını) eşyasını değerinden düşürüp eksiltmeyin.
- Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkını azaltmayın.
- Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.
- Gerçekten sizi bir 'bolluk ve refah' içinde görüyorum.
- Eğer müminseniz, Allah'ın bıraktığı (helal işlerden olan kazanç) sizin için daha hayırlıdır.
- Allah'ın yolundan alıkoymak için "Allah'a iman edenleri tehdit etmeyin ve vahyedilenlerde çarpıklık aramayın.
- Her yolun (başını) kesip oturmayın.
- Siz azınlık ve güçsüz iken Allah'ın sizi çoğalttığını unutmayın.
- Bozgunculuk çıkarıcıların nasıl bir sona uğradıklarına bir bakın.
- Allah iman edenlerle etmeyenler arasında hükmünü verecektir.
- Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hüküm ver, Sen hüküm verenlerin en hayırlısıdır.
- Doğrusu sizi çepeçevre kuşatacak olan bir günün azabından korkuyorum.
- Ben, sizin üzerinizde bir gözetleyici değilim.
- Allah bizi kurtardıktan sonra, bizim tekrar sizin dininize dönmemiz Allah'a karşı yalan yere iftira düzmemiz olur.
- Ben, size yasakladığım şeylere (kendim sahiplenmek suretiyle) size aykırı düşmek istemiyorum. Benim istediğim, gücüm oranında yalnızca ıslah etmektir.

21 Abdullah Yıldız, Hz. Şuayb: Namaz-Ticaret-Adalet, Pınar Yayınları, İstanbul, 2009.

- Allah'a tevekkül ettim ve O'na içten yönelip dönerim.
- Ey kavmim, bana karşı gelişiniz, sakın Nûh kavminin ya da Hûd kavminin veya Salih kavminin başlarına gelenlerin bir benzerini size de isabet ettirmesin.
- Rabbinizden bağışlanma dileyin, tevbe edin.

Hz. Şuayb'ın bu çağrılarında "Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanların (müstekbirler) verdiği karşılıklar, özet şekilde aşağıda verilmektedir:

- Sen, gerçekte yumuşak huylu, akli başında reşit bir adamsın.
- Atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı ya da mallarımız konusunda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi senin namazın mı emrediyor?
- Seni ve seninle birlikte iman edenleri ya ülkemizden sürüp çıkaracağız veya mutlaka bizim dinimize geri döneceksiniz.

Hz. Şuayb ile kavminin önde gelen müstekbirleri arasında geçen bir konuşma, konumuz açısından önemli olduğu için buna ilişkin ayetleri okumakta fayda var: "Ey Şuayb' dediler: 'Senin söylediklerinin çoğunu biz kavrayıp anlamıyoruz'. Doğrusu biz seni içimizde zayıf biri görüyoruz. Eğer yakın çevren olmasaydı, gerçekten seni taşta tutar öldürürdük. Sen bize karşı güçlü ve üstün değilsin.'" (11/Hûd, 91). "(Şuayb) dedi ki: 'Ey kavmim, sizce benim yakın çevrem, Allah'tan daha mı üstündür ki, O'nu arkanızda-unutulmuş (önemsiz) bir şey edindiniz. Şüphesiz benim Rabbim yapmakta olduklarınızı sarıp kuşatandır.'" (11/Hûd, 92). "Ey kavmim, bütün yapabileceğinizi yapın; şüphesiz, ben de yapacağım. Kime aşağılatıcı azap gelecek ve yalancı kimdir, yakında bileceksiniz. Siz gözetleyip durun, ben de sizinle birlikte gözetleyeceğim." (11/Hûd, 93). "Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmetle Şuayb'i ve onunla birlikte iman edenleri kurtardık; zulmedenleri dayanılmaz bir ses sarıverdi de kendi yurtlarında dizüstü çökmüş olarak sabahladılar." (11/Hûd, 94). "Sanki orada hiç refah içinde yaşamamışlar gibi..." (11/Hûd, 95).

Ayetlerden anlaşıldığı kadarı ile Hz. Şuayb kavminin müstekbirleri, ekonomik olarak her türlü hile ve hurdaya cevaz vermekte; ölçüyü, tartıyı ve mizanı bozma noktasında hiçbir ölçü, kural tanımamaktadırlar. Müstekbirler toplu-

luğu, Hz. Şuayb'ın bu duruma karşı çıkması ile kıldığı namaz arasında bir bağlantı olduğu kanaatindeler ve bunu Hz. Şuayb'a soruyorlar. Kılınan namazın özü, insanı Allah'a yaklaştıran ve sürekli nefis muhasebesi yapmasını sağlayan bir unsurdur, unsur olmalıdır. Ümmet için buradan çıkarılabilecek ders, bugün namaz, bu derinlikli bir şuur içerisinde mi yoksa gelenekselleşmiş bir olgu içerisinde mi kılınmaktadır? Hz. Şuayb'ın içselleştirdiği bir şuur içerisinde namazlar eda edilmiyorsa, söylenen ile yapılanlar arasında bir tezat var demektir. Çünkü Hz. Şuayb'ın kavminin tekliflerine karşı, “*Ben, size yasakladığım şeylere (kendim sahiplenmek suretiyle) size aykırı düşmek istemiyorum.*” şeklinde verdiği cevap, bu olgunun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bu durum Mâ’ûn Suresi’nde çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Surede, namaz kılma ile icra edilen işler arasında/yaşam tarzı arasında var olan bir tezat, çok ciddi bir tehlike olarak ortaya konarak iman edenler uyarılmaktadır: “*Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, öksüzü iter, kakar. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez. İşte (şu) namaz kılanların vay hâline, ki onlar, namazlarında yanılığdadırlar. Onlar gösteriş yapmaktadırlar ve ‘ufacak bir yardımı (veya zekâtı) da’ engellemektedirler.*” (107/Mâ’ûn, 1-7)

Hz. Şuayb'ın kavminin önde gelen mütekebbirlerinin tutum ve davranışları ile ilgili dikkat çektiği bir başka tehlike, “Allah’ın yolundan alıkoymak için vahyedilenlerde çarpıklık/tezat/tutarsızlık aramaktır.” Bugün İslâm dünyasında benzer çalışmalar yapılmaktadır. Hadisler üzerinden tekrarlanan tartışmaların son yıllarda Kur’ân-ı Kerim’in bizzat kendisine yöneltilmesi, Kur’ân-ı Kerim’in “tarihselcilik düzlemine” oturtularak devre dışı bırakılmaya çalışılması, bunun en canlı göstergeleridir.

Bütün bu yanlış yaklaşımların sebebi, Hz. Şuayb'ın kavminin önde gelen mütekebbirlerine karşı “*Ey kavmim, sizce benim yakın-çevrem, Allah’tan daha mı üstündür ki, O’nu arkanızda unutulmuş (önemsiz) bir şey edindiniz...*” (11/Hûd, 92) şeklinde verdiği cevapta bildirilmektedir. “Allah’ın ve hesap gününün”, etkisi olmayan bir olgu diye düşünülmesi, bugün İslâm dünyasının en ciddi sorunlarından biridir. Günlük hayatta etkili olmayan ya da etkisi çok az olan bir Allah ve ahiret anlayışı, İslâm

dünyasında gittikçe yaygınlaşmakta, sekülerizme, laisizme, deizme, ateizme ve agnostikliğe yönelimler artmaktadır.

Bugün ümmet şuurunun yeniden inşa edilebilmesi için “Rabbimiz Allah’tır” diyenlerin Kur’ân ve sünnetin tanımladığı sırat-ı müstakim üzere olmaları, olmazsa olmazdır (41/Fussilet, 30).²² Allah’ın huzuruna mümin olarak gidebilmek ve hayatını mümin olarak bitirebilmek için Allah’tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup-sakınmak gerekmektedir (2/132; 3/102). Namazımız, ibadetlerimiz, dirimimiz ve ölümümüz âlemlerin Rabbi Allah’a ait olmalıdır (6/162). Mümin olarak ölümümüzde de hayatımızda da nasihatkar olmalıyız (36/Yâsîn, 20-27).

Bugün ümmet şuurunun yeniden inşasının önündeki en büyük engel, Müslümanların dünyevileşmesi, sekülerleşmesi ve laikleşmesidir. Hz. Peygamber asırlar önce Müslümanlar için bunu en ciddi tehlike görmüş ve ümmetini hususen uyarmıştır: “*Öyleyse sevinin ve sizi sevindiren şeyi ümit edin. Allah’a yemin olsun, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Ben size dünyanın genişlemesinden korkuyorum. Sizden öncekilere dünya genişlemişti de hemen dünya için birbirleriyle boğuşmaya başladılar ve helak oldular. Genişleyen dünyanın onlar gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum.*”²³

“*Ölümü görüp bildiği hâlde gamsız kedersiz yaşayana şaşarım. Cehenneme kesinlikle inandığı hâlde gülene şaşarım. İçinde yaşayanlarla birlikte dünyanın devamlı değiştiğini görüp de ondan tatmin bulana şaşarım. Kadere inanıp da (haram-helal ayırımı yapmadan hırsıyla mal peşinde) yorulana şaşarım. Ahiret hesabına inanıp da o maksatla çalışmaya şaşarım.*”²⁴

“*Size, insanların en hayırlısı ve en şerlisini haber vermeyeyim mi! İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, kendi veya başkasının atı sırtında ya da yaya olarak, ölünceye kadar Allah yolunda çalışır. İnsanların en şerlisine gelince o da Allah’ın kitabını okuyup (emir ve yasaklarına) riayet etmeyen kimsedir.*”²⁵

22 Tirmizî, Tefsir, Hâ-Mîm, Secde (Fussilet) (3247).

23 Buharî, Rikâk 7, Cizye 1, Megâzi 11; Müslim, Zühd 6, (2961); Tirmizî, Kıyâmet 29, (2464).

24 Rezîn, ed-Dürrü’l-Mensûr’da (6, 341).

25 Nesâî, Cihad 8, (6, 11-12).

YENİ DÜNYA SİSTEMİNE DOĞRU... YENİ BİR SELEKSİYON, TÜKENEN İNSAN VE ÖZNE, DENKLEMDEN ÇIKAN DEMOKRASİ

ERCAN YILDIRIM

Dünya sistemi artık demokrasiyi emsal göstererek, idealize ve bahane ederek müdahale etme uygulamasını bıraktı. Bu yeni doktrinle iki durum ortaya çıktı.

İlki artık müdahaleler yöntemiyle dünya siyasetine yön verme, ülkeleri ekarte etme, yola getirme metodu yerine gerektiğinde devletlerin doğrudan savaşa gitme ihtimali doğdu. Küresel güçler vesayet savaşları yürütüyordu. Çoğunluğu icat edilmiş, kendilerinin kurduğunu örgütler vasıtasıyla çatışma bölgelerinde varlık gösterme... örgütleri çatıştırarak savaşma anlayışı büyük oranda terk ediliyor.

Vesayet savaşlarının nihayete erişinde Afganistan'da Taliban'ın, Suriye'de HTŞ'nin "terör örgütü" vasfından bir anda "devlet statüsü"ne kavuş(turul)masının rolü bulunuyor. Trump'ın Ahmet Şara ile görüşmesi, Şara'nın Fransa ziyareti artık yönetimlerde göstermelik de olsa "sicil şartı"nın aranmadığını gösteriyor. Kırım müdahalesinin Ukrayna'da doğrudan savaşa geçişi, ABD Başkanı Trump'ın işgal tehditleri, Tayvan'da Çin ve ABD'nin doğrudan çatışmaya girmesi, Pakistan-Hindistan ön savaşı, konvansiyonel devletlerarası sıcak çatışmalar döneminin kapıda olduğunu gösteriyor.

ÇOK KUTUPLU KARARSIZLIKLAR, DEMOKRASİ DIŞI İKİLEMLER ÇAĞI

Ortaya çıkan ikinci durum ise daha önemli. Anlaşılan o ki demokrasi artık küresel sistem ve Batı için "ihraç edilecek bir meta değer" vasfını barındırmıyor.

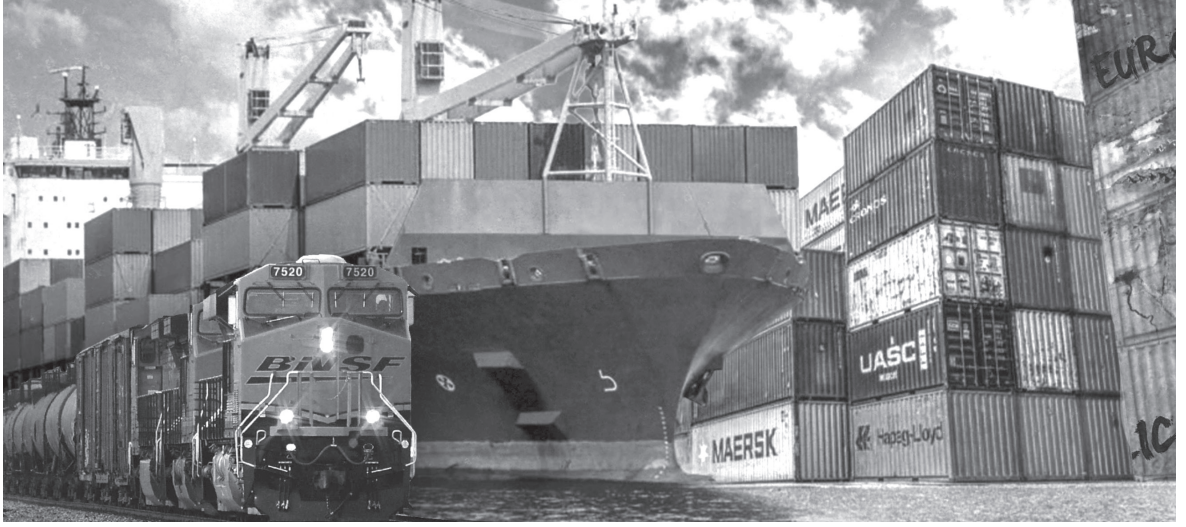
Avrupa ve ABD tüm emperyalizmini "demokrasi getirmek" üzerine inşa etmişti. ABD bu retoriği çok daha iyi kullandı. Afganistan'dan Irak'a İslâm ülkeleri kadar Sovyet peykindeki sahalara müdahalelerine kadar demokrasiyi işgallerinin nedeni, gerekçesi saymıştı. Bunda Soğuk Savaş siyasetinin yani komünizmle demokrasinin çatışmasının rolü vardı. Soğuk Savaş sonrasında "demokrasi" bu sefer İslâm ile "İslâmcı örgütler"le savaştı, pek çok ülkeye demokrasi getirilerek "diktatörlük"ler indirildi.

Artık dünya siyasetinde demokrasi makul, makbul bir meşrulaştırıcı değil. Bunda pek çok ülkede demokrasinin şeklen bile olsa varlığı yanında artık Batı'nın, Avrupa'nın siyasal gerilemesinin, medeniyet değerlerindeki itibar kaybının da etkisi bulunuyor. Demokrasi insanlara sunulacak yüksek bir kıymet özelliği taşıyor. Demokrasi getirmek emperyalizmle özdeşleşti. Saddam'dan Kaddafi'ye, Sisi'ye kadar post-diktatörlük idarelerinin istikrarsızlığı, otoriterliği demokrasiyi gözden düşürdü.

Bundan sonra şekillenecek yeni siyasi yapılar ve söylemler demokrasiyi tek ve mutlak usul görmeyeceği gibi küçük-büyük devletler "kendi demokrasi"lerini yerleştirerek marjinalleştirilmekten, düşmanlaştırılmaktan da kurtulacaklar.

Dünya giderek normalleşmeye başlıyor.

Tarih felsefesinin odağına yerleşen bireylerin, toplulukların ve devletlerin kendi menfaatlerini gerekçe göstererek varlığını başkasına dayatma,

bölüşüm arama, çatışma ve müzakere usulü yeniden etkinlik kazanıyor. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren gelişen demokrasinin biricik değer sayıldığı dünya konjonktürü de böylece normalleşerek her ülkenin kendi bütünlüğünün ayrı bir kıymet sayıldığı günlere doğru ilerliyor.

Vekâlet savaşları cazibesini yitirmesine karşın klasik devletlerarası savaşlara da kimse özenmiyor. Dünya bir kararsızlık yaşıyor. Devletlerin kolay kolay karar veremediği ikilemler günden güne artıyor. Hemen her alanda çatallaşan, seçme yapılmasını gerektiren şartlar doğuyor. Dünya, Birinci Paylaşım Savaşı öncesindeki konjonktürü farklı formlarda tekrar tecrübe ediyor. En başta da ittifak arayışları kendini gösteriyor.

YENİ DOKTRİNİN ÖN GÖSTERİMİNDE KÜRESEL AKTÖRLER

Dünya sistemi, kapitalist burjuva modernite sonrası egemenliğini tesis etti ama değişen şartlara ayak uydurmak için kâh siyasi yapıları ve düzenleri kâh iktisadi-kültürel yönelimleri değiştirdi. İki kutuplu dünya, SSCB'nin tarihe gömülmesiyle tek kutupluluğa evrilirken şimdilerde çok kutuplulaşma eğilimi gösteriyor.

Gazze'deki katliama, "Gazze Savaşı" demeye devam eden bir Ortadoğu siyasetçisi-aydınının, ABD etkisi bitti diyen bir iç-dış yazar takımının çıkarımlarına karşın dünya sistemi bildiği doğrultuda kendini yenileyerek devam ediyor.

Wallerstein'dan Mustafa Özel'e, Michael Hardt'a ABD gücünün gerilediğini, sona erdiğini iddia edenler her dönem bulunur. Fakat dünyayı, dünya sistemini, ABD'yi Soğuk Savaş özelinde anlamak, anlatmaya yeltenmek bu tür manasız çıkarımlara götürebilir. Yeni imparatorlukların, post küreselleşmenin mantığına göre ABD çok kutuplu dünya sisteminde de bu vasfını sürdürecektir.

Çok kutuplu dünya sisteminin, Batı dışı aktörlerin, BRICS, Şangay gibi yapıların kapitalizme ve cari küresel devir daim meydan okuyup alternatif getirmediğini, aksine orada kendi yerini genişletmeye çalıştığını düşünmek gerekir. Hâliyle dünyanın yeni paylaşım savaşımında öne çıkan pek çok döne arasında kapitalist merkezî deviremeseler bile malına, kazancına ortak çıkan yeni güçleri hesaba katmalılar. Rusya'nın üretim ve dağıtımdan çok güvenlik ve siyasi nüfuz bakımından etkisini artırmaya çalışmasına karşın Hindistan dünya sisteminin merkezine gidecek yeni yolun başlangıcı olmayı garanti-lemesiyle Avrasya-Atlantik arasında ayrıcalıklı bir konumla her iki taraf için çalışabileceğini de gösterdi.

Çin'in "Batı'yı Batı'nın silahıyla geçme" politikası şimdilerde robotik ve yapay zekâ sahasında da tuttu. Çin hâlâ ABD'nin gerisinde kalsa da bilhassa iktisadi bazı sahalarda dünyanın bir numarası olmayı başardı. Batı'da icat edilen, ortaya çıkan alet edevat, teknoloji, teknik, yöntem ne varsa bunu kopyalayıp geliştirip kat kat ucuza mal etmeyi sağlayabilmesiyle Çin

Dünya bir kararsızlık yaşıyor. Devletlerin kolay kolay karar veremediği ikilemler günden güne artıyor. Hemen her alanda çatallaşan, seçme yapılmasını gerektiren şartlar doğuyor. Dünya, Birinci Paylaşım Savaşı öncesindeki konjonktürü farklı formlarda tekrar tecrübe ediyor. En başta da ittifak arayışları kendini gösteriyor.

ABD'nin dikkatini çekmekte fazlasıyla haklı. Fakat kabul etmek gerekir ki Çin'den Batı ülkeleri rahatsız ama küresel burjuva için Çin hâlâ karlı sektörlerin üretim üssü ve iş yapma potansiyeline sahip. Dolayısıyla ülkelere karşın Çin'in dünya sistemindeki iktisadi yeri katlanarak artacak görüntüsünde. Bunda Çin'i son yıllarda öne çıkartan dijital-teknoloji medeniyetinin ve endüstrisinin, dijital burjuvanın yükselişinin de payı var.

Trump kabinesindeki bakanlardan biri dünyanın en zengini, dijital burjuvanın en güçlü isimlerinden biri Elon Musk. Hâliyle ABD'de daha çok tesiri görülen dijital burjuva-konvansiyonel burjuva ikilemi dünyadaki çatışmaların gerekçelerinden biri olacak. Küresel sermayenin hem sektörel hem ülkeler arasındaki bölünmüşlüğü zaten gücünü artırmaya çalışan ulus devletlerin elbette işine yarar.

Yeni siyasal alanda devletler kendilerinin üstünde gördüğü güçlerle çatışmalarını artıracaklar. Ne devletler burjuvayı kullanabilecek kadar güçlenirler ne çok uluslu şirketler geçmişteki gibi devlet aygıtlarına kendi personeli muamelesi çekebilirler. Modern Batı kapitalizmi kendine ulus devletleri icat etmişti, bu töz devam etse de münasebetler hiyerarşik şekilde sürer.

Doğuda ise devletler Çin, Hindistan, Rusya kendilerine burjuva icat etmişler, devlet kapitalizmini geliştirmişlerdi. Bu model klasik Batı tarzından daha başarılı sonuçlar verebilir. Çünkü burjuva mesela gerileyen Avrupa'yı ayağa kaldırmak için bariz desteklerde bulunmuyor. Süreçte en büyük felaket senaryosu çok kutupluluk evresinde, devlet kapitalizmi, küresel sermaye çatışmaları arasında toplumların göçebe ve kiracılıkları daha da artacak anlaşılabilir. Burjuva kazancını yine toplumlardan çıkarabilmek için her tür ev sahibi-kiracı modelini genişletecek gibi görünüyor.

DÜNYA SİSTEMİNİN YENİ 5 YÖNTEMİ

Dünya sisteminin yeni dönemde, çok kutuplu dünyada birkaç taktik ilkeyle hareket edeceği anlaşılıyor.

Öncelikle *ittifakları kur ama güçlendirme, zayıflat ama koparma, güçlendirerek yanında tut, karşıtları ayır ama yanına çekme, destekle ama üstünlük verme* tarzı özellikle Atlantik'te, imparator ABD tarafından baskın biçimde kullanılabilir.

Zaten küresel düzen siyasal küreselleşmeyi bitirse de kapitalizmin ruhu ve özü olan iktisadi küreselliğe hâle getirmez. İttifaklar ve ayrışmalar hem farklı üretim-tüketim-dağıtım sahalarında hem medeniyet merkezlerinde, jeopolitik sıklet noktalarında belirginleşecek.

Mesela ticaret yolları.

Çin Kuşak-Yol Projesiyle dev bir yeni İpek Yolu kurmaya çalışıyor. 2023 yılında Hindistan'daki G-20 Zirvesi sonrası tasarlanan, Suudları ve İsrail'i kapsayıp Suriye'de nihayete eren Hindistan-Ortadoğu-Avrupa yolunun Türkiye'yi devre dışı bırakmasını düşünmek gerekir. Bu projeden sonra 7 Ekim'in gelmesini, Suriye'de Esed ile beraber İran, Rusya ve Çin'in de Ortadoğu'dan gönderilmesini komplolara bağlamadan doğru analiz etmeli. Türkiye ve İsrail'in yeni Ortadoğu'da kutup başı misyonları bariz öne çıkarken Suud ve Körfez ile dengelemelere gidilmesini, bu yeni süreçle dünya sisteminin kimseye tüm yetkiyi vermeyeceği çıkarımıyla, *ittifakları kur ama güçlendirme* yöntemiyle birlikte ele almalı.

Medeniyet merkezi Ortadoğu'da Şii Hilali'nin sona erdirilmesine karşı "Sünni Dolunay"nın doğmayışını, Türk etkisine bariyer konulmasını da dünya sisteminin yeni doktrini *destekle ama üstünlük verme* ile izah etmek gerekir.

Türkiye'nin Batı kampında kalması için Suriye egemenlik sahasında rahat hareket etme pozisyonu tanınırken mesela üs kurmasına izin verilmeyeceği de anlaşılıyor. 15 ülke ve mıntıka üs-devriye-askerî-iktisadi egemenlik gücü bulundurmasına destek verilirken Türkiye'nin, Rojava ekseninde bir Kürt devleti ihtimalinin köküne kibrit suyu dökmesine müsaade edilmiyor. Bu yedeklemeli, dengeleyici, potansiyel tehditle denetleyici vasıf yeryüzünün başka sahalarında da kendini gösterir.

Suriye Fransızlardan sonra büyük oranda Rusya etkisine girmişti. ABD ve AB'nin Suriye'den yaptırımları kaldırması, ülkenin bir daha Batı dışına çıkmasını engellemeye yöneliktir. *Güçlendirerek yanında tutma* usulü Suriye için artık belirgin bir istikrarın sağlanacağını da işareti.

Rusya-Ukrayna Savaşı ve Gazze katliamında İsrail'in yanında yer tutma baskısı zaten zayıflayan AB'yi yok oluşa kadar getirdi. ABD belki de küresel sermayenin bir kısmını da karşısına alarak AB'yi, esasına bakılırsa Almanya'yı *zayıflat ama koparma* yöntemiyle terbiye etmeye, denetlemeye devam ediyor. Almanya, kaybettiği Alman ruhunu yeniden bulabilmek için savunma bütçesini artırmak gibi silik çabalara girişse de dünya sisteminin, potansiyel "baş belaları" Almanya, Japonya, Türkiye'yi denetimli serbestlikle kontrol altında tutmaya bir süre daha devam edeceği belli.

Dünya sistemi, ABD'nin, Rusya'yı Çin ile birleştirmeme çabasından geri adım atmayacaktır. *Karşıtları ayır ama yanına çekme* metodu Rusya'ya otursa da başta Tayvan, Afrika ülkeleri, Çin ile partner olabilecek başka devletler için de geçerliliğini sürdürecektir.

SİSTEMİN GÜCÜ İNSANIN TÜKENMESİNDEN GELİYOR

Dünya sistemi gücünü ne kurduğu eko-politik dengelerden ne askeri müdahale ve yüksek silah gücünden alıyor. Sistem insanların artık dünyayı bütüncül kavrama, bulunduğu yeri anlamlandırma, gittiği yeri kendiliğine dönüştürme yetisini kaybetmesinden, herkesin tek tek

Erdoğan, Jinping, Modi, Putin, Trump

olaylara odaklanmasından, tekilliklerden büyük sorunlar çıkarmasından veya tatmin olmasından alıyor.

Küresel kapitalizm gücünü, değiştikçe aynı kalma kabiliyetini, öznenin tabula rasa gibi boş, özcü, iddialı ve belirleyici olmasından değil pek çok hurdayla, hasarla, yüklerle, istek ve ihtiyaçlar listesiyle, bitmeyen arzularıyla, doymayan tatminleriyle, her şeye sahip olmak istemesiyle, herkesi ve her değeri öğütmesiyle mücehhez pasifizminden alıyor.

İnsanların bu nebati ve hayvani hasletlerini görüp kendine gelebilmesinin kısa sürede imkânı yok; küresel medeniyet insanın bu tarafını güçlendirdikçe kendisi de semiriyor zira.

Dünya Amerika'nın keşfinden, Orta Çağ'dan çıkıştan, Kavimler Göçü'nden sonraki paylaşım savaşına, mağara dönemi seleksiyonuna hazırlanıyor. Gazze, Kırım ilhaki, Trump'ın Kanada-Grönland-Panama Kanalı çıkışı bunun ön gösterimi.

Yeni bir dünya sistemi doğmuyor yalnızca... yeni bir seleksiyon dönemi de insanlığı bekliyor.

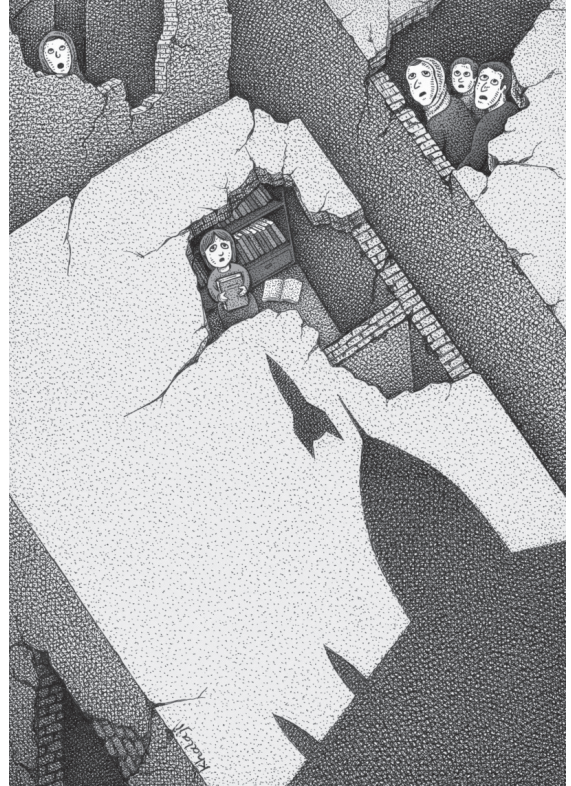
SÖZLERİN ELBİSESİ KIPKIRMIZI

METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU

Bir televizyon programında yetkin konuşmacılardan biri, Batılıların, insan ve toplum bilimleri hususundaki genel bakışını, anlayışını açıklarken, kendilerini sosyolojinin diğer insan ve toplumları ise antropolojinin konusu olarak okuduklarını söylemişti. Sosyoloji, bu anlayışa göre demek ki sağlam bir insaniliğin ve medeni bir toplumun bilgisi peşindeki uğraş alanıdır. Konuşmanın seyri içerisinde ortaya çıkan veya benim anladığım antropoloji ise henüz bütünüyle insanileşmemiş âdeta evrim aşamasındaki canlılar sınıfından bir yaratığı ve onların oluşturduğu kitlenin bilgisine dair araştırmaları konu edinmektedir. Tam tamına böyle olmasa da her iki alanda yapılan çalışmaları Batılılar eğer sahiden Doğu ile Batı'yı böyle bir ayrıma tabi tutarak anlatıyor, anlamlandırıyorlarsa şaşmamak gerekir. Batı diyerek anlamaya, anlamlandırmaya çalışılan beşerî zihnin oluşumunda Hıristiyan teolojisi baskındır. Ancak Yahudi teolojisinin de etkin biçimde rol oynadığı hatırlanacak olursa işin hakikati çıkacaktır ortaya.

KENDİMİZLE YÜZLEŞMEK

Filistin'de ABD ve Avrupa'nın desteği ile 1948 yılında başlayan İsrail işgali Gazze üzerinde 2023'teki katliamla birlikte artık neredeyse duyarlı, sağduyulu bütün insanlığı ayağa kaldıracak boyutlara varmıştır. İşte bu olaylar sürüp giderken televizyonlara demeç veren kimi hahamların söylemleri yukarıda mukayesesi yapılan sosyoloji ve antropoloji meselesine daha önemli ışık tutacaktır. Hahamlar kimi gazetecilerin, "Yetişkinler yerine bebekleri niçin öldürüyorsunuz?" sualine verdikleri cevapla meseleyi

Karikatür: Mohammad Ali Khalaji

kökünden çözmektedirler. Yetişkinlerin de bir zamanlar bebek olduklarını, şimdiki bebeklerin ise gelecekte bu yetişkinler gibi İsrail'e düşmanlık edeceklerini varsayarak, öldürülmeleri gerektiğini, dini bir vecibe gibi bütün bir gönül rahathığıyla anlatmaktaydılar. Ataullah el-İskenderi'nin sözlerini her ne kadar müspet davranışlara da yormak mümkünse de daha ziyade böylesi hezeyan sahipleri hakkında tam isabet sayabiliriz: "Söylenen her söz, içinden çık-

tığı kalbin elbisesini taşır.”¹ Dünyayı kirletmeye Allah huzurunda söz veren İblis’in elemanları olan şeytanlar görünen odur ki İsrailoğullarının kisvesine bürünerek karşımıza çıkmışlardır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki onu Baudelaire gibi bir şair bile açık etmektedir: “Şeytanın en büyük hilesi bizi var olmadığına inandırmasıdır.” Nitekim Antony Hopkins’in oynadığı *The Rite* (Ayin) filminde rastladığımız replikte aynı anlayış geniş biçimde şöyle dillendirilmiştir: “Söylesene bir hırsız evini soymaya geldiğinde ışıkları açar mı? Hayır! Onun orada olmadığını sanmanı ister. Şeytan da böyle. Var olmadığını inanmanı istiyor.” Antony Hopkins’in de Yahudi olup olmadığı tartışılıyor-ken mevcut ruh hâlinin İsrailoğullarına nasıl da yakıştığı bu söz üzerinde düşününce aydınlık kazanıyor mu?

Bu elbise İsrailoğulları gibi Batılıların da bedenine günün birinde dar gelecek, onları sıkıp sıkıştırarak mı bilinmez lakin Gazze katliamı ile görüldü ki yeryüzünde Müslüman âlemi dışında da sağduyulu nice insan varmış. ABD ve Avrupa coğrafyalarındaki Filistin lehine hâlen gerçekleştirilen itiraz ve kalkışmalar mesela Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye, Kuzey Afrika, Endonezya, Malezya ve hatta Türkiye’de bile görülmedi.

İnsandan ümit kesmek yanlışır. Yeryüzüne yeni bebekler yaratan Rabbimiz hâlâ ümitliyse kimse ümitsizliğe kapılmamalıdır. Batılı egemen kültürün dümen suyunda oyalanmayı sürdüren Doğulu taklitçileri kendi hâllerine bırakarak sahici müminler kendilerini Hûd Suresi’ndeki “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*” ayetinin rehberliğinde inşa etmelidir. Bunun başlıca yolu İlahi Hitab’ın kılavuzluğunda istikamet bulacaktır. Mistik geleneğin kirlettiği suyu birileri daha da bulandırıyorlar; derin görünsün de kimse farkına varmasın sudaki sığılın diyerek. Onların kendi üzerlerine düşen sorumluluğu bile Allah’a, kadere, felek dedikleri mevhum bir kavrama havale eden mantıkları mevcut düşüşlerin, karmaşanın, aldanişın baş sebebidir. Müminlerin elinden ben idraki, benlik cesa-

1 Aktaran Zeynep Merdan, *Kendilik Cesareti*, Muhit Kitap, İstanbul, 2021.

Ne kadar sahicidir acaba yaptıklarımız yapmadıklarımızla mukayeseye kalkışırsak? Neydi anlamı kelimenin, yara izi mi? Söz ustalarının kelimeleri Gazzelilerin kalbinde de tıpkı bizlerin kalbindekine benzer bir yara izi bırakıyor mu? Yoksa onların kalbi başka türlü bir programa mı ayarlanmıştı?

reti, kendilik bilinci dediğimiz yüksek insanı değerleri alan geleneksel mistik kültürün foyası meydana ne zaman çıkar Allah bilir.

Mehmet Âkif merhumu şair olarak tanıtırken onun bir sosyolog, psikolog kadar yetkin analizler yaptığını gösteren sözü beni ona biraz daha hayran bırakmıştır, der ki: “İyilik mefhumu bizde menfidir müsbet değildir. Mesela bir adam iyidir dediğimiz zaman şunu yapmaz, bunu yapmaz, kimseye bir fenalıkta bulunmaz manasını kastederiz. Yoksa şunu yapar, bunu yapar, şöyle iyiliklerde bulunur manasını düşünmeyiz.”² Konya’da Celalettin Rumi’nin kabri yanındaki Selimiye Camii’nin avlu girişindeki kara tahta üzerinde bir vakitler altında Mevlâna imzası bulunan bir yazı okumuştum, şöyleydi: “Sana söyleyecek çok sözüm var ama kalbin kırılır diye söylemiyorum.” Sözün sahibi gerçekten altındaki imza mudur bilmem ancak yazıyı orada insanların gözüne sokmaya çalışanlar besbelli Mehmet Âkif’i ya tanımıyor yahut hiç sevmiyorlardı. Kalbini kırmaktan korktuğu insanı korurken Allah’ı kıldığını unutanlara ne demeliydi? İnsanları hoş göreyim derken Allah’ın hoşuna gitmeyecek işleri sergileyen bir hayli meczup bulunmaktadır dünyada. Bu iki bakış açısı Türkçe düşünce ve inanç hayatının iki savaş alanı gibidir. Birileri insan nefsinin öldürmeye, birileri ise gönendirmeye, onarmaya, ayağa kaldırmaya çalışmaktadır. Birileri olması gerekenleri “yukarıdan beklemek”, “başkalarından ummak”, “devlete yüklemek” gibi kaçamak hayat modelini yaşarken, birileri bireye kendilik

2 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

cesareti aşılayarak, onun ben bilincine sahip olmasını ve kendi söküğünü dikmesini önermektedir, tıpkı son Allah Elçisi'nin yaptığı gibi.

Kendi olamayanların ancak şikâyet diline sarılarak ayakta kalmaya, tutunmaya çalıştıklarını gözlemlemek için fazla gayrete lüzum yoktur. Çünkü suçlu daima başkasıdır, sorumluluk her vakit kendileri dışında birilerinin omuzlarındadır. Karl Jaspers'ten aktarılan ve sözün giyindiği ilginç elbiseyi teşhir eden ifade epeyce anlamlıdır: “Ya kendim olmayı kazanmak için tekrar tekrar yalnızlığı istemeye cesaret ederim ya da bir başkasının varlığında eririm.”³ Müslüman muhitlerde mebzul miktarda başkasının varlığında eriyen insan tipleri bulmak insan kalbine acı veriyor. Kendi varlığını mezhebinin, meşrebinin, tarikatının, mürşidinin... kimliğine hapsederek yaşayan öylesine fazla insan var ki söz konusu muhitlerde. Onların yaşadığı zaman diliminde İsrail ve ABD daha çok Gazze iklim ve coğrafyasına göz dikecek ve işgale kalkışacaktır.

Özellikle mümin insan kendisiyle sık sık yüzleşmeli, bunu göze almalıdır. Oruç Aruoba “Yazar, kendisiyle kafa kafaya vererek eseri ortaya koyar” derken yalnızca yazarları kastetmiş olamaz. Her insanın zaman zaman böylesi bir tecdit hareketine ihtiyacı vardır. Muhtaç bir yaratık olan insan öteki saydığı kendi dışındaki hemcinsi karşısında daima alıcı pozisyonundadır verici de olması gerektiği gibi. Hele müminler hem de hangi ekonomik ve entelektüel düzeyde bulunurlarsa bulunsunlar daima *veren el* diye anılmaya çalışmalıdırlar. Çünkü herkesin hangi statüde olursa olsun vereceği, verebileceği bir mülkü, dili, kudreti vardır; değil mi ki canlıdır. “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz” ifadesini bazı metinlerde Allah Resûlü'nün sözü olarak zikrederler Allahu âlem. O hâlde küçümseyerek, hafife alarak baktıkları şu boykot meselesini ele alsınlar. En azından ABD ve İsrail'i destekleyenlerin mülk ve mallarına karşı gelişen boykot bilinci üzerinde yeniden düşününler. Bunun mümince tepkiler arasında ancak kalben buğz sınıfına gireceğini de unutmadan elbette. Çünkü bu davranış daha işin başında ve besmelesi olarak tarihe geçecektir; bu bir kimlik ibrazı hadisesidir.

3 Zeynep Merdan, *age*.

İTHAL KİMLİKLER

“Kimliğim beni hiç kimseye benzemez yapan şeydir.”⁴ diyordu Amin Maalouf. Nitekim İmam Gazali'ye atfedilen söz de şu biçimde idi: “Biz Allah Resûlü'ne benzemekle değil, O'nu örnek almakla ödevliyiz.” Bugün İslâm âlemindeki görüntü ne tür bir fotoğraf vermektedir? Cemil Aydın *İslâm Dünyası Fikri* adlı eserinde aslında soruyordu “Bir İslâm âlemi var mı ki?” Var veya yok şimdi mevcut üzerinden konuşalım, Necip Fazıl'ın bir konferans konusuydu: “Hâlimiz, yolumuz, çaremiz nedir?” Aramızda kaç kişi kendi hayatını yaşamaktadır? İthal kimliklerin evet elbette büyük bir kısmı yaşadığımız dönem itibarıyla dış dünyadan özellikle Hıristiyan âleminden taşınmaktadır. Zira onlardır, kültürel egemenliği yeryüzünde kendi hayat tarzları, inanç modelleri üzerinden insanlığa sunan değil dayatan, dayatmaya çalışan. Ancak dâhili ithalleri de görmezden gelmek olmaz.

Kitle psikolojisinin etkisi altında aralarında bulunduğu grubun kolektif kimliğine bürünerek oradan başkalarını yargılayan nicelerine rastlanır toplumda. Kierkegaard bu hususta şöyle söylüyormuş: “Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez.”⁵ Dindar bir Hıristiyan olduğu bilinen filozof insan hakikatine epeyce yaklaşıyor mevcut söylemiyle. Çünkü İlahi Hitap da “Allah ile birlikte başka bir ilaha kulluk edenler”den haberdar kılar inanmak isteyenleri. (Şu'arâ ve İsrâ surelerine bk.) Bu bahiste benzer bir kanaati de Karl Jaspers söyler: “Ya kendim olmayı kazanmak için tekrar tekrar yalnızlığı istemeye cesaret ederim ya da bir başkasının varlığında eririm.”⁶ Başkasının varlığında erimek, kendi olmaktan çıkarak başkasına benzemek kadar aşılayıcı ne vardır insan teki için?

Aziz Augustinus'tan nakledilen söze geldi sıra, şöyle söylüyormuş: “Tanrı bizlere bir şeyler vermek ister ama veremez; çünkü ellerimiz doludur, onları koyacak yer kalmamıştır.”⁷ Denilir ki insan, ömrünün sonunda vereceği bir sınav gibi kendini çalışmalı. Kendini çalışmak dikkat-

4 Amin Maalouf, *Ölüncül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

5 Kierkegaard, *Kırdaki Zambak ve Gökteki Kuş*, çev. Nur Beier, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2020.

6 Zeynep Merdan, *age*.

7 Alberto Manguel, *Maimonides Akla İnanç*, çev. Şahika Tokel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2025.

li ve özenli kulağa öylesine hoş geliyor ki. İnsan en fazla kendinin tanığı olmalı değil midir? Kendini tanımayan, sevmeyen, sevemeyen, en başta kendine saygı duymayan kimse başkasını neden tanısin, sevsin, saysın? Gelin görün ki bencillik gibi kötü bir duyguyu ortadan kaldırmak maksadıyla geleneksel kimi öğretiler insan nefsinin yani kişinin bizzat kendisini ortadan kaldırmayı, bunu denemeyi öğütlemektedir.

Zihin ve kalbini çerçöp ile doldurarak Tanrı vergilerine yer ayıramayanlar hakkında Halil Cibran, öğretici ve manidar bir mesel anlatmaktadır. Bunu iki efendi sahibi, Allah ile birlikte bir kudret tanıyan müşrikler üzerinden okumalıdır. Cibran'ın aktardığına göre filozofun biri yürüyüşe çıkmış. Orada yolları süpüren bir adama rastlamış. Besbelli bir çöpçü. Bir müddet adamı işini yaparken seyrettikten sonra demiş ki, sana o kadar acıyorum ki. Onun bunun döktüğü pislikleri temizleyip duruyorsun, kirli bir işin var. Çöpçü filozofu dinledikten sonra adama sormuş, bayım siz ne işle meşgulünüz, diye. Filozof, ben insan zihnini incelerim, onların arzuları, emelleri, hayalleri, düşüncelerine, kalplerinin, kafalarının içindekine dair çalışırım, demiş. Çöpçünün bunun üzerine filozofa verdiği ders bizim konumuzu konsantre biçimde öylesine müthiş açıklıyor ki. "Sizin yaptığımız iş benimkinden çok daha kirli ve pismiş meğer."⁸

İnsan kalabalıklarının ruhsal fotoğrafını incelediğinizde büyük çoğunluğun kendine ait ve özgür iradesiyle seçtiği bir hayat yerine ithal

8 Halil Cibran, *Kum ve Köpük*, çev. Cahit Koytak, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

kimliğe sahip bulunduğu görülecektir. Peyami Safa *Bir Tereddüdün Romani* adlı eserinde diyordu ki: "Zekânın en sivri noktası şüphe ve tereddüttür." Özellikle Müslüman muhitlerde insanların bu iki kavrama karşı aşırı duyarlı yaşadığı, mümkün olduğunca onlardan sakındığı ortadadır. Yeni fikirlere, icat ve keşiflere, alışılmışın, ezberlerin dışından gelen her tür eşya ve oluşuma karşı bir tutumdur sözü edilen. Hadisenin aslı, mevcut kabullerin çürük zemine oturması sebebiyle imanının gideceğine dair kökleşmiş bir endişe ve korkunun sevki tabiidir insanları bu yola sürükleyen. Oysa aynı muhitlerde biraz cılız bir sesle de olsa "Merak ilmin başıdır" sözü de bilinmektedir. Ancak rahata yatan, huzurunun aslında konforunun sarsılmasından ürkenlerin sığındığı limandır burası. Hâlbuki insanı imana taşıyacak olan düşünce eyleminin en başında inceleme ve araştırma, ölçme, biçme, tartma, alternatifleri görüp gözeterek aralarından kalbe en yakın olanını seçme iman diye adlandırılır.

Sözün, sözlerin elbisesine dair açtığımız deneme bahsine "mutlak kötü ve mutlak iyi insan yoktur" diyerek biraz daha alan açalım. Eşya ve olaylar, evrende insan dışı yaşam sürdüren her yaratığın bir tabiatı vardır. Onlar Allah'ın uydu yaratıkları gibidirler. Alınlarındaki yazının dışında bir eyleme teşebbüs edemedikleri gibi bunu düşünmeye bile yetkinlikleri yoktur. Ancak insan yeryüzüne bir tabiat ile gelmez. Tabiat bir tür nakşetme, kapatma, mühürlenme hâlidir ki tek tip, tek düze hareketlilik arz eder onların yeryüzündeki canlı fonksiyonları. Oysa insan iyiye de kötüye de eşit uzaklıkta ve tabiat üzere değil bir fitratla yaratılmıştır. Onun içerisinde Descartes'e mal edilen fitri ışık⁹ kavramında âdeta Tanrısız bir varoluşa dair bir ima taşısa da esasen Kur'ân zaten insanı bir fitrat üzere yarattığını söylemektedir. (Rûm Suresi 30) O ışık davranışlarını kontrol etme, iyiyi kötüyü seçme, hayrın ve şerrin bilgisi ve bilincini taşıma kudreti sağlar. Ve insan Arap atasözüne göre konuşan canlıdır. Konuşma eylemi iki türlü tezahür eder. Biri Arap dilinde *kavl* kelimesi öteki bizzat *kelimenin* kendisidir. *Kavl* hakkında dilden çıkan kelime, *kelime* hakkında ise daha ziyade kulakla algılanan şey tanımlaması

9 Zeynep Merdan, *age*.

O hâlde küçümseyerek, hafife alarak baktıkları şu boykot meselesini ele alsınlar. En azından ABD ve İsrail'i destekleyenlerin mülk ve mallarına karşı gelişen boykot bilinci üzerinde yeniden düşünsünler. Bunun mümince tepkiler arasında ancak kalben buğz sınıfına gireceğini de unutmadan elbette.

yapılır. İşte insan her ikisine de kendi kalbinin duygu, düşünce ve inanç esprisi çerçevesinde birer elbise giydireyor.

Şair, yazar ve düşünürlerden yararlanarak okuyucularımızla paylaşmaya çalıştığımız deneme yazımızı Rağıp İsfahani'nin meşhur *el-Müfredât* adlı Kur'ân sözlüğündeki açıklamayı ve buradan istifadeyle İbn Arabî'nin yaklaşımını aktararak özetlemeye çalışalım. Arapçada kelimenin bir anlamı da özetle *yara izi* şeklinde verilmektedir. İbn Arabî bu hususun üzerinde uzun boylu durur. Onun dolayısıyla da bu satırları yazanın kanaatine göre ağızımızdan, dilimizden çıkan sözlerin muhatabın kalbinde illa bir karşılığı olacaktır. Yazıya dökülen kelimeler için de durum çok farklı sayılmaz. Kulakla dinlenen, gözle takip edilen sözler ve yazılar dinleyen ve okuyan bizlerin kalbinde bazen sığ bazen de derin izler bırakmaz mı? Her ne kadar belli durumları nitelemek maksadıyla atalar sözü "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz." diye öğrenilmişse de bir bakıma doğru sözleri her bakıma doğru gibi algılamak da telafisi zor yanlıgılar yaratabilir. Ancak bunu tamamlayan benzer bir başka söz ile beraber düşünüldüğünde mesele açıklık kazanacaktır "laf ola beri gele." Sözün, kelimenin muhatabın kalbinde nasıl, ne tür yaralar açabileceğini öğreten hayranlık uyandırıcı bu hikmet ve marifetleri paylaşalım istedim.

MAŞERİ VİCDANI UYANIK TUTMAK

Yine Halil Cibran ile sürdürüelim meselenin iki düşünce kanalı arasındaki bağlamını kurmaya çabalarken. Diyordu ki: "Birbirinizi sevin ama birbirinizi sevginizin kölesi yapmayın. Yan yana durun ama yapışık olmayın birbirinize. Ve birbi-

rinin gölgesinde büyümez meşe ağacıyla selvi ağacı."¹⁰ Batılı ve Doğulu entelektüel insanlık macerasından hareketle Gazze katliamıyla uyanmış bulunan maşeri vicdanı uyanık tutma çabalarına bir katkı olsun istiyoruz.

Hakan Albayrak bir vakitler şöyle yazmıştı "bizi severken devletten farkları yoktu." Büyük insanlık ailesi her zaman sevgiye evet demeyi seçer. Bu öylesine köklü ve derin bir seveda ki dillere destan. Nereden nereye vardı söz. Doğudan Batıdan düşüncelerine müracaat ettiğimiz insanlar arasında Müslüman, Hıristiyan ve Yahudiler var. Yalnızca sözlerin büyüdü dünyasına dalarak orada kendinizi unuttuğunuzda tam bir melankoli yaşamamak için hiçbir sebep kalmıyor. Lakin küçük bir müdahale ile eliniz televizyon kumandasına varır da dünyadan haberler almaya başlarsanız, o zaman, işte tam o zaman sözün, neredeyse bütün sözlerin tükendiği karanlık bir dehlize girmiş bulunursunuz.

"Sözün bittiği yer" böyle dile getiriliyordu zulmün ayyuka çıktığı durumları tanımlamanın en isabetli ifadesi. Şairler, filozoflar, yazarlar ve ben okuryazarlığın fiyakasını yakalarımıza birer rozet gibi takarak ortaya çıkıyor, olup biteni edebî ve etkin birer dille anlatarak güya yürek soğutmaya çabalyoruz. Ne kadar sahibidir acaba yaptıklarımız yapmadıklarımızla mukayeseye kalkışırsak? Neydi anlamı *kelimenin, yara izi* mi? Yukarıdan beri aktararak yinelediğimiz söz ustalarının kelimeleri Gazzelilerin kalbinde de tıpkı bizlerin kalbindekine benzer bir *yara izi* bırakıyor mu? Yoksa onların kalbi başka türlü bir programa mı ayarlanmıştı?

Sözü bağlamaya çalışırken itiraf etmelidir ki bu yazıyı kaleme alan kişi yaşadığı dünyada yeteri kadar var olamadığının acısını kalbinin derinliklerinde duymaktan gayrı herhangi bir eyleme teşebbüs yeteneğini çoktan yitirmiştir. Giderek çoğalan zulüm karşısında mazlum kimliğini bile hak etmediğini düşündüğünden kendini yiyip bitirecektir neredeyse. "Sessiz Müzik" adlı kısa ama çarpıcı şiirinde Sezai Karakoç okuyucu sıfatıyla bana soruyordu: "Sen kış güneşi misin/ Yakarsın ısıtmazsın/ Bu dünyada olup bitenlerin/ Olup bitmemiş olması için/ Ne yapıyorsunuz?" Ne dersiniz kış güneşi fazla uzamadı mı?

¹⁰ Halil Cibran, *age*.

GAZZE'DEN SANA'YA: HEGEMONYA KARTLARI BİRER BİRER DÜŞERKEN

Rıza FEHMİ

Yirmi yılı aşkın bir süre önce, 2000 yılının sonbaharında Aksa İntifadası patlak vermiş ve Filistin-İsrail çatışmasının gidişatında bir dönüm noktası oluşturmuştu. İntifada Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa avlusunu ziyaretine bir tepkiydi ancak duygusal bir tepki olmanın ötesine geçerek farklı bir şuur ve amansız bir irade taşıyan halkçı ve silahlı direnişin yeni aşamasının başladığını ilan ediyordu.

İntifadayı birkaç hafta içinde bastırmak için caydırıcı gücünün yeterli olduğunu düşünen Şaron, kendisini, askerlerini eriten ve hesaplarını karıştıran bir direnişle karşı karşıya buldu. 2005 yılında Siyonist projenin tam bir hegemonya kurmakta başarısızlığa uğradığını zımnen kabul ederek Gazze şeridinden tek taraflı çekilmek zorunda kaldı. Bu çekilme özü itibarıyla İsrail caydırıcılığının aşınmasının başlangıcıydı ve yenilmez üstünlüğü olduğu düşüncesinin kırılmasını su yüzüne çıkardı.

Ancak yaşananlar sadece İsrail'in iç meselesi değildi. İsrail, konumu ve işlevi itibarıyla ABD'nin her daim bölgedeki hegemonyasının uzantısıydı, kontrollü dayatma gücü sarsıldığında merkezin kendisi de sarsılır. Bu açıdan bakıldığında Gazze'den çekilme, Beyrut'tan Bağdat'a ve Şam'dan Sana'ya Washington'un nüfuzu üzerinde bir dizi yansımanın sadece ilk anıdır.

Son yıllarda bu düşüşün işaretleri Washington'un Trump yönetiminde İsrail'i ateşin ortasında tek başına bırakarak ve klasik müttefiklerini terk ederek Husilerle doğrudan çatışmaktan kaçınmaya karar vermesiyle açığa çıktı. ABD artık müttefiklerin bir öncelik olmadığı ve hegemonyanın gerekenden daha maliyetli olduğu yönünde açık bir mesaj göndererek denizlerdeki çıkarlarını savaştan ayrı tutmaya çalıştı.

Yemen sahnesinde Husiler özellikle Kızıldeniz'deki operasyonunun Gazze'ye destek amaçlı olduğunu açıklaması sonrası hesaba katılması gereken bir güç olarak ortaya çıktı. Babu'l-Mendeb Boğazı'ndan geçen gemileri hedef alması, bir askerî şov değil, deniz seyrüsefer haritalarını yeniden çizen ve dünya ekonomilerine ağır maliyetler yükleyen stratejik bir adımdı.

Husiler uluslararası deniz taşımacılığını felce uğratan ve dev şirketleri güzergâhlarını değiştirmek zorunda bırakan saldırılarda balistik güzeler, insansız hava araçları ve bubi tuzaklı tekneler kullandı. Tehdidi kontrol altına almak için bir deniz askerî ittifakı oluşturulmasına rağmen yıllardır ilk kez başta ABD ve İngiltere olmak üzere büyük deniz güçleri karmaşık bir savunma pozisyonuna konuldu. Bu benzeri görülmemiş meydan okuma, sarsılmaz köklü bir sistem diye sunulan "dünya düzeninin" kırılmasını gözler önüne serdi.

Bu değişim, bazılarının "ABD'nin Gorbaçov'u"na benzettiği Donald Trump'ın Washington'un stratejik geri çekilişinin kapısını açan başkan olarak yükselişle aynı zamana denk geldi. Trump'ın görevde bulunduğu yıllar zarfında dünya, ABD rolünün içeriden ve dışarıdan parçalanmasını izliyor gibiydi.

Hızlı kararlar, sürpriz çekilmeler ve hesap edilmemiş ticaret savaşları ABD politikasına kargaşa ve kafa karışıklığı ekledi. Bu tutum klasik müttefiklerini dahi hesaplarını gözden geçirmeye sevk etti. Washington onun döneminde stratejik bir tükenmişlik sürecine girdi. Ne kontrolü dayatabiliyor ne de bu kontrol kurmanın maliyetini taşımaya istekli.

Bugün Ortadoğu yeni bir aşamanın eşiğinde duruyor. Değişim artık Washington veya Brüksel'deki kapalı odalara bağlı değil. Değişimi artık Gazze'den Sana'ya ve Bağdat'tan Beyrut'a halk iradeleri dayatıyor. Önlenemeyen her füze ve duyurulmayan her çekilme ile birlikte Batı'nın üstünlük miti parçalanıyor.

Ender görülen tarihî bir ana şahitlik ediyoruz: Tek kutuplu hegemonya döneminin sonu, halkların ürettiği ve direnişin dayattığı yeni dengeler döneminin başlangıcı.

(arabi21.com, 11 Mayıs 2025)

ÇAĞIN EBU CEHİLİ TRUMP, MÜTENEBBİ VE NACİ'NİN HİCVİ

Cafer ABBAS

Muhammed Bin Selman

Donald Trump

Ahmed eş-Şara

ABD Başkanı Donald Trump'a son Körfez turunu takibi sırasında ABD medyasının dikkatini çeken husus, Trump'ın kameralar önünde verdiği demeçlerde her zaman yaptığı gibi bu kez saçmalamaması, gevezelik etmemesi veya tutarsız sözler söylememesiydi. Trump neyse odur. Bu gürültü ve projektör ışıkları aşığı, dilin sizi ya istediğiniz bir mesafeden geçiren ya tekmeleyen yahut yere atıp çiğneyen bir at olduğunun farkında değil.

Trump'ın sadece heva ve hevesinden konuştuğu, doğruluktan ve dürüstlükten nefret ettiği, yalan soluduğu, toplum içinde saçmalamakta ve gerçekleri çarpıtmakta bir beis görmediği ayan beyan ortadadır. Trump bu tavrının kendisini Beyaz Saray'a taşıyan muhafazakâr kamuoyu nezdindeki konumunu ve ağırlığını düşürmeyeceğinden emin. Trump'ın mensubu olduğu Cumhuriyetçi Parti'nin de bilinen bir pusulası veya siyasi ajandası bulunma-

maktadır. Müttetikleri de popüler demagoglar ve akılları kulaklarında papağanlardır. Trump'ın söylediklerini sanki İncil'de yazılanların bir tamamlayıcısıymuş gibi tekrarlamaktalar.

Düşünebiliyor musunuz, ABD büyüklüğünde bir devletin başkanı, dünyanın tüm ülkelerinden yapılan ithalata gümrük vergisi koyuyor. Bunun ülkesindeki ekonomik ve endüstriyel durumu menfi yönde etkileyeceği kendisine söylendiğinde, ABD'nin Çin'e karşı ekonomik savaşı kazanması için Amerikalı çocukların Noel kutlamaları sırasında akılcı harcamalar yaparak, otuz yerine üç ya da dört plastik oyuncakla yetinerek fedakârlık yapmaları gerektiğini dillendiriyor. *New Yorker* gazetesinden gazeteci Jane Mayer, Trump'ın Fransız halkının ekmek yokluğundan açlıktan öldüğü söylenince pasta yemeleri gerektiğini söyleyen Kraliçe Marie Antoniette'den pek farklı olmadığını yazdı.

ABD Eski Başkanı Ronald Reagan, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun güvenliğine tehdit oluşturduğu için ülkesinin Bolivya'yı bombalamakta tereddüt etmeyeceğini söylediğinde Amerikan medyası çılgına dönmüş ve Reagan'ı cahillikle suçlamıştı. Oysa bu bir dil sürçmesiydi ve adam aslında Libya'yı tehdit ediyordu. Sonra çağın Ebu Cehil'i Trump'a bakın; halkına ABD'yi nasıl "yeniden büyük" yapma amaçlı programının çoğu kimse ve özellikle de "Arjantin" tarafından alkışlandığını söylemek için sahneye çıkarak "Arjantin çok takdir ettiğim biri ve onu seviyorum çünkü Trump'ı seven herkesi seviyorum!" demişti. Bu adam yani Trump Arjantin'in bir devlet olduğunu bilmiyor.

Trump Hannibal Lecter'in harika bir insan olduğunu söyledi. (Görünen o ki adını duymuş ancak Anthony Hopkins'in başrolünü oynadığı *Kuzuların Sessizliği* filmindeki kurgusal bir yamyam olduğunu bilmiyordu.) Görev süresi biten Joe Biden'e cahil diyen bu adam Meksika'dan gelen göçmenlerin "hiçbir dil" konuşmadığını söyledi. Ukrayna'nın Rusya'ya savaş açtığını ifade etti ve ülkesinin füze savunma sisteminin "ding, ding, ding, ding, ding boom, okey, füze atılacak woosh, boom" olacağını belirtti. Sonra bunama testine girdiğini ve başarıyla geçtiğini aktarıyor.

Sabıka kaydı bulunan cahil bir kişinin ABD gibi bir ülkede en yüksek iktidar koltuğuna oturması onun değil, ikiyüzlülüğü sebebiyle kendisini alkışlayan ve hâlâ alkışlamaya devam eden milyonların suçudur. Trump binlerce ve on binlerce kamera önünde durmuş ve seçim kampanyası

sırasında bazı seçmenlerin suçlu ve tecavüzcü olduğunu söylemiş, Müslümanlara, Yahudilere, kadınlara ve siyahlara hakaretler yağdırmış, engellilerle alay edip seçimdeki rakiplerinin öldürülme-yi hak ettiklerini ifade etmiş-ti. Bununla birlikte 71 milyon küsur Amerikalının oyunu aldı. *Politico*'nun başyazısında belirttiği gibi tüm bunları bir başka ülkedeki başkan adayı söyleseydi adaylığı namına bir şeyi kalmazdı.

Büyük şairimiz Ebu Tayyib el-Mütenebbi övdüğünde harikalar yaratır, hicvettiğinde pervasızca taşlardı. Miladi 946-966 yılları arasında Mısır hükümdarı olan Kâfur el-İhşidi'yi öyle bir hicvetmiştir ki, bu sözleri diyar diyar dolaşmıştı. Kâfur hakkında söylediği meşhur kasidesinin başı şöyledir: "Sana hoşnutluk gösteririm eğer nefis saklayabilseydi özündekini/Ne kendimden hoşnudum ne de senden razı."

Mütenebbi daha sonra keskin görüşüyle Kâfur'u sanki bugünün Trump'ı gibi çizmişti: "Doğrulukta emanete ihanet, vefasızlıkla sabıkalı,/Hainlikte usta, alçaklıkta mahir,/Korkaklıkta benzersiz/ Karşıma bir adam mı çıktın, yoksa baştan aşağı utanç mı?"

Mısırlı şair İbrahim Naci de mezarında Trump'a sesleniyor: "Ey Darwin'in ve öğretisinin övüncü,/ Ve o pis teorisinin özü!/Hiç gördün mü bir maymunu bahçede,/ Ki dişisi salıvermiş onu dallara/ Ey çirkinliğin dâhisi/Anan bile özür dileyerek doğurmuştur seni"

(arabi21.com , Sudanlı şair ve yazar, 17 Mayıs 2025)

HİNDİSTAN VE PAKİSTAN'DAN "GÜÇLÜ OLMA" DERSİ

İmaduddin HÜSEYİN

Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan ve beş gün süren sınırlı ve oldukça disiplinli savaş akabinde tarafların ateşkesi kabulüyle sonuçlanan son askerî çatışmadan çıkarılacak en önemli ders nedir? Dersler, ibretler ve öğütler çoktur ancak bugün tek bir derse odaklanacağım: Güçlü olduğunuzda herkes sizden korkar, sizi takdir eder ve düşmanı bile olsanız size saygı duyar. Tam tersi de geçerlidir. Çünkü zayıf olduğunuzda herkes size meydan okuyacak ve sizi "zorbaya" dönüştürecektir.

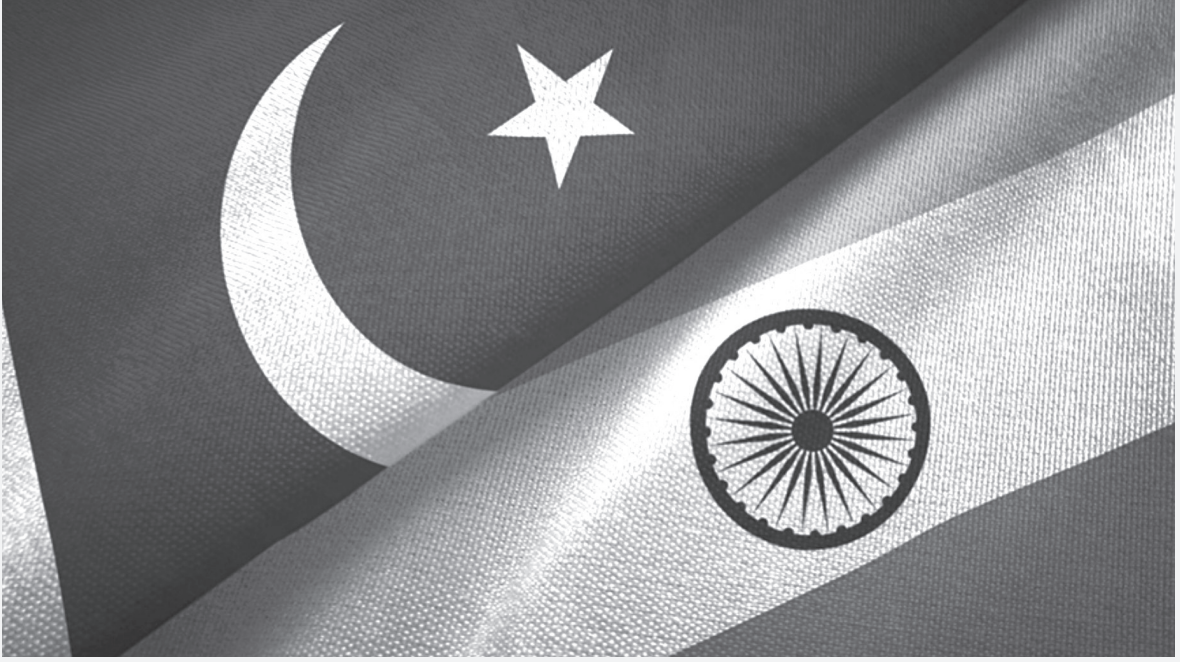
Çatışmanın ayrıntılarını takip etmeyenler için, Keşmir'in Hindistan'ın kontrolündeki bölgesindeki Pahalgam kasabasında düzenlenen saldırıda çoğunluğu Hindu turist 26 kişi ölmüştü. Hindistan, Pakistan destekli "Direniş Cephesi"ni sorumlu tutmuş, Pakistan ise bunu reddederek uluslararası soruşturma istemişti ancak Hindistan 7 Mayıs'ta askerî bir operasyon başlattı, Pakistan ordusuna ait tesislerin yanı sıra

başta "Ceyşi Muhammed" ve "Laşkari Tayyibe" olmak üzere "terörist gruplar" diye nitelediği Pakistan mevzilerini hedef aldı.

Ancak Pakistan, Hindistan saldırısına Bunyanul-Marsus Operasyonu'yla karşılık verdi ve Hindistan'a ait Fransız yapımı Rafael ve Rus yapımı MİG ve Skhoi yapımı savaş uçaklarını ve SİHA'ları düşürdüğünü açıkladı. Her iki taraf da diğer tarafın mevzilerini yok ettiğini ve kayıplarının çoğunun sivil olduğunu ileri sürdü.

Yalnız belki de daha da tehlikesi çatışmanın uzun vadeli anlaşmaların ve özellikle de Hindistan kaynaklarından gelen suyun Pakistan kanallarına dağıtımını düzenleyen İndus Su Antlaşması'nın ve keza iki ülke arasındaki zorlu savaştan sonra 2 Temmuz 1972 yılında imzalanan Simla Antlaşması'nın askıya alınmasına yol açması. Bu son antlaşma her iki tarafın egemenliğine saygı duyulması, anlaşmazlıkla-

rın barışçıl yollarla çözülmesi, Keşmir'de ateşkes hattı çizilmesi, esirlerin geri dönmesini ve taraflar arasında normalleşmeyi öngörmektedir.

Her türlü silahın özellikle de savaş uçakları, SİHA'lar ve füzelerin kullanıldığı, 60'tan fazla kişinin öldüğü ve yüzbinlerce kişinin Keşmir ve sınıra yakın bölgelerde yerinden edildiği beş günlük çatışmadan sonra arabuluculukla ateşkese varılması önemlidir. ABD Başkanı Donald Trump ülkesinin bu arabuluculuk için çabaladığını belirtirken Pakistan Dışişleri Bakanı İlhak Dar'ın da dediği gibi 30 devlet arabuluculuk için çalıştı.

Savaşın durması iki ülke, bölge ve tüm dünya için iyi ve sevindirici bir haber. Burada soru şu: Hindistan Pakistan'ın güçlü olduğunu ve saldırıya benzer ve hatta daha büyüğüyle misilleme yapılacağını düşünmeseydi ateşkese kabul eder miydi? Cevap kesinlikle "hayır" olacaktır. Çünkü bölgemizde adı İsrail olan bir örnek var. 1948'den beri bölgede

zorbalığı sürdürüyor ve 6 Ekim 1973'teki büyük Mısır zaferinde yaşadığı gibi birkaç istisna dışında hiç kimse kendisini caydıramadı ancak 7 Ekim 2023'ten itibaren İsrail tam ve bariz ABD desteğiyle bölgede dilediği gibi at koşturuyor.

Gazze şeridinde toplu soykırım suçları işliyor, Batı Şeria'yı ilhaka hazırlanıyor, Lübnan'da önemli bölgeleri işgal ediyor, Suriye'de tüm askerî kapasitesinin çoğunu yok ettikten sonra yeni bölgeleri işgale yelteniyor. Yemen'i ve İran'ı bombalıyor, elinin bölgede her yere uzandığını kaydediyor, uluslararası topluma, Birleşmiş Milletler'e ve diğer uluslararası örgütlere meydan okuyor.

Hindistan'ın İsrail'in Aksa Tufanı Operasyonu'nu kullanması gibi Pahalgam Operasyonu'nu kullanmaya çalıştığını düşünüyorum. Ancak aradaki fark Pakistan'ın misillemesinin Hindistan'ın ateşkese kabul etmesine yetecek kadar ikna edici olmasıydı. Hindistan saldırısına başladığında Pakistan'dan benzer ve daha

güçlü bir misilleme gördü. Füzeyle karşı füze, SİHA'ya karşı SİHA ve savaş uçağına karşı savaş uçağı.

Daha da önemlisi Pakistan'ın 28 Mayıs 1998'den itibaren resmî olarak sahip olduğu nükleer silahın, Hindistan'ı Pakistan'a karşı kapsamlı saldırı başlatmadan önce milyon kere düşünmeye sevk etmesidir. Pakistan teorik olarak nükleer bombaya 1974 yılında sahip olmuştu. Ardından Mayıs 1998'de Pakistan'ın resmî açıklamasından günler sonra ilave beş nükleer deneme daha yaptı.

Nükleer silah ölümcül, yıkıcı ve insanlık için tehlikelidir ancak şu an yaşadığımız ormanda dostunuzun size sevgi beslemesini ve hasmınızın ise sizden korkmasını sağlar. Başkalarının size karşı cesaretlenmesini ve altınızı oymasını engelleyen -esnek güç değil- sert güçtür. Araplar bu bariz dersin farkın da mı ve ellerinde çok sayıda ancak atıl olan kartları kullanmayı düşünüyorlar mı?

(Mısır gazetesi *Eş-Şurûk*, 12 Mayıs 2025)

FAS ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NDE BENKIRAN'LA YENİ DÖNEM

Muhammed Ahmed BENNİS

Fas Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (PJD) geçen hafta sonu yaptığı 9. Ulusal Kongresi Abdullilah Benkiran'ın oyların yüzde 69'unu alması sonrası yeni dönem için genel sekreter seçilmesiyle sona erdi. Seçilmesi sadece parti içindeki siyasi ve sembol konumu sebebiyle değil, aynı zamanda özellikle de 2021 meclis seçimlerindeki ses getiren yenilgisi ve sosyal tabanın somut şekilde zayıflaması akabinde yaşanan gerileme gölgesinde harekete geçirme, iletişim kurma ve parti içinde minimum denge sağlama becerisi sebebiyle bekleniyordu. Keza kongre, mezhep kartı ve siyasi tezler düzeyinde yeni bir şey getirmede, parti İslâmî referans noktasını ve Fas siyasi sisteminin üzerine kurulduğu temellerle çatışmayan muhafazakâr reformist yönelimi yeniden vurguladı.

Benkiran'ın PJD'nin parti liderliğine seçilmesi, kongreye katılanların ilgisine iletmeyi amaçladığı birçok mesaj taşıyor. En önemli mesaj partinin hâlâ Fas siyasetinde kilit bir figür olduğu yönündedir. Partinin büyük bir siyasi gerilemeye maruz kaldığı doğru ancak bu yeni durum 2026 parlamento seçimlerine katılmasını ve belki seçim sonuçlarının doğuracağı hükûmetin kurulmasıyla ilgili hesaplamalarda ön plana çıkmasını sağlayacak şekilde kendi yapısına hayat verebilir. Benkiran'ın seçilmesi sonrası yaptığı konuşmada "Partinin gelecek seçimlerde siyasi bir iddiası vardır, (...) güçlü şekilde döneceğiz ve ilk sıralar için yarışacağız!" yollu ifadeleri dikkat çekiciydi.

Seçilmesi kongreye katılan partililer veya partinin sert çekirdeği nezdinde şu gerçeğin farkına varılmasını sağladığını söylemek abartı olmayabilir: Fas devleti ve yönetimindeki güç merkezleri arasında dağılmış rakiplerinde, partinin Fas siyasetinin vitrinine dönmesine yönelik endişeler söz konusudur. Tabi bu durum partinin, Fas'ta seçim ve siyasi sahnede ön sıralara dönmesi hâlinde vatandaşları zorlayan sosyal ve ekonomik sorunlarla yüzleşmek için pratik bir programa sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bu yeni durum daha çok bu endişelerle en az kayıpla yüzleşmenin, Fas siyasetinin yapısal çelişkileriyle başa çıkabilecek, dönüşümlerine uyum sağlayabilecek, partiye reformist ve ılımlı İslâmî söylemini ifade etmesi için daha geniş bir marj alanı tanıyacak daha deneyimli bir liderlik gerektirdiği anlamına gelmektedir.

Buna ilaveten Benkiran'ın seçilmesi Başbakan Aziz Ahnuş'un liderliğini yaptığı Millî Bağımsızlar Rallisi Partisi (RNI) için de bir meydan okumadır. İslâmî bir partinin hükûmetin sosyal başarısızlığının sonuçlarından yararlanması ve bunları gelecek seçimlerde seçmenleri harekete geçirebilecek siyasi bir söylem hâline getirmesi, dinî meşruiyetin siyasi sisteminin bel kemiğini oluşturduğu bir ülkede İslâmî bir referansı kullanmakla ilişkili kısıtlamaları anlama noktasında- daha pragmatik bir figürü gerekli kılmaktadır. Bu özellik de görüldüğü üzere diğer PJD liderleri içinde sadece Benkiran'da bulunmaktadır. Bu İslâmî parti içinde 2021 seçimlerinden dersler çıkarma, 2030

Abdullilah Benkiran

Dünya Kupası'na hazırlanma ve kalkınma politikalarından kaynaklı çelişkileri azaltma önceliklerinin iç içe geçtiği iç değişimler ışığında pusulasını yeniden çevirme yönünde net bir eğilim vardır.

Aynı bağlamda PJD, Benkiran'ın seçilmesinin oldukça karmaşık bölgesel ve uluslararası koşullar altında gerçekleştiğinin bilincinde. Bölgesel olarak Tunus'ta Nahda liderlerine yönelik süren yargı kovuşturması, Ürdün'de Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın yasaklanması ve Arap hükûmetlerinin Gazze şeridinde HAMAS hareketine yönelik uyguladığı siyasi abluka gölgesinde ılımlı "demokratik" siyasal İslâm'ın düşüş trendi devam etmektedir. Uluslararası alanda reformist İslâmî partilerin (bölge ülkelerinde) kamusal alana siyasi entegrasyonu, Batılı hükûmetlerin ve siyasilerinin önceliklerindeki dikkat çekici değişim ışığında ABD Başkanı Donald Trump'ın ve hatta Avrupa Birliği hükûmetlerinin öncelikleri arasında yer almamaktadır. PJD yönetiminin bu durumun ciddi farkında olduğu muhtemeldir.

Bu uluslararası atmosfer, devlet ve yönetim açısından olmasa da pragmatist Benkiran'ın İslâmî partinin başına seçilmesini kabul edilebilir kılmaktadır. Özellikle de 2011-2016 yıllarındaki başbakanlık deneyimi kendisini, yönetimin kararlarını anlama ve yeni bir şey patlak verdiğinde kendi tabanına bunları gerekçelendirme konusunda diğerlerinden daha nitelikli kılabılır. (*El-Arabî El-Cedîd* gazetesi, Faslı yazar ve şair, 1 Mayıs 2025)

EMPERYALİZME DİRENİŞ DİKTATÖR ARAP REJİMLERİNİN YIKILMASIYLA BAŞLAR

Ahmed ABDULHALİM

Arap bölgemizde, bireysel ve kolektif olarak siyasi, ekonomik ve kültürel acıların yoğun olduğu yıllar yaşıyoruz. Halklar rejimlerin (örneğin Mısır) ekonomi politikaları yanı sıra Abdulfettah Sisi yönetiminden önce hiçbir rejimin uygulamadığı siyasi baskılar sebebiyle kasıtlı olarak yoksullaştırıldı. Aynı durum Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan, Tunus, Yemen, Suriye ve Libya için de geçerli. Ülkeler ve halklar tükenmiş, yorgun, hapsedilmiş, mülteci ve dışarıya sürgün edilmiş hâldeler.

7 Ekim sonrası ve İsrail'in Gazze şeridindeki soykırımının başlaması yanı sıra Batı Şeria'daki askerî operasyonlar ve (artan) yerleşimler, Lübnan'da savaşın başlaması ve genişlemesi, İsrail'in ateşkes ihlallerinin sürmesi ve sınır köylerini işgaline ilaveten Esed rejiminin devrilmesi öncesi ve sonrasında Suriye'yi bombalaması ve kara saldırıları. Başka bir ifadeyle şu anda despot ve sömürgeci hegemonya güçleri Arap halklarına karşı birleştiler. Bu halklar artık despotluk ve sömürgecilik tarafından kendilerine dayatılan tüm bu baskılardan nasıl kurtulacaklarını bilememekteler. Bu mesele rejimler ve hareketler tarafından tek taraflı bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu hareketler İsrail işgalinin ve arkasındaki emperyalist hegemonyanın halkların karşı karşıya kaldığı tüm küresel sorunların

ana sebebi olduğunu ve bu işgalden kurtulmanın hegemonyadan kurtulmak ve özgürce yaşamak olduğunu savundular.

Suriye'de Baas, İran'da velâyet-i fakih gibi rejimler, Suriye, Lübnan ve Ürdün'deki milliyetçi ve komünist partiler gibi laik, komünist ve dinî hareketler, Lübnan'da Hizbullah hep bunun ticaretini yaptılar. Bu rejimler ve hareketler kendi halklarını ve toplumlarını bastırmaktan başka bir şey yapmadılar. Baas rejimi 50 yıldan fazla bir süre Filistin'in kurtuluşu söyleminden beslenerek yaşadı. Bizzat kendisi kamplardaki -Lübnan'da 1976'da Tel Zaatar Kampı ve 2012'de Yermuk Kampı- Filistinlileri öldürdü, ablukaya aldı ve aç bıraktı. Hizbullah Lübnan mezhepci rejiminin devrilmesini isteyen sesler yükseldiğinde şiddete başvurma ve iç savaşa dönme tehdidinde bulunmuştur. Ekim 2019 ayaklanması Hizbullah'ın Lübnan'da reform istemediğinin, kendisinin de içinde bulunduğu mezhep ve iç savaş krallarına bölünmüş ekonomik ve siyasi hegemonyadan hoşnutluk duyduğunun açık örneğiydi. İşgale direnme ve Filistin'i özgürleştirme söylemini korumakla birlikte tarihsel pratikte bu doğru bir söylemdir ancak kendisi despot bir örgüttür. Zira örgüt İsrail saldırılarıyla zayıflamadan önce Lübnan üzerinde baskın bir parçaydı. Bunların

yanı sıra medya ve askerî araçları üzerinden sindirme ve suikastlar tarihine sahipti.

Mısır'a gelince Sisi'nin despot rejimi olmasaydı Mısırlılar, ABD gibi emperyalist güçlerden uluslararası tanınma, yardım ve askerî antlaşmalar yoluyla gelen desteğe rağmen meydanlarda, hapishanelerde ve sürgünlerde tüm bu baskılara maruz kalmayacaktı. Bu destek meşruiyetini kurmasına ve daha sonra iktidar olmasına yardımcı oldu ancak bu durum Rabia'daki oturma eylemi günü birkaç saat içinde yüzlerce kişinin öldürülmesinin sömürgecinin değil Mısır'ın kararıyla olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Gazze halkının İsrail tarafından yok edilirken terk edilmesinin bile baş yönlendiricisi dış güçler değil, içerideki despot politikalarıdır. Bu dış güçler siyasi ve bölgesel bağlam doğrultusunda destek verebilirler veya vermezler. Keza cezaevlerindeki on binlerce tutuklu da. Yüzlercesi Filistin'e destek sebebiyle içerideler. On binlercesi de sürgündeler ve onların özgürlüğünü ve vatanlarına dönmelerini engelleyen ise ABD Kongresi değil, Sisi rejimidir.

Ürdün'deki durum da hayata hükmeden ve geçen on yıllar boyunca İsrail'e yönelik herhangi bir direnişin varlığını ortadan kaldırmaya çalışmış totaliter ve güvenlikçi zihniyet açısından çok farklı değildi. Ürdün İsrail'le güvenlik koordinasyon gücü ile tanındı. Bu koordinasyon Ürdün'den Batı Şeria'ya kadar uzanmaktadır. Direnişin varlığını ortadan kaldırmanın son operasyonu, Ürdün "millî güvenliğini" tehdit etmek için çalışan "hücre" diye adlandırdıkları Ürdünlü gençlerin tutuklanmasıdır.

Abdülfettah es-Sisi

Muhammed Bin Selman

İzleyen, cezalandıran, terörize eden, hapseden ve öldüren aslında sömürgeci değil, bunları inananak-yapan, kendi istikrarı ve korunması için İsrail'le normalleşen ve koordinasyon kuran despot Arap rejimleridir. Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fas rejimleri İsrail'e düşman olduklarını ve dindediklerini söylemediler. Aksine İsrail'le tüm açıklığıyla barış, normalleşme ve koordinasyon içindeler. Yerel despotluğa bakmaksızın emperyalist sömürgecilikle savaş plağını çalan Abdunnasır rejimiydi. Sonrasında gelenler Irak ve Suriye Baas rejimleriyle rekabet etmek için geldi. Ardından onlara devrimi sonrası İran ve bölgedeki kendisine bağlı hareketler katıldı. Yemen'de Ensarullah ve Lübnan'da Hizbullah bu hareketlerin önde gelenidir. Zira bu rejimler daimi şekilde halklarını yolsuzlukları, hapisaneleri, suikastları ve tahakkümü sömürgecilikle mücadele için görmezlikten gelmeye teşvik ediyorlar ve hiç kimse de çıkıp şunu söylemiyor: Özgürlüklerin, adaletin, şeffaflığın ve iktidar paylaşımının uygulanması emperyalizmle mücadele meselesine ne zarar verecek? Çelişki nerede? Zira Arap halkları özgür olursa İsrail'e karşı direnir. İsrail, Arap devrimleri ve özellikle de Mısır'daki devrim başarılı olduğunda hissettiği gibi tehlikeli bir varoluşsal an içinde

olmamıştır ancak bu rejimler ve gruplar sadece kendi anlatılarını benimsetmek istiyorlar ve buna karşı hiçbir anlaşmazlığı kabul etmiyorlar.

Lübnan'da özellikle de 7 Ekim sonrası Hizbullah'ın söylemi sadece kendi Şii toplumu içinde değil, aynı zamanda Arap "milliyetçileri ve solcuları" diye tanınan çevrelerde veya daha doğrusu bu çevrelerin kalıntılarında da yaygındı. Şii söylemi komünist söylemden ayıramazsınız artık. Zira komünistin söylediği her şey bir Şii söylemidir. Şu an Hizbullah'tan, Lübnan gerçeği içinde sanki birkaç kişiden oluşmuş, hafif silahlar taşıyan ve emperyalist hegemonyaya bağlı Lübnan hükümetinden korkarak dağların gölgesinden İsrail'e direnen bir grupmuş gibi bahsediyorlar. Bu hükümet İsrail'in anlaşmayı her ihlal etmesinde aşağılanıyor. Sanki anlaşmayı Nebih Berri aracılığıyla Hizbullah değil de hükümet yapmış gibi ve aslında devletin silahı her daim Hizbullah'ın silahından zayıf olmuştur.

Keza savaşın başından şu ana kadar Hizbullah'a aşağıdaki gibi sorular sormaktan tamamen kaçınmışlardır: Hizbullah neden savaşa girdi, engajman kurallarını ihlal etmedi ve Gazze'yi daha güçlü şekilde desteklemedi? Kendi

içindeki bu İsrail nüfuzu nereden geldi? Niçin Nasrallah, suikastı öncesinde neden cepheleleri boşaltmayı kabul etti? Niçin Hizbullah İsrail'le ateşkese onay verdi? Niçin şu an bu ateşkes ihlallerine cevap vermiyor? Niçin devletin esaslı bir parçası olarak tutuklanan Filistinli gençlerin serbest bırakılması için çalışmadı? Organik bir parçası olduğu İran neden ABD ile müzakere ediyor? Acaba Hizbullah, düşmeden önce müttefiki Esed'le beraber Suriye'de yıllarca süren müdahalesine ilişkin değerlendirmelerini sunacak mı? Ancak onlar "Kahrolsun Amerika ve İsrail mutlak kötüdür!" sloganlarını tekrarlamakla meşgul. Arap aklı tekrarlardan bıktı. Sorgulayan, organize eden, inşa eden ve İsrail'le normalleşmeye doğru giderse Lübnan hükümetine karşı isyan eden ve hatta iç ve dış hegemonyadan kurtulma yönünde çalışan gerçek bir eylem yok.

Neticede özellikle de Arap halkının gerçeğinin bu anında gerçek bir farkındalık aranmalı, belediyelerde, sendikalarda, parlamento meclislerinde, öğrenci birlikleri ve partilerdeki Araplar, despotluğun tüm eklemelerine karşı kendilerini yeniden organize etmeliler. Çalışma sahası gibi iktidarın bıraktığı her alan kullanılmalı, direnen özgür siyasi ve ahlaki seslerle doldurulmalı. Adil, insani ve siyasi değerlerin -tıpkı yıllar içinde yıkıldıkları gibi- yeniden kazanılması da tekrar inşa edilmeleri de yıllara ihtiyaç duymaktadır. Bölgemizin despotluk belası ve bu belaya karşı direniş her şeyi, yeryüzünün ve insanlığın tüm özgürleştirici değerlerini yeniden kazanmanın başlangıcıdır.

(www.arabi21.com, 19 Mayıs 2025)

Arap dünyası mediasından derleyerek ORTADOĞU'dan sayfasını hazırlayan ve tercüme eden Halil Çelik.

TERÖRSÜZ TÜRKİYE, PKK VE KEMALİST SİSTEM

— MUSTAFA AYDIN —

Toplumumuz, yarısı terörize olmuş eylemlerle geçen yüzyıllık bir sorunun nihayete ermesini umutla, heyecanla izliyor. Tabii ki Kemalist muhalefet silahlı bir ortağın ortadan kalkmasından çok rahatsız, bunu da sürekli bahane üretme çabasından anlıyoruz. Kemalist ulusçulukla bağlantılı şöyle lakırdılar işitiyoruz: İyi de silahlar nasıl toplanacak? Kendini fesheden ve silah bırakan örgüt niçin Lozan Antlaşması'na itiraz etti? On binlerce insanımızın kanına giren örgüt elemanları şimdi serbest mi bırakılacak? PKK'nın kurucu önderi Abdullah Öcalan'ın durumu ne olacak, salıverilecek mi? Şimdi Kürtler yeni bir sözleşmeyle Türk Cumhuriyeti'ne ortak mı olacaklar?

Aslında bu laflar bir kesim insanın görüş ve inancı olarak alındığında doğal bulunabilir, elbette herkesin bir görüşü vardır denilebilir. Ama bu söylem masum sayılabilecek görüşün ötesinde önemli birtakım anlamlar taşıyor. Daha önemlisi "Terörsüz Türkiye"de başlaya-

cak *asıl çözüm sürecinin önüne dikilecek bir paradigmayı dillendirmektedir*. Bu, asıl sorunun kaynağını teşkil eden Kemalist projenin ta kendisidir. Korkarım iktidar bazı konularda yaşandığı gibi tavizler verecektir. Silahlar bir biçimde toplanacak, çatışma bitecek, bir barış havası esecek, büyük ihtimalle, sorunun kalıntıları varlığını sürdürecektir. Onun için de yapılması gerekene ışık tutmak üzere sorunun oluşum sürecine kısaca değinmek uygun olacaktır.

KEMALİZM, TÜRK LÜK TANIMI VE KÜRTLER

Ülkenin yaşadığı pek çok sorun gibi Kürtlere ilişkin sorun da sistemin bir ürünüdür, başka bir ifadeyle yüzyılı aşmayan bir tarihe sahiptir. Belirtmeliyiz ki Cumhuriyet'in başından itibaren devletle özdeşleştirilen ve ısrarla ebedî kılınmaya çalışılan ve 1933'ten sonra da kısaca Kemalizm diye adlandırılan program ne devlettir ve ne de ebedî bir sistemdir, sadece bir proje, bir rejimdir. Kuruluşunda hangi düzeyde ve kimin katkısı olursa olsun Cumhuriyet, adı üzerinde bütün bir cumhura ait genel bir çerçevedir. Buna rejim de diyebiliriz. Esasen rejim, bir hükûmetin veya kurumun işleyişini ve toplumun bununla etkileşimlerini düzenleyen belirli kültürel veya sosyal kurallar ve hükümet etme biçimidir. Siyasal sistem ise, herhangi bir devletin yönetimi için, hükmetme gücünün kimlerin elinde bulunacağını belirleyen devlet iktidarı türlerini ifade eder.

Şüphesiz projeler önemsiz değildir, toplum için gerekli görülür, uygulanır, yanlış sonuçlar doğurmuşsa telafi edilir ve zamanla her hâlükârda çağ dışı hâle gelir ve tarihteki yerini alır. Yoksa

PKK Olağanüstü 12. Kongresi 5-7 Mayıs 2025

Kemalistler ‘Terörsüz Türkiye’ vizyonu çerçevesinde sarf edilen bazı sözleri Lozan’a aykırı bulmuşlardır. Türkiye’nin ‘tapusunu’ hatırlatmışlar, Lozan’ı bilvesile bir kere daha kutsamışlardır. İşin gerçeği Lozan metni ülkenin tapusu değil, ama bir kesimin *tabusu*, varlık sebebidir ve yan çizenler aforoz edilir.

toplumun önünü tıkayan bir engele dönüşür. 50 bin insanın ölümüne 2 trilyon dolar tutarında bir maddi zarara ve daha da önemlisi *kardeşlik* kültür kodunun yaralanmasına sebep olan Kürtlerle ilgili proje bu yargımızın tipik bir örneğidir. Özellikle kültürel/politik konuların güncellenip tartışılmasına artık gerek yok, diyenler olabilir ama unutulmamalıdır ki böylesi problemin kalıntıları her zaman sorundur. Mesela normal şartlarda bir toplumun, komşu iki topluluğundan birisinin dilinin uzun zaman yasaklandığı, ulusçu şartlandırmaların da etkisiyle birinin diğer komşusunun dilinden tek kelime bile öğrenmek istemediği bir toplum gösterilemez. Sağlıklı bir toplumun nasıl olabileceği noktasında bu hâletiruhiyenin arka planı elbette tartışılabilir.

Esasen terör örgütünün kendini feshedip silah bırakma sürecinde İmrâlı’nın beyanında geçen ve tartışılan iki cümle bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bir tedhişçi olması sebebiyle öyle incelikli düşüncelere ihtiyaç duymadığı kabul edilen PKK lideri Abdullah Öcalan özetle “Lozan Antlaşması’na kadar geriye giden bir yanlış paradigmanın tashihi ve kardeşlik hukuku üzerinde yeni bir toplumsal sözleşmenin gerektiğini” söylemiştir ki benim anlatmak istediğim gerçek de budur. Ama başından beri parça-bölük de olsa bilime ve özellikle anlamlı ve bütüncü bir düşünceye ihtiyaç duymayan Kemalistler bu ifadeleri Lozan’a aykırı bulmuşlardır. Türkiye’nin ‘tapusunu’ hatırlatmışlar, Lozan’ı bilvesile bir kere daha kutsamışlardır. İşin gerçeği Lozan metni ülkenin tapusu değil, ama bir kesimin *tabusu*, varlık sebebidir ve yan çizenler aforoz edilir.

Kürt sorununun yıllar içinde nasıl geliştirildiğini anlamak için kısaca özetleyelim. Aslında elimizdeki tarihî belgelerden anladığımıza göre dünden bugüne toplumumuz Türk-Kürt ayırımına dayalı bir etnisite sorunu yaşamamıştır. Türkler ve Kürtler arasında, günümüzde

homojen bir etnisite olarak düşündüğümüz ve yarım düzineyi aşkın bir kesimin ortak kimliği hüviyetindeki Türklük içerisinde yer alan Türkmenler, Yörükler, Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Oğuzlar gibi gruplar arasında zaman zaman yaşanan bir anlaşmazlık bile olmamıştır. İşin ilginç tarafı yarım yüzyıllık fiilî çatışmanın öncesine baktığımızda Kürt sorununun yüzyılı aşmayan bir tarihi vardır.

Avrupa’nın emperyalist ülkeleri Osmanlı’nın son yüzyılında imparatorluğu tasfiye ederken sadece Yunan, Ermeni, Rum gibi azınlık konumundaki gayrimüslim toplulukları kıskırtıp koparmakla yetinmemişlerdir. Etnisite bilincini öncelemeyen Araplar başta olmak üzere ümetin bir parçası olagelen gruplara da etnisite düşüncesi aşilayarak bizden koparmaya çalışmışlardır. Merkezi etnisite şeklinde düşünülebi- lecek Türklüğü bile Osmanlı’ya düşman etmeye çalışmışlar ve bunda da hayli başarılı olmuşlardır. Türklüğü bu ayrılıkçı etnisite hareketlerinin karşısına dikmiş ve ustaca Türk karşıtlığını Osmanlı karşıtlığına dönüştürmüşlerdir. Oluşturulan ulusçuluğun gereği ulus dışı sayılan yaşlı kuşaklar hayatının sonuna kadar kendisini Osmanlı vatandaşı görmüşlerdir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ırkçılıkla yargılanan Kürt liderler, kendilerini Kürt değil bu toplumun Müslüman kardeşleri saymışlardır. Ancak *yeni rejimin Kürt kardeşe değil, başkaldırılmış Kürt’e ihtiyacı vardır*.

Millî Mücadele için Anadolu’yu harekete geçirme vazifesini üstlenen M. Kemal, Erzurum Kongresi kararının gereği olarak değişik cemaat ve bölgelere mektuplar göndererek Millî Mücadele’ye katılma davetinde bulunmuştur. Bu dönemde milliyetçi duyguların ortaya çıktığı ve başlatılan Millî Mücadele’nin merkezinde Türklüğün bulunduğu bilinmesine rağmen, Kürtler henüz Türklüğü ırkî çerçevede görmedikleri için gayrimüslim etnisiteler gibi bağımsızlıklarını değil, İslâm birliğini öncelemişlerdir.

Başka bir ifadeyle katılımı istenen mücadeleyi bir Türk bağımsızlık hareketi saymamışlar, bu yüzden tam destek vermişlerdir. Elimizdeki belgelerden anladığımıza göre bu istekli destek M. Kemal'i memnun etmiş, Kürtler hakkında hayırhah beyanlarda bulunmuştur.

Ne var ki bu durum uzun sürmemiş, Lozan'dan itibaren değişmeye başlamış, ulusçu politika öne çıkmıştır. Tabii işin içine bir isyan teması katılmıştır ki bunun en meşhuru Şeyh Said İsyanı'dır. Başlangıçta Kürtlere sıcak bakan hareketteki değişimin sebebi yeni oluşturulan ulusun başının hep dertte olmasıdır. Lozan'da yeri pek açık belirlenememiş ise de 1923 sonrası anayasal hareketlerde garip bir Kürt tanımı yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın 66. maddesi "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ifadesinden sonra akıl mantık dışı bir biçimde "Türk", "Türk babanın veya Türk ananın çocuğudur" denmekteydi.¹ Bu girişimler inanç çevresinde oluşmuş tarihsel kültür kodları dışlamaya yönelik uygulamalardı.

1921 ANAYASASI'NDAN 1950'LERE KISA BİR BAKIŞ

1923 sonrasında ise artık işler iyiden değişmiştir. Etnik anlayışa dayanan yeni bir anayasa yapılmış, Kürt ve Kürdistan ifadeleri zamanla yasaklanmış, buna karşı gelişen itirazlar ise kanlı şekilde bastırılmıştır. Ana politika tedip ve temsil, itiraz edenler için ise tenkil olmuştur. İttifakın ortadan kaldırılması, kaçırılmış bir fırsat olarak gözüküyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadroları Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet modelini benimsediğini 1924 Anayasası ile âdetla ilan etmişlerdir. Bu anayasa oldukça katı olduğu için anayasada ne Kürtler ne de diğer halklar hiçbir şekilde zikredilmemiştir. Beraber savaştıkları bu halkı 1921 Anayasası ile ikna etmişken, sonrakiyle halkları yok saymış ve 1921 Anayasası'nı da yürürlükten kaldırmışlardır.

1924 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen bölümü "Türklerin Kamu Hakları" başlığını taşımaktadır. Yani, temel hak ve hürriyetlerin sadece Türklere ait olduğu ve Türk olmayanların hak sahibi olmadığı gibi bir

1 Bu son cümle 3.10.2001 tarih ve 4709/23 madde ile kaldırılmıştır.

anlatım ortaya çıkmıştır. Bu başlıktan sonra ise 68. maddenin metni "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir." şeklinde devam etmektedir. Eş deyişle sanki Kürt, Ermeni, Rum vb. özgür doğmamakta, hür doğan Türklere zarar vermediği sürece özgürlükten yararlanabilmektedir. 1924 Anayasası'nda vatandaşlık tanımı sırf ırk üzerinden yapılmıştır. "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir." (Madde 88).

1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra kendilerine verilen sözler tutulmayan başta Kürtler olmak üzere Türk ırkçılığının tahrik ettiği farklı kesimler bu konudaki itirazlarını dile getirmeye başlayınca rejim kendi belirlediği yolda ilerleyebilmek, baskıcı yapısını sürdürülebilmek için çözümü, daha çok baskı yapmak ve zor kullanmakta bulmuştur. Bunu da öncelikle asker, sonrasında ise kanun ve mahkeme kanalıyla yapmıştır. 1961 Anayasası'nda da vatandaşlık daha önceki tanımları esas aldığı için yine ırk öne çıkmıştır.

Ashında Kürtlerle ilişki ırkî değil, dinî bir nitelik taşır. Amasya Protokolü'yle Kürtlere yapılan davet, din-devlet bütün bir toplumun varlığı ve değerlerini savunmayı amaçlıyordu. Nitekim Kemalistlerin vaatleri ve imzalanan protokolde Kürtlerle Türklerin eşitliği öngörüldüğü içindir ki, Kürtler de bu mücadeleye var güçleriyle destek olmuşlardır. Yine bundan dolayıdır ki, Mehmet Şerif Paşa, Sevr Barış Konferansı görüşmelerinden çekilmiş ve İsmet İnönü başkanlığındaki Lozan Barış Konferansı delegasyonuna sahip çıkmıştır. Örgütlü yurtsever Kürt kesimiye, en azından umutlu bir bekleyişe girmiş ve köstek olmamıştır.

Kasım 1922 tarihinde TBMM'de Lozan Heyeti'nin yapacağı işlerin görüşülmesi sırasında Dersim Mebusu Diyaş Ağa söz almış ve şöyle demişti: "Allah muinleri (yardımcıları) olsun. Hangisini münasip görmüş ise öyle eylesin. Hamdolsun gidenler dinini, diyanetini bilir adamlardır. Heyet içinde bulunanlar zannederim, kendi dinine, diyanetine hıyanet etmek istemez. (Alkışlar) Hepimiz biriz. Ne Türk ne Kürtlük davası vardır. Hep biriz, kardeşiz. (Bravo sesleri, alkışlar) Bir kişinin beş on oğlu olur.

Biri Hasan, biri Ahmed, biri Hüseyin, biri Mehmed isimli olabilir. Fakat hep bir insandırlar. Biz de öyleyiz. Yoksa ayrı, gayrımız yoktur.”

Pek de kürsüyü işgal etmeyen Diyağ Ağa daha sonraları orada durduğunu, yine bir Kürt ırkçısı değil, dini savunduğunu Meclis kürsüsünde şöyle ifade etmiştir: “Bir kere de Lozan Konferansı sırasında kürsüye çıkmıştım. Aha bizim memleket ahali Kürt’müş, orada bir Kürt Hükûmeti kuracaklarmış, bunu duyunca kızdım kürsüye çıkıverdim. Gene sustular: ‘Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlüllâh’ dedim. ‘Gerek Şafîi gerek Hanbelî gerek Hanefî hepimizin kiblesi birdir. Meclisimiz, kulübümüz, dinimiz, milletimiz birdir. Biz Türk’üz. Hepiniz Lâ ilâhe illallâh demişsiniz. Şimdiden sonra mı, ayrı bir din, ayrı bir millet olacağız?’ dedim. Gene el çırpıtlar, İsmet Paşa ayakta kürsünün yanına gelmiş, sakalının dibine yaklaşmıştı. O da coştı, o da el vurdu. Kürtler Ermeniler gibi Lozan’a gelip bize müracaat etmediler. Hatta biz Lozan’daki konuşmalarımızda millî davamızı ‘Biz Türkler ve Kürtler’ diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik.”

Bu değerlendirmeyi yaparken İsmet Paşa’nın “üstünden atladığı” iki olaydan bahsedelim. İlki Kürtler için manevi açıdan çok önemli bir kurum olan halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde ilga edilmesi, ikincisi 20 Nisan 1924’te katı merkezî yetki Türk ulus devletinin kuruluşunun senedi 1924 Anayasası’nın kabulüydü. Dolayısıyla, İsmet Paşa’nın iddia ettiği gibi Lozan’da Türk tez-

lerine destek veren, Türk ulus devletinin büyük devletler tarafından tanınmasına büyük katkı sunan Kürtlerle Türklerin arasını açan Şeyh Said İsyanı değildi. Aksine, Lozan sürecinde Kürt milliyetçiliğine özerklik vaadi ve Ermeni devleti tehdidiyle yedeğine alan Türk milliyetçiliğinin temsilcisi Kemalistlerdi. Zira onlar, 490 bin kilometrekarelik Kürdistan coğrafyasının 230 bin kilometrekaresini Türkiye’ye, 170 bin kilometrekaresini İran’a, 75 bin kilometrekaresini Irak’a, 15 bin kilometrekaresini Suriye’ye bırakan Lozan’ı imzalar imzalamaz, Kürtlere bırakın eşit vatandaşlık haklarını tanımay, Müslüman olmayan gruplara tanıdıkları azınlık haklarını bile tanımayacaklarını gösterdiler. 1925 Şeyh Said İsyanı bahanesiyle çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu eşliğinde Kürtler için de günümüze dek sürecek bir baskı ve istismar süreci başladı, dilleri bile yasaklandı.

Bu baskıların da etkisiyle Kürtler 1950’li yıllara kadar, şimdilerde CHP’nin geriye getirmeye çalıştığı katı bir diktatörlük döneminde Kürt kelimesini kavim adı olarak bile kullanamadı. Kemalistlerin Cumhuriyet etiketi altında uyguladıkları rejim Kürtlüğün baskı altında tutulmasını esas almıştı. Mevcut seçkin yapı ta başlangıçlarda İngiltere’nin özel olarak öğretip kendilerine dikte ettiği “Türk ulusçuluğu için en önemli sorun Kürtlüktür!” ilkesi kusursuz şekilde uygulandı. Din birliğini yeterli bulup Millî Mücadele’ye şartsız destek veren Kürtlerle ilgili resmî politikanın bu kadar sert bir değişikliğe uğramasının bir başka açıklaması olamaz.

İnsanca yaşayabilmenin en önemli ilkesi olan ve siyasal sistemce dışlanagelen beraberlik kültür kodumuza göre toplum yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu ihtiyaç eşitlik, özgürlük vb. gibi gerçeklerden kopuk sloganlarla giderilemez.

“Biz ırkçı değil, Müslümanız!” dedikçe sistem sorunlu bir ırk anlamında siz “Kürt’sünüz!” dedi. Yukarıda da söz konusu edildiği üzere 2001 yılında yapılan küçük bir değişikliğe kadar bütün anayasal düzenlemelerde asimilesi gerekli bir ırk görüldü. Ama bir kavim olarak yok sayılmadı. Tıpkı Lozan sonrasında “Bu toplumu Hıristiyan olarak görmek istiyoruz!” diye çabalayıp bunda başarılı olamadıkları gibi.

SİSTEMİN ÜRETTİĞİ PKK

Kürt sorununun önemli faktörlerinden birisi şüphesiz sistemin ürettiği PKK’dır. Sistem, yarım yüzyıl baskı yoluyla kontrol altında tuttuğu Kürt olgusundan emin olabilmek için 1970’li yılların başından itibaren dernekler, teşkilatlar oluşturmaya başladı. Çünkü 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren hem sağ hem sol cenahta Kemalist rejimi sorgulama dönemi başlamıştı. Tartışmanın ortak teması “Yapılan Millî Mücadele’nin sonucunun alınamayışı, bunun sebebinin de kapsayıcı bir din veya ideolojisinin olmaması, bunun şimdi bir toplumca onaylanmış bir ideolojik çerçeveye oturtulması” idi. 1930’lu yıllarda kısmen de olsa kenara çekilmiş bulunan M. Kemal adına oluşturulan Kemalist ideolojinin bu ihtiyacı karşılayamadığı muhakkaktı. Bu konuda o zamanlarda İslâmcı olarak nitelenen kesimin kanaati Osmanlı tarihsel misyonunun ortaya çıkarılması, İslâm’ın tekrar etkin kılınmasıydı. Ama bu konuda bir başarı kaydedemediler. Sol kanattaki yazarlar ise ideoloji olarak Marksizm’i önerdiler veya ondan mülhem bazı açıklamalar getirdiler ama onlar da kalıcı bir değerlendirmede bulunamadılar.

Yaşananlardan ve daha sora ortaya çıkan sonuçlardan anladığımıza göre Cumhuriyet’i Kemalist projesiyle özdeşleştiren seçkincilerin bu konudaki endişesi bu hareket ortamında Kürt gençliğinin üstlenebileceği bir Kürtçülük hareketinde İslâm’dan referans almaları ihtimaliydi. 1970’ten itibaren Doğu ve Güneydoğu adına oluşturulan derneklerin hemen tamamına yakınının Marksist ve dolayısıyla dinin karşısında mevzilendirilmesi tesadüf değildi. Ama sistem bunu daha ileriye götürdü ve 1978’de PKK kuruldu, başına da Abdullah Öcalan getirildi. Ama kısa bir süre sonra teşkilat, sistem tarafından azdırıldı veya böyle bir değişiklik uygun görüldü, bir bakıma devletten koparıldı. Bu arada ABD hareketin patronluğunu üstlendi. Örgüt, yeni patrandan da aldığı talimatla 1984 yılında açıkça terör hareketlerine başladı. ABD bugüne kadar terör örgütü ilan ettiği teşkilata, DAESH gibi örgütlerle mücadele iddiasıyla yığınak yaptı, büyük desteklerde bulundu. Başkan Baba Bush’un bir kere daha hatırlattığı üzere modern siyasette “dürüstlük ve açık sözlülük olamazdı.”

PKK, siyaseten Kürdistan diye nitelediği bölgenin otonomluğunu sağlamak için çalıştığını iddia ediyordu. Ne var ki bununla pek de ilgisi olmayan din karşıtlığını, kuruluş projesine uygun olarak ısrarla sürdürdü. Hâlbuki Kürtler gibi dindar bir toplumun otonomluk mücadelesi olacaksa bu öncelikle dine dayanmak zorundaydı. Bundan dolayıdır ki PKK’nun, harekete hiçbir gelişme kazandırmayan terör eylemlerinin dışında otonomluğa yönelik bir mücadelesi ve dolayısıyla kazanımları olmadı. Çünkü bu hâliyle halka inme şansı yoktu. Esasen yaptığı iş de Kemalizm’in Kürtlere getirdiği bazı mağduriyetlerin mücadelesini vermek değil, bağlı bulunduğu merkezden aldığı destekle Türkiye’ye maddi ve manevi kayıplar vermektir, yıllardır yaptığı da bu oldu.

Gerçekten de ABD’nin sahipliğindeki PKK’nın hiçbir zaman otonom bir Kürdistan amacı olmadı. Otonomiye esas alan hareketler yalnızca düşman bildikleri devlete zarar verici eylemlerle uğraşmazlar, kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri bölgeye yarar sağlamaya, siyasi ve ekonomik şartları savundukları bölge lehine kullanmaya çalışırlar. Bu ölçek açısından baktığımızda PKK’nın böyle bir projesinin bulunmadığını görürüz. Düşman bildiği Türk kadar Kürt

öldürüyor, kendine ait saydığı bölgeye yapılan hizmetleri yok ediyor; okullarını yıkıyor, yollarını tahrip ediyor vb. hiçbir inşacı tarafı olmayan faaliyetlerde bulunuyordu. Sağduyulu Kürt aydınları bu noktayı öteden beri sorguladılar.

Bu aşamada Abdullah Öcalan faktörü üzerinde de kısaca durmak uygun olur. Öcalan kurulduğu 1978'den beri PKK'nın liderliğini -örgüt metinlerine göre önderliğini- yürütmüştür. ABD, kendisini 1999'da (muhtemelen Fetullah Gülen'i teslim almaya karşılık) Türkiye'ye teslim etti. Kenya'dan Türkiye'ye getirildiği uçakta verilen teskin ilaçlarının da etkisiyle gözlerini açamayan ama olup bitenlerin farkında olan Öcalan "Devletime çok hizmet ettim, yeni verilebilecek hizmetlere talibim." diye söyleniyordu. Tabii ki o dönemde Türk-Kürt yaklaşık 30 bin insanın ölümüne sebep olan Öcalan, devlete yeni hizmetler verecek diye berat ettirilemezdi, doğal olarak yargılandı ve mahkûm edildi. Yalnızca sırf yakınları ile değil, siyasal nitelikte olmasına rağmen parti ileri gelenleriyle de periyodik görüşmelerine izin verildi.

Öcalan, tabir caizse vadettiği böylesi bir görev talebini 21 Mart 2015 yılında HDP'nin Diyarbakır'da düzenlediği kalabalık bir Nevruz kutlamasında okunmak üzere gönderdiği mektupla ilettiler. O zaman HDP Grup Başkanvekili olan Pervin Buldan tarafından Kürtçe, HDP Milletvekili Sırrı Süreyya Önder tarafından ise Türkçe okunan mesaj, iktidarın yanında toplumun hemen her kesimi tarafından memnuniyetle karşılandı.

Terörü bitirip bir barış ortamının sağlanmasını isteyen bu bildiri kısa bir süre sonra terörün efendileri tarafından reddedildi. İddialarına göre bu metin iktidar tarafından yazılmış ve yanlışlıkla okunmuştu. Doğrusu bu reddetmenin asıl manası Öcalan'ın böylesi barışçı bir girişime karar verme yetkisinde olmadığını göstermektir. Aslında bu olayla birlikte Öcalan teşkilatın fiilî liderliğinden alınıyordu. Ancak bu kararın fiilen deklare edilmesi ciddi sorunlar doğuracağı için kendisi hâlâ önder gösteriliyor. İçeride, dışarıda da tabir caizse onursal liderliğini sürdürdü. Nihai bir kararı onun verebileceği, kerhen de olsa kabul edildi.

BERABERCE YAŞAMA KÜLTÜRÜ VE SORUMLULUKLAR

Bilindiği üzere MHP lideri Devlet Bahçeli örgütün başı Abdullah Öcalan'a açık bir teklif sundu, örgütün kendini lağvını ve silahların teslimini ve yeni sosyal/politik düzenlemelerin yapılması gerektiğini söyledi. Öcalan olumlu cevap verdi. Kürt sorununun nihai bir çözüme kavuşturulması için bir süreç başlatıldı. Tabii ki hiç kimse "O karar verme yetkisinde değildir!" diyemedi. Bu arada DEM Parti Eş Başkanı Tuncer Bakırhan, daha önceki olumlu tavırlarıyla tanıdığımız Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder, Ahmet Türk ve diğer bazı yetkililerin katkılarının takdire değer olduğunu ifade edelim.

Hatta yeri gelmişken burada sorunun çarpıklığını göstermek için ilginç bir noktanın altını çizelim. Örgüt temsilcilerinin önemli bir kısmı Kürt bile değil, en zirvedeki Öcalan'ın babası Kürt, annesi Türkmen'dir. S. S. Önder bir Türkmen ailenin çocuğudur, Ahmet Türk tabir caizse Mardin'in katıksız Kürtlerindedir, ama soyadı Türk'tür. Tabii hepsi Türkiye vatandaşıdır. Resmîyette Marksizm örgütün ideolojisidir, yani arası dinle iyi olmayan bir ideolojiye mensuplar. Ne var ki gençliğinde namaz kılan Öcalan ve diğer bazıları Önder, Nurcu toplantılarına katılan kişilerdir. Ama üstlendikleri misyonu hayli içselleştirmiş görünüyorlar.

Şüphesiz Kürt sorunu, gerilerde tarihsel temellere inerse de Türkiye'nin son bir yüzyılının önemli sorunlarından birisidir. Karşı karşıya kaldığımız pek çok problem gibi Osmanlı'nın lağvından arta kalmıştır. Düşman koca imparatorluğu yıkmakla yetinmemiş, arta kalan toplumu da parçalayabilmenin yollarını düşünmüştür. Söz konusu ettiğimiz Kürt sorunu da bu parçalama projesinin bir ürünüdür. Bu çerçevede ortaya çıkarılan PKK'nın siyasi değil de silahlı bir yol seçmesinin sebebi de buydu. Dağa çıkmak çoğu kere ileri sürdüğü dava için sorun çözmek değil, mevcut yapıya sorun olmaktır.

Süreçle ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir önemli nokta, sorunun her hâliyle yahtılmış bir terör, dolayısıyla da sırf bir siyasal sorun olmadığına bilincine varmaktır. Konu her şeyden önce *sosyal/kültürel*dir. Esasen örgüt feshedil-

dikten sonra dışarıdan, içeriden yönlendirmeler de bitecek, örgütün temsil ettiği dava sosyal bir sorun olarak kalacaktır. Esasen bazı marjinal kişi ve grupların dışında Kürtlerin bir bölünme talebi yoktu.

1990'lı yıllar öncesinde ulus devlet yapılarının bir sorun alanı hâline gelmesinden önce etnik mücadelelerin bir ulus/devletle sonuçlanması düşünülmüdü. Hiçbir ciddi mantığa dayanmayan bu düşünce hayli cezbediciydi. Her etnisite bir ulus devlet kurma hakkına sahipse, UNESCO'ya göre dünyadaki 3 bini aşkın etnisite, devletini kurmak için bir mücadele verdiğinde barışçıl bir dünya tasavvur etmek mümkün değildi. Bu durum, beraberliği bilmeyen modern kültürün ne tür sorunlar doğurduğunun tipik bir örneğidir. Bizim akıl fukarası Kemalistler uzun bir süre M. Kemal'i bütün dünya toplulukları için bir ulus devlet kurma modeli olarak anlattılar.

Aslında yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı'da beraberce yaşama kültürüne sahip Kürtler böylesi bir tutarsızlığa pirim vermediler. Bağımsızlaşmayı değil, kültürel çevresiyle bir ve bütün olarak yaşamayı tercih ettiler. Nurhak Dağları çerçesinde tecrit edilmiş uyduruk bir devlete sahip olmayı değil, içinde bulunduğu devlet çerçevesinde eşit haklara sahip olarak insanca yaşamayı düşündüler. Günümüzde makul çözüm, iktidar tutkunu bir seçkinci kurgusunun ötesinde çerçevesi hukukla çizilmiş, birlikte insanca yaşanabilecek bir ortamın inşa edilmesidir. Bu durum, Türk-Kürt, toplum her kesiminin hedefidir. Lozan kutsamaları gibi bahanelerle bu önemli hedefin önüne geçilemez.

Artık bilinmelidir ki istiklal mücadelesinin ürünü olan mevcut devlet, seçkincilerin değil, cumhurun, bu ülkede yaşayan herkesindir ve çağ dışı hâle gelmiş sloganlarla yönetilecek hâli yoktur. Ne var ki işin odağında bulunan ulusçuluk mantığı modern insanın ruhuna o kadar işlemiştir ki buna göre devlet ister istemez bir grubun malıdır. Çoğunluğun eli değmese de onu tutan el bizim adımıza tutmaktadır. Sosyal beraberlik yok, onların belirlediği birliktelik vardır. Dolayısıyla onun dışarıda tuttuğu unsurlar birlik bozucu unsurlardır. Onun için de millî

birlik çoğu kere sosyal grupların sorunlarının çözülüp kaynaşmasına değil, sıkı bir denetim altında tutulmasına bağlıdır. Hâlbuki öncelikli olan beraberlik kültürüdür. İnsanca yaşayabilmenin en önemli ilkesi olan ve siyasal sistemce dışlanagelen bu kültür kodumuza göre toplum yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu ihtiyaç eşitlik, özgürlük vb. gibi gerçeklerden kopuk sloganlarla giderilemez. Devlet de burada kendi kendisiyle yüzleşmek zorundadır, sağlıklı geleceği de buna bağlıdır.

Şüphesiz bu konuda herkese düşen görevler vardır. Unutulmamalıdır ki tüm etnik ayırıcılar gibi Türk ayırıcıları da aynı sorunun aktörleridir. Birlik ve beraberliğin adresi Osmanlı'nın tasfiye edilmesinde her ne kadar işin faili Batılı güçlerse de bir azınlık gibi hareket eden ayırıcı Türkler onlardan daha az gayret göstermiş değildirler. O zamanlar İttihat ve Terakki mensubu gibi sıfatlar taşıyorlardı, şimdi bir kısmı CHP başta olmak üzere değişik partilerde mevzilenmiş faşist kişi ve gruplar hâlinde görev başındadırlar. Sözüm ona Türklük adına, toplumun kendine özgümlüklerde ortaya çıkmasının önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Aslında mevcut iktidar, ayırıcıların sabotelerine rağmen Kürtler için atılması gereken bazı adımları öteden beri atıyor. Şimdi bu işleri hiç mütereddit davranmadan yapmalıdır. Bölücü çevrelerden gelecek "İktidar, PKK'nın yapamadıklarını yapıyor!" gibi bozgunculuktan başka hiçbir anlam taşımayan propagandalara asla itibar etmemelidir.

Silaha bulaşmış hareketlerin çözümü, arkadaki sosyal desteğe ihtiyaç gösterir. Tabi burada hemen herkese düşen görevler vardır. Bu alandaki görev, öncelikle teşkilatın, dayandığını söylediği topluluğun sivil tepkisine bağlıdır. Çünkü yaşanan süreç artık fiilî değil, sosyal kültürel dir: İş henüz tam sonuçlandırılmadan sevinç hayalleri çekilmesi benim ifade etmeye çalıştığım memnuniyet verici destek örnekleridir. Varsın terörden medet umanlar, silahlı muhalefete umut bağlayanlar, "İran'daki 2 bin kişilik silahlı YPG grubuna ne olacak?" gibi laflarla kafa karıştırmaya çalışsın, ülkemiz bu rejim tortusunu çözecektir.

Kürt Meselesi Özelinde-4

TARİHİN DOĞRU YERİNDE DURMAK: “NE OLDU?”, “NE OLACAK?”, “NASIL OLMALI?”

— METİN ALPASLAN —

Dünyanın birçok yerindeki çatışmalar ve vekâlet savaşları ile büyük güçlerin birbirini sınavdığı, küresel sistemi bekleyen muhtemel risklerin konuşulduğu bir dönemde, devlet ve iktidar önemli bir irade ortaya koyarak, ülkenin geleceği açısından büyük bir siyasi karar aldı. Savaş tamamlarının her geçen gün biraz daha arttığı, bölgemizde ve dünyanın diğer taraflarındaki gelişmelerin zorladığı bu süreçte, Türkiye'nin ve bölgenin geleceğini derinden etkileyecek “Terörsüz Türkiye” sürecinde büyük gelişmeler yaşanıyor. Türkiye'nin 1 Ekim'den beri yürüttüğü süreci böylesine bir jeopolitik sıkışmanın yaşandığı bir zeminde değerlendirmek gerekiyor.

Türkiye'nin enerjisini tüketen, yıllardır can yakan, yakın tarihimizin en kanlı sorunu bugün hayırlısıyla çözüm noktasına gelmiş gibi görünüyor. 50 bin insanımızın ölümüne, milyonlarca insanın evinden, köyünden, yurdundan sürülmesine, on binlerin hapse atılmasına, yoksulluğa, çeteleşmeye, tarif edilmez acılara yol açan terör ve çatışma döneminin bitişi, ülkemizin ayağına takılmış bu prangadan kurtulacak olması sevindirici bir gelişmedir. 40 küsur yılda memleketin 1,8 trilyon dolarını heba eden, kan ve gözyaşına yol açan bu kardeş kavgasını bitirmek için stratejik bir hamle yapıldı ve şimdi Türkiye kritik bir eşikten geçiyor. Bölgesel ve küresel düzlemde yeni bir nizam kurulurken iç kalesini tahkim ediyor, safları sıklaştırıyor.

SÜREÇ NASIL BAŞLADI?

Süreç, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 26 Ağustos 2024 günü Malazgirt Zaferi'nin 953. yıl dönümünde, Ahlat'taki konuşmasında küresel ve bölgesel tehditlere işaret eden “İç cepheyi güçlendirelim!” çağrısıyla başladı. Erdoğan oradaki “Türk, Kürt, Arap, Sünni, Alevi demeden, 85 milyon nazlı hilalin gölgesinde buluşacağız!” sözleri ile sürecin ilk sinyalini verdi. Daha sonra:

- 1 Ekim 2024'te Cumhurbaşkanı Erdoğan 28. Dönem 3. Yasama Yılı açılışı dolayısıyla TBMM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında da “Şunun artık idrak edilmesi ihtiyaçtan öte bir zarurettir; bugün, İsrail saldırganlığı karşısında, içeride ve dışarıda çatışma alanlarının değil, uzlaşma alanlarının öne çıkması gerekiyor.” diyerek, birliktelik mesajları vermeye devam etti.
- Bu çağrıyı aynı gün MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, TBMM'de DEM Partililerin elini sıkması izledi. Aynı akşam Meclis resepsiyonunda gazetecilerin tokalaşma ile ilgili sorusuna “Dışarda barış arıyorken içeride neden aramayalım?” diye cevap vererek sürecin fitilini ateşledi.
- Tarihler, 22 Ekim 2024'ü gösterdiğinde Devlet Bahçeli, “Şayet terörist başının tecridi kaldırılırsa, gelsin TBMM'de DEM Parti grup

PKK adıyla sürdürülen çalışmaların, sadece feshi ve silah bırakması ile yetinme değil, PKK'nın tüm şube ve uzantılarını kapsayacak şekilde eksiksiz olarak tasfiye edilmesi gerekecektir. Eski yaşanmışlıklardan ders alarak bundan sonra devlet, manipülasyonlara geçit vermemelidir.

toplantısında konuşsun, terörün tamamen bittiğini, örgütün lağvedildiğini haykırınsın!” çağrısını yaptı.

- Cumhurbaşkanı Erdoğan da bu çağrıyı destekleyerek, “Devlet Bey, tarih yazan, yol gösteren bir liderdir. Bu çağrıyı doğru okuyanlar tarihî bir fırsat kapısını fark ediyor ve büyük heyecan duyuyor!” açıklamasını yaptı.
- DEM Parti, Abdullah Öcalan ile görüşme talebiyle kasım ayında Adalet Bakanlığı'na başvurdu. Adalet Bakanlığı'ndan alınan izinle 28 Aralık 2024'te, DEM Parti Van Milletvekili Pervin Buldan ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder, İmralı'da Abdullah Öcalan'ı ziyarete gitti. Öcalan'ın DEM Parti heyetine söyledikleri ertesi gün açıklandı. Kısaca şöyle: “Türk-Kürt kardeşliğini yeniden güçlendirmek tarihî bir sorumluluk olduğu kadar tüm halklar için de kader belirleyici bir önem ve aciliyet kazanmıştır. (...) Sayın Bahçeli'nin ve Sayın Erdoğan'ın güç verdiği yeni paradigmaya, ben de pozitif anlamda gerekli katkıyı sunacak ehil ve kararlılığa sahibim. (...) Devir Türkiye ve bölge için barış, demokrasi ve kardeşlik devridir.”
- Heyet, 11 Ocak 2025'te tutuklu bulunan eski HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ı Edirne Cezaevi'nde ziyaret ederek gelişmeler hakkında bilgi verdi. Demirtaş da süreci desteklediğini ifade etti.
- 22 Ocak 2025'te, Sırrı Süreyya Önder ve Pervin Buldan, Abdullah Öcalan'la İmralı'da ikinci görüşmeyi yaptı. Bu ziyaretin ardından DEM Parti heyeti, TBMM Başkanı Numan Kurtulmuş'un yanı sıra AK Parti, CHP, MHP, DEVA, Gelecek ve Saadet partilerini ziyaret ederek süreci değerlendiren görüşmeler yapıldı.
- Daha sonra Irak'a geçen heyet, 16 ve 17 Şubat 2025 tarihlerinde Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Başkanı Mesud Barzani, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Neçirvan Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği

(KYB) lideri Bafel Talabani ile görüştü. Mesud Barzani, “Barış sorunların çözümü için en doğru yol. Destek vermeye hazırız.” dedi.

Böylece, 26 Ağustos'ta başlayan ilk aşama tamamlandı.

İkinci aşama, DEM Parti'nin İmralı ziyaretlerinin üçüncüsünün ardından,

- 27 Şubat 2025'te Abdullah Öcalan'ın, terör örgütüne “Silah bırak, kendini feshet!” çağrısıyla başladı. İstanbul'da bir otelde düzenlenen basın toplantısında Öcalan'ın hem Türkçe hem Kürtçe kaleme aldığı mesajı paylaşıldı. Mesajda Öcalan, “Sayın Devlet Bahçeli'nin çağrısı ve Cumhurbaşkanımızın iradesiyle oluşan bu olumlu atmosferde silah bırakma kararı alıyorum. Bu tarihî sorumluluğu üstleniyor, devlet ve toplumla bütünleşme yolunda kongrenizi toplayarak kararınızı vermenizi istiyorum. Tüm gruplar silahlarını bırakmalı, PKK kendini feshetmelidir. Ortak yaşamı benimseyen herkese selamlarımı gönderiyorum.” dedi.
- Bu çağrının ardından örgüt, 1 Mart'tan itibaren geçerli olmak üzere ateşkes ilan ettiğini kamuoyuna duyurdu ve Öcalan'ın çağrısının gereklerine uyacağını açıkladı.
- DEM Parti heyeti, 10 Nisan'da Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul edildi. Görüşmenin ardından açıklama yapan DEM Parti “Sayın Cumhurbaşkanımız ile yaptığımız görüşme son derece olumlu, yapıcı ve gelecek için umut vericiydi.” ifadelerini kullandı.
- 26 Nisan'da Suriye Kamışlı'da “Rojava Kürt Birliği ve Ortak Tutum Konferansı” adı verilen bir konferans düzenlendi. Konferansa Türkiye, İran, Irak ve Suriye'den hemen hemen bütün Kürt unsurlar katıldı. Barzanilerin partisi KDP ve Talabani'nin partisi KYB, Türkiye'den DEM Parti konferansta yer aldı. ABD, Fransa, İsrail, İngiltere ve Almanya olmak üzere birçok ülkeden temsilci ve gözlemciler katıldı. Konferans sonucunda, söz

konusu tüm yapılar arasında bir ortaklık anlaşması yapıldığı ve bu anlaşma çerçevesinde tüm bu yapıların Şam yönetimine karşı ortak hareket edecekleri, Şam yönetiminden, Kürtlerin haklarının anayasal olarak garanti altına alınması ve “adem-i merkezîyetçi” bir yönetim talep edileceğini belirten bir sonuç bildirgesi açıklandı. Türkiye’nin terörle mücadele sürecine karşı bir hamle olduğu belirtilen bu toplantıyı Bahçeli provokasyon olarak niteledi ve kabul edilemez buldu.

- Abdullah Öcalan’ın çağrısı üzerine, PKK 5-7 Mayıs 2025 tarihlerinde Kuzey Irak’ta Medya Savunma Alanları diye adlandırdığı bölgede (Erbil, Süleymaniye ve Duhok’un sınırları içinde 658 köyü kapsayan bölge) gerçekleştirdiği Olağanüstü 12. Kongresi’nde, kendi tabirleriyle Abdullah Öcalan’ın kongreye sunduğu perspektif ve önerileri okuyup değerlendirdi. Bu toplantılar sonucunda, örgütün fesih ve silah bırakma kararı aldığı kamuoyuna duyuruldu. Bu aşamada, devam eden terörle mücadele operasyonları ile örgütün silah bırakmaya ikna edilmesi arasındaki hassas denge korunmaya çalışıldı.

Nihayet, örgütün silah bırakma ve fesih kararını açıkladığı 12 Mayıs’ta ikinci evrede kazasız belasız geçildi.

Kısaca kronolojik olarak sıraladığımız süreçte önümüzde üç ayrı metin oluştu.

1. 27 Şubat 2025 terörist başı Abdullah Öcalan’ın çağrısı.
2. 26 Nisan 2025 Kamuşlı’daki konferansın sonuç bildirgesi.
3. 5-7 Mayıs 2025 terör örgütü PKK’nın Olağanüstü 12. Kongresi’nde aldığı fesih kararı.

Gördüğümüz kadarıyla üç metin arasında birbiriyle uyuşmayan hususlar var. Birbiriyle örtüşmeyen bu üç metnin karşılaştırmalı bir analizi bu yazının kapsamını aşacak boyutta olduğu için şimdilik kısaca birkaç noktaya işaret ederek geçelim. PKK silahlı mücadeleden vazgeçiyor ama iddialarını koruyor. Ulus devlet dâhil taleplerinden vazgeçen Öcalan’a karşı Olağanüstü 12. Kongre metninde dört coğrafyayı kapsayan bir uluslaşma iddiası var. Türkiye’yi soykırımcı olarak nitelemenin işaretleri var.

Öcalan açıklamasında Türkiye ile bütünleşme diyor ama diğer metinlerde bunu teyit edecek bir emare görülüyor.

FESİH KARARI TÜM UZANTILARI KAPSAYACAK MI?

PKK kendini feshetti ama PKK ile irtibatlı ve iltisaklı irili ufaklı birçok yapı var. Kongre kararlarında, PKK’nın Suriye kolu PYD/YPG’nin omurgasını oluşturduğu SDG’nin bu fesih ve silahlı mücadeleyi bırakma kararı kapsamında olduğuna dair bir ifadeye rastlanmıyor. Âdetâ bir devlet gibi şekillendirilmiş olan KCK yapılanması altındaki PYD, YPG, HPG, PJAK, PCDK gibi yapılar yerinde duruyor. PYD/YPG’nin kendisine SDG maskesi takarak PKK’nın uzantısı olmadığı görüntüsüyle, başta ABD olmak üzere uluslararası güçlerden destekler aldığı biliniyor. Bu sebeple, ana yapılanma altındaki tüm örgütlerin silah bırakması Türkiye için önem arz etmektedir. Fesih kararında “PKK adıyla yürütülen çalışmaların sonlandırıldığı” belirtilerek açık bir kapı bırakılıyor. Kapsam dışında tuttuğu birtakım marjinal veya illegal örgütlenmeler başka farklı isimler altında faaliyetlerini yürütmeye devam edecek midir? Hatırlayalım, PKK terör örgütü, 4 Nisan 2002 tarihli 8. Kongresi’nde de fesih kararı almış, PKK’yı feshedip yerine KADEK ismiyle sözde “Demokratik Cumhuriyet Sistemi” adı altında olayı siyasi alana kaydırmıştı. Bu tutmayınca ismini KONGRA-GEL olarak değiştirmişti. Ancak 28 Mart 2005’te yeniden PKK adını kullanmaya ve terör faaliyetlerini artırmaya başladı. KADEK ismi altında kendisine siyasi kimlik edinmeye çalışan PKK’nın o kararları arasında Irak’ta PÇDK, İran’da PJAK ve Suriye’de PYD örgütsel uzantılarının kuruluşu ilan edildi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan açıklamasında örgütün kararı hakkında “Kuzey Irak’la birlikte, Suriye ve Avrupa başta olmak üzere, örgütün tüm uzantılarını da kapsayan bir karar olarak değerlendiriyoruz.” demişti. Ayrıca Devlet Bahçeli de “Feshedilen PKK’dan PYD/YPG’ye muhtemel geçiş ve intikallerin denetim ve kontrolünün eşzamanlı ve eşgüdüm halinde nasıl ve ne şekilde temin edileceği” konusunu dile getirerek Suriye’deki ABD ve İsrail güdümlü kirli yapılanmaya dikkat çekmişti. Dolayısıyla PKK adıyla sürdürülen çalışmaların, sadece feshi ve

silah bırakması ile yetinme değil, PKK'nın tüm şube ve uzantılarını kapsayacak şekilde eksiksiz olarak tasfiye edilmesi gerekecektir. Eski yaşamışlıklardan ders alarak bundan sonra devlet, manipülasyonlara geçit vermemelidir.

Üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus ise, PKK'nın yönettiği, yönlendirdiği bütün uyuşturucu satışı, sevkiyatı ve dağıtımını, silah, insan ve organ kaçakçılığı faaliyetlerini sona erdirmesi meselesidir. Ayrıca Türkiye söz konusu olunca "özgürlük-özgürlük" diye yırtınan terör örgütü ve uzantılarının, çeşitli ülkelerin istihbarat güçlerinin güdümünde hareket ettiği, emperyalist güçlerin taşeronu oldukları bilinen bir gerçek. Bu açıdan, dış bağlantılarının, kirli istihbarat faaliyetlerinin de sona erdirilmesi gerekmektedir. Kendilerine İsrail'den, ABD'den, İran'dan, Rusya'dan, Avrupa'dan bir fayda ve hayır gelemeyeceğini idrak etmelidirler. Yaşadıkları bu topraklara aidiyetlerini pekiştirmelidirler.

BUNDAN SONRAKİ YOL HARİTASI NASIL OLACAK?

PKK'nın fesih ve silah bırakma kararından sonra üçüncü aşamaya giren gelişmelere baktığımızda, devletin ve Öcalan'ın bu süreci uzun süredir görüştüğü, sürecin adım adım önceden planlandığı anlaşılıyor. Belli ki tarafların elinde önceden çalışılmış bir yol haritası var. Şimdi sırada silahların teslim alınması, yaşam alanı ve lojistik depoların imhası, sayıları 8-12 bin arasında olduğu söylenen teröristlerin ayrıştırılması, yönetici kadroların yurt dışına dağıtılması, örgüt mensuplarının rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmaları gibi önemli hususları kapsayan zorlu süreçler var.

Bu derece kanlı, yabancı istihbarat örgütlerinin aparatına dönüşmüş, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığına bulaşmış bir yapının tasfiyesi o kadar kolay olmayacaktır. Öcalan'ı bir ilah gibi gören ve ezbere dayalı bir Marksist ideolojik dile esir olmuş, gerçeklikten kopuk, akletmeyen, modern zamanlarda arkaik bir tarih içinde yaşayan şizofren bir kitle ile karşı karşıyayız.

Herhangi bir yol kazasına uğramaması ya da provoke edilmemesi için her adımı kamuoyuna açıklanmayan ve şeffaf bir şekilde yürütülme-

yen süreç ile ilgili kocaman sorular önümüzde durmaktadır. Sürecin sağlıklı bir şekilde ilerletilmesi için hangi mekanizmalar kurulacak? Bundan sonra hangi adımlar atılacak? Hangi siyasi, hukuki ve idari kararlar alınacak? Örgüt elindeki silahları nasıl ve nerede bırakacak? Silahsızlanma sonrası süreç nasıl bir metodolojiyle yürütülecek? Terk edilecek alanlar, boşaltılacak bölgeler nerelerdir? Suça karışanlar, karışmayanlar, kamplarda bulunan kadınlar, hastalar, yaşlılar, çocuklar ve üst düzey kadro için hangi hukuki düzenlemeler yapılacaktır? Lider kadronun gideceği ülkeler belirlenmiş midir? Tasfiye ve re-entegrasyon sürecinde nelere dikkat edilmelidir? Belirlenmiş bir takvim var mıdır? Bunlar gibi cevaplanması gereken birçok soru var.

Tarihî bir niteliğe sahip bu gelişmenin kırılma noktasını azaltmak ve sürdürülebilir kılmak için feshedilen terör örgütünün tüm sabık yöneticileri, mensupları, siyasi ve toplumsal alandaki destekçilerinin gelecekteki pozisyonları önem arz etmektedir. Üst düzey kadronun Türkiye'den uzak istedikleri ülkeye gitmelerine izin verileceği, geri kalanının ise Irak ve Suriye'de Türkiye sınırına uzak bölgelerde kontrollü iskân edilecekleri, suça karışmayanların ise Türkiye'ye sorunsuz girişlerine izin verecek hukuki düzenlemeler yapılacağı söylenmektedir. Bu sayede Diyarbakır annelerinin de yüzü gülecektir.

Dördüncü evre, demokratikleşme ve hukuki düzenleme safhasıdır ve örgütün silahları bıraktığı doğrulandığında hayata geçecektir. Nitekim DEM Partili Pervin Buldan, şimdi demokratikleşme alanında adımlar atmak için sıranın Türkiye'de olduğunu söyledi.

- Genel af değil ama cezaevlerindeki de kapsayan geniş bir infaz yasası hazırlanacağı,
- Hukuki düzenlemelerle siyasete katılmalarının önü açılacağı,
- Yeni Anayasa taslağında eğitim-öğretim hakkını düzenleyen 42. madde ile resmî dilin yanı sıra anadilde eğitim verilmesi, vatandaşlığı tanımlayan 66. maddede ise etnik kökene ve dinî mensubiyetine bakılmaksızın eşit haklara sahip herkesin Türk vatandaşı olduğu gibi değişikliker yapılması öngörülüyor.

Bu aşamada artık iş TBMM'ye ve siyasilere düşmektedir. Kendi aralarında uzlaşarak hangi düzenlemelerin yapılacağına onlar karar verecektir. Ümit edelim ki, bu düzenlemeler sadece terör örgütü meselesinin değil Kürt meselesi diye bir meselenin bir daha bu ülkede söz konusu olmaması için gerekli düzenlemeler olmalıdır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "kayyum uygulamalarının istisna hâline gelebileceği" vurgusu bahsedilen bu düzenlemelerin bir işareti olarak görülebilir.

Beşinci aşama, toplumla kucaklaşma/bütünleşme için sosyolojik ve psikolojik rehabilitasyon devresi olacak. Bu aşamanın şehit ve gazi ailelerinin rencide edilmemesi için sorumluluğu yüksek bir hassasiyetle izlenmesi gerekiyor. Bu topraklarda, bu vatan için verdikleri mücadelenin hiçbir zaman unutulmayacağına, kanlarının yerde kalmadığına, her zaman minnetle, şükranla anılacaklarının bilinmesi hayati önem taşıyor.

LOZAN VE 1924 ANAYASASI ELEŞTİRİLERİ

Olağanüstü 12. Kongre metni "ortak vatan" vurgusuna rağmen, Lozan Antlaşması ile 1924 Anayasası'na ilişkin eleştirilere Türk ulusçuları tarafından yoğun tepki gösterildi, tartışmalara yol açtı. Bunun Lozan'a meydan okumak, 1924 Anayasası'na savaş açmak, Sevri hortlatmak olduğu iddia edildi. Yürürlükten kalkmış bir anayasaya nasıl savaş açılabilir anlamak mümkün değil. Üstelik o Anayasa'nın 2. maddesinde öcü gibi korktukları "Devletin dini İslâm'dır!" yazıyordu. Dahası PKK, Lozan eleştirisini bir bölücü talep olarak da yapmıyor, aksine ortak vatan vurgusu yapıyordu. Artık silahları bırakıp mücadelesini sivil alanda yürütecek olan bir yapılanma yaşadığı ülke için bir şeyler diyemeyecek miydi? Silahla Türkiye'yi bölememiş bir örgüt silahı bıraktıktan sonra mı ülkeyi bölecekti. Ulusalçıların mantığıyla hareket ettiğinizde bizim gibi insanlar da dâhil bu ülkede hiç kimsenin gidişatla ilgili hiçbir şey söylemesi gerekirdi. Dogmatik düşüncelerinden bir türlü vazgeçmeyen paranoyak bir grup var Türkiye'de. "Türkiyeli" kelimesini "Türk" kelimesi ile değiştirmiş olan 1924 Anayasası'ndan itibaren Türk üst kimliği dışındaki bütün alt

kimlikleri yok etmeye çalışan bu taife eteklerindeki taşı dökmeden ülke huzura kavuşamayacak gibi görünüyor.

Türkiye'de bizler de dâhil birçok kişi Lozan'ı eleştiriyor. Çünkü gerçekten Lozan'ın eleştirilecek çok yanı var. Birincisi, Lozan'da Rum, Yahudi, Ermeni gibi Hıristiyan azınlıklara kendi kültürlerini geliştirme hakkı verilirken, Kürtler Müslüman oldukları için azınlık sayılmayıp bu haklardan mahrum bırakıldı. Kürtlerin bütün doğal haklarının Türkiye Cumhuriyeti'nin insafına bırakıldığı bir anlaşma olan Lozan'da Kürtler azınlık haklarından da Türklerin sahip olduğu çoğunluk haklarından da yararlanamayacak bir duruma getirildi. İkincisi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da birçok kere dile getirdiği "Bizim bir Mısâk-ı Millî meselemiz vardır." cümlesi gelir Lozan'a dayanır. Lozan Türk egemenliğini sınırlamış, Türkiye'yi doğal sınırlarının gerisine çekmiştir. Türkiye şimdi haklı olarak egemenliğini doğal sınırlarına kadar genişletmek istiyor. Ancak bu Kürtler olmadan mümkün görülüyordu. Devlet, bugüne kadar uyguladığı inkâr ve ret politikalarıyla sonuç alınamayacağını gördü. Devlet Bahçeli'nin başlattığı bugünkü süreç, sadece Türkiye'yi tehdit eden bir tehlikenin ortadan kaldırılması şeklinde görülmemelidir. Bunu bölgesel gelişmelerle doğrudan bağlantılı bir fırsat şeklinde değerlendirmek gerekiyor. Mısâk-ı Millî hedefine ulaşmanın yolu Kürtlerle barıştan geçiyordu. Yoksa son zamanlarda Türkiye'de kımıldayamaz hâle getirilen bir örgütle devlet neden konuşsun? Türkiye, Kürt meselesini çözmeden gerek bölgesel planda gerekse de uluslararası arenada etkili olamayacağına farkına varmıştır. Turgut Özal'ın 12 Kasım 1993 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki şu

sözlerini hatırlayalım: “Bu mesele Türkiye’nin büyük devlet olma imtihanıdır. Bu meseleye çözüm bulamazsak büyük, hatta ortada devlet olma şansımızı kaybetme ihtimali mevcut olduğu gibi, zayıf ve perişan hale gelmemiz ihtimali de mevcuttur.” Eğer Türkiye, Kürt meselesini bu derece kangren hâle getirmeden çözmeyi başarmış ve Kürtleri yanına almış olsaydı, eskiden kendi mülki idaresindeki Suriye’nin ve Irak’ın kuzeyini kontrol altına alacaktı. Ancak hâkim milliyetçi zihniyet Kürtleri kardeş bir müttefik görmek yerine onları Türkiye’nin üçte birini alıp götüreceğ bölücü bir unsur olarak gördü.

SURİYE BOYUTU VE SDG NE OLACAK?

Suriye’de yeni yönetimin karşı karşıya olduğu en önemli meydan okumalardan biri SDG meselesidir. Türkiye, Şam hükûmeti ile mutabakata vararak Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması, SDG’nin elinde bulunan Deyrizor ve Rakka gibi bölgelerin Şam’a devredilmesi, federatif ya da özerk bir yapıya müsaade edilmemesi konusunda kararlı. Türkiye, SDG ve Şam hükûmeti arasında 10 Mart’ta imzalanan 8 maddelik üniter yapıyı ve entegrasyonu esas alan ve yabancı savaşçıların bölgeden çekilmesini içeren anlaşmanın bir an önce hayata geçmesini, YPG’nin Suriye ordusuna entegre olmasını istiyor.

Sayıları 50-100 civarında olduğu söylenen PKK’nın üst düzey kadrolarının Suriye’de YPG bölgesine gitmelerine izin verilmeyeceğini, dahası bu bölgedeki sayıları 3 bin civarındaki KCK/PKK unsurlarının silahsızlandırılması ve vatandaşı oldukları ülkelere gönderilmesiyle ilgili talebini Türkiye açıkça belirtmiştir. SDG’nin bu konuda söz verdiği söylenmesine rağmen bugüne kadar gözle görülebilir olumlu bir adımın atılmadığını görüyoruz.

YPG/PYD’ye bağlı silahlı güçler bu denklemde önemli bir unsur. Suriye ordusu içinde bir kolordu olarak pozisyonlarını korumak istiyorlar. Enerji bölgelerini ve gümrük kapılarını merkezi hükûmete devretmeleri gerekiyor. SDG ise kontrol ettikleri bölgelerde adem-i merkezîyetçi bir yönetim modelini hayata geçirmek istiyor. PYD’nin Dış İlişkiler Sorumlusu İlham Ahmed, bir televizyon kanalına verdiği mülakatta, Suriye’de esas taleplerinin federal bir sistem

olduğunu ancak Türkiye karşı çıktığı için bunu adem-i merkezîyetçilik şeklinde ifade etmeyi uygun gördüklerini söylemişti. Suriye’nin coğrafi ve demografik yapısı bu gibi formüllere uygun gözüküyor. SDG’nin kontrol ettiği bölgeler bir bütünlük arz etmiyor, kahir ekseriyeti Arap ve diğer etnik unsurlardan oluşuyor. Her etnik grup bu gibi taleplerde bulunursa Suriye’de istikrar sağlanamaz.

SDG’nin ev sahipliğinde Kamışlı’da yapılan konferansın amacı Türkiye’nin bölgedeki etkinliğini sınırlandırma ve PKK’nın devre dışı kalmasıyla Türkiye’ye karşı kullanabilecekleri yeni bir kart elde etme hesaplarına dayanıyor. ABD’nin askerlerini kısmen çekme ve yaptırım kararlarını kaldırması, Trump’ın Ahmed eş-Şara ile görüşmesi, son günlerde Türkiye ile Şam arasında yoğunlaşan görüşmelerin, gidip gelmelerin ana konusunu bu hususlar oluşturuyor gibi.

YENİ ACILAR YAŞAMAMAK İÇİN

Sürece tüm tarafların sahip çıkması ve uygulamaya devam etmesi çok önemlidir. Önümüzde sıkıntılı, sancılı ve gerçekten emek isteyen yeni bir dönem var. Süreci sabote etmek için pusuda bekleyen bir sürü şer güç var. Bu sürecin zor ve meşakkatli bir süreç olduğunun bilinciyle sabırlı ve kararlı durulmalıdır. Elli yıllık bir mesele beş günde halledilemez. Sabırlı olmalı, ifrat ve tefritten kaçınmalıyız. Yaptım oldu, anlayışıyla sağlıklı bir sonuç alınmayacağı bilinmelidir. Arkasında sosyoloji oluşmuş bir örgüt var karşımızda. Hem devlet cenahı hem de DEM cenahı ciddi bir değerlendirme yapmak zorundadır. Mehmet Uçum gibi sorumlu ve yetkili makamda bulunmayan bürokratlar konuşmalarına dikkat etmeli, süreci zehirleyen açıklamalardan kaçınmalıdır.

Problemlerle yüzleşme zamanıdır. Provokasyonlara karşı dikkatli olunması gerekiyor. Bu aşamada ihtiyaç duyduğumuz şey serinkanlılıktır. Hem uluslararası düzeyde hem Türkiye’de hem de örgüt içinde süreci provoke edenler çıkacaktır. Silahsızlanma ve tasfiye sürecini yürütecek mekanizmanın dış manipülasyonlara izin vermeyecek bir stratejiyle hareket etmesi gerekmektedir. Ülkemiz için hayırlı sonuçlar üretecek bu süreçte Öcalan’ın muhataplığına itiraz eden toplumsal bir tepki, güçlü bir protes-

to duymadık. Süreç tüm provokatif saldırılara rağmen toplumsal destek sayesinde devam etmektedir. Kürt coğrafyasında memnuniyetle karşılanmıştır. Aslında işin zor kısmı geçildi. Bu aşamadan sonra inşallah süreç teknik detaylara kurban edilmez.

Bu süreçte herkese görev düşüyor. Mesele, sadece MHP'nin, AK Parti'nin ya da DEM Parti'nin meselesi değil. Herkes elini taşın altına koymalıdır. Toplumsal mutabakat ne kadar büyük olursa süreç de o kadar iyi ilerler. Milleti üzecek, rahatsız edecek herhangi bir taviz, herhangi bir pazarlık yapıyor görüntüsüne asla izin verilmemelidir. Allah'ın izniyle büyük bir yol kazası olmadan, Türkiye bu son dönemeci de sağlıklı biçimde atlatacaktır.

TERÖRİSTLE DEĞİL, TERÖRLE MÜCADELE OLMALI...

Müesses nizamlar soyguna, vurguna, adam kayırmaya, rüşvete, torpile, yalana, talana, özgürlükleri kısıtlamaya yönelik hukuksuz uygulamalar ile toplumu her daim terörize ederler. Çürümüş ve kokuşmuş düzenlerine itiraz edenlerin kafasını vurup ezmek için terör ortamı üretirler. Sonra da teröristle mücadele diye hedef şaşırtır, düzenlerini sürdürürler. O nedenle, bu oyuna gelmeden terörist üreten haksız uygulamalara karşı mücadele edilmesi gerekir. Bu ise terörist yetiştirmeye zemin hazırlayan rejimler ve sistemler konusunu yeniden tartışmayı gerektiren bir husustur. Türkiye'de hukuk ve demokrasinin defalarca askıya alınmasının nedeni PKK terörü değil, yozlaşmış yolsuzluk düzeniydi. Bu düzen sürdürülmeye çalışıldığı sürece Türkiye'deki demokrasi sağlıklı işlemez. On yıllardır mevcut düzeni devam ettirenler dağda hak arayanları öldürmekten başka bir yolu denemediler. Şimdi bu milletin anaları soruyor: "40 yıldır 'Bu bir terör sorunu. 3-5 çapulcu devlete meydan okuyamaz, en kısa zamanda kökleri kazınacak!' dediniz. Binlerce evladımız öldü. Eğer bu sorun öldürmekle bitirilecekse 40 yıldır neden 3-5 çapulcuyla bitiremediniz?" Bölgede Kürt halkına uygulanan tahakküm ve baskı stratejisi Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamadığı gibi PKK gibi kanlı bir örgütü doğurdu. Jön Türkler ile Jön Kürtler karşılıklı birbirinden beslenerek ülke hayatını cehenneme çevirdiler.

Yeni ulus devlet tek bir kavim üzerinden kurgulanırken bu milletin çimentosu İslâmî değerlerden de şiddetle uzak durma devletin resmî kodları olarak belirlendi. Ulus tanımı da Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi ve kafatası ölçümü gibi tezlerin üzerine oturtuldu. Ulusçu resmî ideolojinin inkâr ve asimilasyon politikalarıyla kutsaldan tamamen kopuk seküler zeminde inşa edilen bir ulus tanımı dayatıldı. Millet tarafından tesis edilmeyen Cumhuriyet kurumları, tamamen vesayetçi ve pozitivist önyargılara sahip bir bürokrasi eliyle şekillendirildi. Temel hak ve hürriyetler daraltıldı, eşit vatandaşlık yerine ayrımcılık körüklendi. Güvenlikçi ve ulusçu uygulamalar sebebiyle çok kan aktı.

Avrupa 70 senede 27 devleti, 100 etnik grubu ve mezhebi bir araya getirdi. ABD 150 senede 72 çeşit milletten bir Amerikan milleti ortaya çıkardı. Neden biz 1071'de başlattığımız kader ortaklığına, 950 yıllık kadim kardeşlik hukukuna rağmen bu topraklarda barış ve huzur içinde yaşayamıyoruz? Bizler aynı geminin yolcularıyız. Ortak paydamız İslâm'dır. Çözüm ve bütünleşme, ayrı etnik köken, ayrı dil ve ayrı bölgeye rağmen ortak inancımız İslâmî kimlikle olmalıdır. İslâm'ın dışında hiçbir düşünce sistemi, Müslümanlar arasında birliği sağlayamaz. Kardeşliğin gereği olarak: "*Kendisi için istediğini kardeşi için istemeyen kâmil manada iman etmiş olamaz.*" diyen Efendimiz'in sedasının gereği yerine getirilmelidir.

Bölgede etkili olan medreselerin müfredatı kardeşliği geliştirecek şekilde yeniden ele alınmalıdır. Kanaat önderleri adam yerine konup, bu konuda onlardan destek alınmalıdır. Bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç vardır. Bölge insanının taşıdığı endişeler ve 100 yıldır meşru hakların gaspı ile oluşan mağduriyetler giderilmeli, ana dilde eğitim konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Devlet attığı adımları, lütfediyor, rızık veriyor gibi bir üslup ile sunmaktan geri durmalı, "Daha ne yapalım, daha ne verelim, her şeyi yaptık yine rahat durmuyorlar!" gibi rencide edici dilden vazgeçmelidir. Artık bu güzel vatanımızın kaybetmeye değil, kazanmaya ve her zamankinden daha fazla refah ve huzura ihtiyacı vardır. Devlet endişesini gidermeli, Kürtler onuruyla bu ülkede yaşadığına inanmalıdır.

BİZİ BÜYÜTECEK TARİHİ MECRAYA DÖNÜŞ SÜRECİ

— VAHDETTİN İNCE —

Allah selamet versin, tanıdığım Cezayirli bir entelektüel vardı. Raşid b. İsa. Müthiş bir birikime, engin bir tecrübeye sahipti.¹ Feleğin çemberinden geçmiş biriydi. Fransızlara karşı verdikleri kurtuluş savaşını, ondan sonra gelen yerli yönetimleri, bu yerli yönetimlerin yaşattıkları hayal kırıklıklarını, Fransızları aratmayan baskılarını görüp geçirmişti. Hayatı tam bir arayış içinde geçmişti denebilir. Arap milliyetçiliği, Nasırcılık, Batıcı sol-sosyalist fikirler ve neticesinde Paris'te sürgün hayatı... Hep bu arayışın konaklarıydı. İran İslâm Devrimi olunca Batı'daki arayışlarının neticesiz olduğunu fark etmiş, bir umut, İran Devrimi'ni desteklemiş ve Ali Şeriatî gibi devrimci entelektüellerin eserlerini okumakla arayışını sürdürmüştü.

İran tecrübesinde aradığını bulamamış olacaktı ki son on beş yılda Türkiye'yi mesken tutmuştu. Sık sık gelir ve uzun süre kalırdı. Kendisini İSAM Kütüphanesi'nde tanıdım ve derin sohbetlerinin müdavimi oldum. Türkiye'deki yirmi küsur yıllık değişime büyük önem atfediyordu. Aradığını bulma hususunda büyük bir umut yeşermişti içinde. Yaşı da epey ilerlemişti. Bir hemşerisinden, hâlâ hayatta olduğunu öğrendim geçenlerde. Son günlerini Cezayir'de geçiriyormuş. Allah afiyet versin, mağribin bu zihni cevval evladına. Umarım arayışı, en azından düşünce bazında son bulmuştur.

KENDİ TARİHİMİZE DÖNMEK

Yıllar önce, TRT Arabi'nin açılışını seyrediyordum ekranlarda. Uzatılan mikrofona duygularını anlatan üstadı görünce ne diyecek diye merak ettim. "Bugün Türkiye'nin kendi tarihine döndüğü gündür!" anlamında bir söz söyledi.

¹ Bu metin, Vahdettin İnce'nin PKK'nın silah bırakmasının ardından *Star* gazetesinde yazdıklarından bir kısmının bir araya getirilmesiyle oluşturuldu. (*Umran*)

Açılan bir kanaldı hepi topu, bu kanala bu kadar derin anlamlar yüklemek doğru muydu, diye düşünebilirsiniz. Ben de öyle düşündüm ilk etapta. Fakat üstadın ülkeler, meşakkatli tecrübeler, karşıt ideolojiler, birbirine zıt konaklar arasında geçen yolculuğunu, sancılı arayışını düşününce kendisine hak verdim. Büyük dönüşümlerin, bu tür küçük adımlarla başladığını bilecek derinliği var, demiştim.

Özellikle bu topraklar. Anadolu ve Mezopotamya, küçük adımların yol açtığı büyük değişim ve dönüşümlerin arenasıdır. Tarih bunun tanığıdır. Merhum Mehmed Niyazi Özdemir'den duymuştum. Anadolu'nun tarihsel ve sosyolojik karakteri ani değişimlere uygun değildir, diye. Tarihin, Birinci Cihan Harbi'nden sonraki şartlarına benzer hercümerç anlarında ani ve şok edici değişimler olsa da Anadolu halkı, rövanşını, küçük adımlarla, nakış nakış örerek alır, demişti. Cihan Harbi'nden sonra üstyapının tamamen Batıcı, bu toprakların ruh köküyle bağdaşmaz şekillenmesi karşısında halkın tutumu tam da bunun göstergesiydi. Önce muhtarlardan, sonra nahiyelerden, sonra belediyelerden, sonra parlamentodan ve derken başbakanlıktan ve en son Cumhurbaşkanlığından oluşan sabırla örülmüş değişim sürecini gerçekleştirdi bu halk, diye de eklemişti.

Elli yıllık silahlı terör örgütü PKK'nın kongresini topladığı ve fesih kararını alıp silah bıraktığını ilan ettiği haberi düştü gündeme. Üstad Raşid b. İsa'nın "Bugün Türkiye'nin kendi tarihine döndüğü gündür!" sözünü hatırladım. Bir de Mehmed Niyazi merhumun gözlemine. Şu kadarı var ki, Kürtlerin ve Türklerin aynı hedef etrafında buluşması, Anadolu açısından uzun ve sabırla işlenmiş bir nakış olsa da düşmanlar, emperyalistler, bu iki halkın çatışmasından iktidar devşirenler açısından her zaman şok edici bir etkisi olmuştur. Tuğrul Bey zamanındaki,

Malazgirt sürecindeki, Çaldıran günlerindeki ve en son İstiklal Savaşı zamanlarındaki buluşma bunun en somut örnekleridir. Kemalizm'in parantezinden kurtulmakla taçlandırılacak bu buluşma, Kürt'üyle, Türk'üyle, bütün anâsır-ı İslâm'ı ile Türkiye'nin kendi tarihî mecrasına dönmesi anlamına gelecektir. Yüz yıldır yerini yadırgadığı her hâlimden belli olan Türkiye'nin tarihsel akışı nihayet mecrasını bulmuştur ve bu akış burada durmayacaktır, diyebiliriz.

BİR HAYIRLI EŞİKTEYİZ

PKK, kendisini feshettiğini, silah bıraktığını resmen ilan etti. Silahların ne zaman, nerede ve kime teslim edileceği meselesi bizi ilgilendirmiyor, bunlar teknik meseleler. Bizi ilgilendiren, böyle bir kararın alınmasıdır. Hangi şartlarda, ne maksatla ve hangi pazarlıklar sonucu bu karar alındı, acaba ne alınıp ne verildi gibi sorular da yersizden öte saçma kaçır bu süreçte. Önemli olan artık kanın dökülmeyecek olmasıdır. Elli yıldır toprağa düşen fidanların acısına yeni acıların eklenmeyecek, artık anaların ağlamayacak olmasıdır.

Birinci çözüm süreci günlerinde, TRT Kürdî'de sunuculuğunu yaptığım bir programa dönemin akil adamlarından gazeteci Avni Özgürel'i misafir etmiştik. Hatırladığım kadarıyla Ege bölgesinde halkla toplantılar yapan grubun içindeydi. Ne tür tepkilerle karşılaştıklarını sormuştum. Bir cevap vermişti ki bugün bile düşününce yüreğim burkular. Yine hafızam beni yanıltmuyorsa, Denizli'de bir şehit annesini ziyaret etmiştik, dedi, kapıyı bir hanımefendi açtı ve bize "Altı ay önce gelseydiniz, bugün oğlum yaşıyor olacaktı!" demişti... Mesele budur. Mesele yaşadığımız bu sürece kalbi kırık bu hanımefendinin gözüyle bakabilmektir. PKK'nın silah bırakma, kendini feshetme kararıyla ilgili olarak yapılacak tek itiraz, belki, neden bu kadar geç kalındığıyla ilgili olabilir bu yüzden. Eğer daha önce böyle bir süreç başlatılsaydı, bugüne kadar can veren birçok fidan hâlâ hayatta olacaktı diye bir hayıflanma da dile getirilebilir olsa olsa, başka değil.

Kuşkusuz, bu toprakların tarihi, kültürü, dini göz önüne alındığı zaman, böyle bir çatışmanın yaşanmış olmasının da hiçbir karşılığı, hiçbir anlamı olmadığı görülür, ama böyle bir süreç

yaşandı ne yazık ki ve binlerce can kaybı meydana geldi, köyler boşaltıldı, insanlar evlerini barklarını bırakarak başka diyarlara göç etmek zorunda kaldı. Köyünde ağa olan, seyda olan, halk içinde itibarı olan yüzlerce, binlerce insan bambaşka diyarlarda inşaatlarda bekçilik, amelelik, sokaklarda işportacılık, apartmanlarda kapıcılık yapmak durumunda kaldı. Bir kültür ve gelenek katliamı yaşandı. Ve bugün bu işlere sebebiyet veren örgüt, silah bıraktığını söylüyor. Bu noktada söylenecek tek söz "Ne güzel ettiniz!" demekten başka bir şey değildir.

Bana göre zamanın Evs ve Hazreci olan Kürtlerle Türkler, tarihlerinde karşılığı olmayan bir sorun etrafında karşı karşıya getirilerek enerjileri heba edildi. Onlar bu meseleyle yatıp kalkarken, bir anlam veremedikleri bu kalles kavgada kaybettikleri canlarına ağlarken, birileri iktidar oldu bu memlekette, iktidarının ömrünü uzattı. Bu hain kumpasın boşa çıkarılmış olması, hepimizi ilgilendirmelidir. Bir daha bu memleketin bu tür yıkıcı, bu gibi ölümcül süreçler yaşaması için kafa yormalyız. Alınmış bu kararın altında başka şeyler aramak, mutlaka birtakım tavizler verildiğini düşünerek, sürecin sağlayacağı enerjiyi heba etmeye çabalamak, anaların ağız tadını bozmak kelimenin tam anlamıyla korkunç bir aymazlıktır.

Bu itibarla yirmi küsur yıllık iktidarı boyunca, bu sorunun çözümü için çeşitli adımlar atan, açılımlar başlatan, karşılık bulmasa da barış elini uzatan, daha önce aynı gözle bakılan Kürtlerle PKK'yı kesin hatlarla birbirinden ayıran, PKK'ya elindeki silahu bırakmadığı için silahla

karşılık veren, ama Kürtlerin sosyal ve ekonomik durumlarını düzeltmek için bütün imkanları kullanan ve en sonunda örgütü böyle bir karar almak durumuna getiren Cumhurbaşkanı Erdoğan'a, son sürecin gerçekleşmesi için kapı aralayan, müthiş bir cesaretle elini taşın altına koyan Devlet Bahçeli'ye ve emeği olan herkese Türkler ve Kürtler olarak teşekkür borçluyuz.

BİZİ BÜYÜTECEK VİZYON

Müslüman olarak herhangi bir meseleyi İslâm perspektifinde değerlendirmek gibi bir yükümlülüğümüz var. Türkiye vatandaşı olarak içinde bulunduğumuz toplumsal bünyeye zarar vermemek, zarar vermesi muhtemel gelişmelere engel olmak gibi bir sorumluluk taşıyoruz. Ayrıca Kürt veya Türk olmamız da bize bir takım sorumluluklar yüklüyor. Bu saydığımız nitelikler birbirlerine karşıt olmadıkları gibi

göre müthiş, olağanüstü bir tespit ve yüksek bir vizyonun, perspektifin göstergesi. Bir kere bölge tarihinin özeti niteliğindedir. Yine Cumhurbaşkanı, konuşmasının akışı içinde Türklerin, Kürtlerin ve Arapların bir olup birlikte hareket ettikleri zamanlarda da birlikte büyüdüklerine işaret ediyor. Kuşkusuz, AK Parti sözcüsü Ömer Çelik'in de dediği gibi, bu konuşma, "Terörsüz Türkiye" sürecinin bir devlet politikası olduğunu gösteriyor, çünkü devletin başı Cumhurbaşkanı tarafından bir emir niteliğinde deklare edilmiştir.

Konuşmayı dinlediğimde "İşi gücü bırakıp bu sürecin tamama ermesi için çalışmak gerekir!" dedim. Kuşkusuz, devletin, iktidarı ve muhalefetiyle siyasi partilerin gündeminde böyle bir konu bulunmuyorken de şahsen ben bu meseleyi elimden geldiğince gündeme getirmeye çalışıyordum. Bir gün bu çabamızın makes

Kur'ân, müminleri tarif ederken 'öfkelerini yutanlar' ve 'insanları affedenler' ifadelerini kullanır. Çocuklarımıza firavunî bir zalimliği ve ölümcül bir mağduriyeti miras bırakmamak için birbirimize karşı öfkemizi yutkunmalı, yanlışlarımızı affetmeliyiz.

birbirlerini tamamlamaktadırlar. O yüzden Kürt meselesini veya Türklerin herhangi bir sorununu ele aldığımız zaman, bu tutum, Türkiyeliliğimize veya Müslümanlığımıza hanel getirmmez. Tam tersine bu perspektifleri de pekiştirir. Diğer bir ifadeyle Kürtçeyi konuştuğumuz zaman bu Türkçeyi de büyütür. Ayrıca Kürt'ün sorununu, Türk'ün derdini çözdüğümüz zaman hem Türkiye büyür hem de son zamanlar da iyice hırpalanan, sağlı sollu saldırılara maruz kalan, ezeli düşmanları tarafından bölge denkleminin dışına çıkarılmak, mümkünse üzeri ebediyen örtülmek istenen ümmet kimliğimiz de eski ihtişamına kavuşur. O yüzden Cumhurbaşkanı'nın Kürt'ün ve Türk'ün ancak birlikte olunca büyüyeceklerine dair konuşmasının önemi büyüktür.

"Kürt'ü Türk'ten ayırırsan, yalnız kalır ve yutarlar. Türk'ü Kürt'ten ve Arap'tan ayırırsan, yalnız kalır zayıflar." Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu süreçte yaptığı bir konuşmada geçiyor bu cümle. Konuşmanın akışı içinde son derece önemli başka vurgular da yer alıyor, ama bu cümle, son süreç itibarıyla büyük bir öneme sahiptir. Bana

bulacağını hep ümit ediyordum. Benim yazıp çizdiklerimin etkisiyle oldu, demiyorum, sadece bu meselenin devletin en tepesinden itibaren siyasetin gündemine gelmiş olmasından dolayı memnuniyetimi ve her zamankinden daha fazla ümitvar olmamız gerektiğini belirtmek istiyorum.

Terör ve şiddetin egemen olduğu dönemlerde insanımızın çektiği maddi ve manevi acıların birebir tanığıyım. Geçmişte yaşanmış Zilan gibi katliamlardan geriye kalan hikâyelerle büyüdüm. O yüzden özellikle Kürtlerin nasıl bir tehlikenin içinde olduklarını, böyle giderse daha dehşet verici bir tehlike ile yüz yüze kalacaklarını hissetmişim. Nitekim bu meselenin kimsenin gündeminde olmadığı günlerde *Kürtleri Bekleyen Tehlike*² adıyla bir kitap yayınlamıştım. O kitapta, Kürtlerin, uğradıkları maddi mağduriyetlerin ötesinde büyük bir manevi tehlike ile karşı karşıya olduklarını vurgulamaya çalışmıştım. Terör ve şiddetin gündemimize henüz girmediği günlerde "Burnunu göstermek-

2 Vahdettin İnce, *Kürtleri Bekleyen Tehlike*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.

ten utanan” Kürt kızlarının dağlarda komün hayatına alıştırdıklarını, bunun Kürtler açısından büyük bir tehlike oluşturduğunu belirtmişim. Terör ve şiddetin sebep olduğu başka manevi çürümeler de var ki saymakla bitmez. Adı geçen kitabımızda ayrıntılı olarak anlatılır. Kısaca diyeceğim o ki, “Terörsüz Türkiye”, Kürt’ü ve Türk’ü büyütecek bir vizyondur.

BİRBİRİMİZİ AFFETMELİYİZ

Geçenlerde konuk olduğum bir televizyon kanalında program çerçevesinde Kürtlerin tek parti yönetimi döneminde yaşadıkları mağduriyetlere ilişkin sorulara elimden geldiğince kısa cevaplar vermeye çalıştım. Oysa mağduriyetler programlara, ciltler dolusu kitaba sığmayacak kadar çoktu ve seyircinin de ilgisini çekerti. Ama ben mağduriyetten, daha doğrusu mağduriyet edebiyatından endişe ederim. Özellikle mağduriyet edebiyatı ölümcül bir hastalıktır. Bu yüzden yüz senedir mağduriyetin envaiçeşidini tatmalarına rağmen, Kürtlerin mağduriyet edebiyatından fersah fersah kaçınmaları gerekir. Mümkünse yaşadıklarını akıllarına bile getirmemeleri lazım. Denebilir ki eski mağduriyetler anlatılmaz, gündeme getirilmezse yeni mağduriyetlere zemin hazırlanmış olur. Kuşkusuz, bazı talepler de bu düşünceye dayalı olarak dile getirilebilir. Fakat hangi gerekçeyle olursa olsun mağduriyet edebiyatı insan toplulukları üzerinde ölümcül bir etki bırakır ve hatta mağduriyet edebiyatı ile elde edilen haklardan herhangi bir hayır da görülmez.

Çağdaş dünyada, kendilerini uğradıkları mağduriyet üzerinden yeniden üreten iki topluluk var ve her iki topluluğun ulaştıkları sonuçlar farklı da olsa, mağduriyetin ölümcül etkisini yaşıyor olmaları bakımından aralarında herhangi bir fark yoktur. Çünkü mağduriyet edebiyatı ya korkunç bir intikam ve ölüm makinesine dönüşür veya bir toplumu yaşayan ölümler hâline getirir. Bunun en somut örnekleri Yahudilerin ve Ermenilerin durumudur.

Yahudiler iki bin yılı bulan sürgün edilmişlik mağduriyetlerine bir de İkinci Dünya Savaşı şartlarında Almanya’da uğradıkları soykırım mağduriyetini de ekleyince buna dayalı olarak korkunç bir mağduriyet edebiyatı geliştirdiler. Neticede İsrail devleti kurulduktan sonra insanlık tarihinde eşî ve benzeri görülmemiş bir zalimliğe bürünerek korkunç cinayetler işleme-

ye başladılar. Bugün Filistin’de yapıp ettikleri herkesi şok eden bir dehşettir. İnsanların birçoğu gördüklerine inanamıyorlar. Bir millet, bir devlet, bir din nasıl bu kadar acımasız bir ölüm makinasına dönüşebilir diye. İbrahim’den tutun, Musa’ya, Harun’a, Davud’a, Süleyman’a kadar nice peygamberle birlikte zulme, şirke, günaha karşı mücadele vermiş ve bununla da övünen bir kavmin bu son tutumu akıl alır gibi değildir. Allah’ın ellerinden tutup Firavun’un cehenneminden kurtardığı bir millet nasıl oluyor da başka bir milletin Firavun’u olabiliyor?

Ermeniler ise, Yahudilerin sergiledikleri tutumun tam tersi bir süreci yaşıyorlar. Ezikliği. Yüzyılı aşkın bir süredir 1915 olayları ile yatıp kalkarak, uğradıkları mağduriyetlerden bir edebiyat ürettiler ve böylece bu mağduriyeti milyonlarca ağırlıkta bir yüke dönüştürdüler ve şimdi bu ağır mağduriyetin altında eziliyorlar. Bugün Ermenilere baktığınız zaman gözlerinin ferinin söndüğünü, adeta yürüyecek mecallelerinin kalmadığını görürsünüz. Yürümek için mutlaka birinin desteğine ihtiyaç duyan ölümcül hastalığa yakalanmış kimseler gibi. Siyasal, sosyal, diplomatik vs. alanlarda sağlıklı kararlar alamıyorlar. Ne zaman ekranlarda bir Ermeni görsem, betinin benzinin solmuş olmasından dolayı üzülürüm. Bütün bunlar mağduriyetin değil ama mağduriyet edebiyatının etkisidir. Çünkü edebiyat, mübalağa, abartı demektir. Biri bin yapar ve gelecek nesiller de ya birer canavara dönüşürler ya da kendilerine devredilen mağduriyetin ağırlığı altında ezilirler.

Bu yüzden Terörsüz Türkiye sürecinde Kürtlerin takınacakları en sağlıklı tutum, geçmişî unutmak ve geleceğe dair umutlar taşımaktır. Aksi takdirde tek parti döneminin kâbusları çocuklarımızın, onların çocuklarının uykularını haram edecektir. Sonunda da ya Siyonistler gibi acımasız zalimlere dönüşecekler ya da Ermeniler gibi atalarının kendilerine beşe, ona, bine katlayarak devrettikleri mağduriyet edebiyatının altında ezilip kalacaklardır.

Kur’an, müminleri tarif ederken “*öfkelerini yutanlar*” ve “*insanları affedenler*” ifadelerini kullanır. Çocuklarımıza firavunî bir zalimliği ve ölümcül bir mağduriyeti miras bırakmamak için birbirimize karşı öfkemizi yutkunmalı, yanlışlarımızı affetmeliyiz.

AŞIRI MİLLİYETÇİ SAVURULUŞLARIN MUHASEBESİ

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan kapitalist modernlikle ve emperyalizmle anlam kazanan son üç yılda toplumumuz derin yapısal kırılmalar ve çok boyutlu sınamalarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme süreciyle birlikte Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelerin merkezî yapıdan kopması, burada yaşayan Müslüman toplulukların etnik, dinî ve politik baskılara maruz kalması, toplumsal hafızada kolektif travmaların derinleşmesine sebep olmuştur. İmparatorluk, zamanla egemenlik alanlarını muhafaza edemez hâle gelmiş, Mekke'yi müdafaa eden Fahreddin Paşa örneğinde görüldüğü gibi, bazı stratejik bölgeler fiilen kaderine terk edilmiştir. Ana hatlarıyla Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan İstiklal Harbi sonrasında kurulan Türkiye, Malazgirt ile kapıları Müslümanlara açılan Anadolu'nun elde tutulmasının son imkânı görülmüştür. Mesela Mevdudi'nin İzmir'in Yunanlar tarafından işgalini kınayan (*Türki meyn İsâiyôn ki Hâlet*, 1922) bir risale kaleme alması İslâm dünyasının sürdürülen mücadeleyi nasıl gördüğünü gözler önüne sermektedir. İmparatorluğun küllerinden doğan yeni devlet, ardında büyük yıkımlar bırakan savaşların, kitlesel göçlerin, salgın hastalıkların ve ekonomik yoksunlukların akabinde kolektif travmaları içselleştirmiş bir toplumun elinde "son kale" olarak inşa edilmiştir. Bu tarihsel deneyim, aynı zamanda toplumsal yapının kırıl-

ganlaşmasına, kolektif kimliğin tehdit algısıyla yeniden şekillenmesine ve ayrışma kaygılarının toplumda yaygınlık kazanmasına zemin hazırlamıştır.

YENİ DEVLET VE MİLLET OLMA ÇABASI

İslâmcı bir söylemle kazanılan Millî Mücadele'nin ardından kurulan Türkiye, birçok zorlu süreçten geçerek bugünlere ulaşmıştır. Zorlukların geride bırakılmasında, Osmanlı'nın son dönemlerinde birbiri ardı ardına yaşanan trajik kırılmalara tanıklık eden milletin kolektif sağduyusu, direnç kapasitesi ve kardeşlik ruhuyla şekillenen tarihsel tecrübesi önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyeti'n kurucu kadroları, yalnızca yeni bir siyasal organizasyon inşa etmenin ötesinde yeni bir toplumsal tahayyül, yeni bir yönetim biçimi ve millet olmanın gerektirdiği kurumsal ve kültürel altyapıyı da oluşturma çabasına girişmişlerdir. Bugünden bakıldığında bu çabanın, birtakım kaçınılmaz mecburiyetlerle şekillendiği anlaşılmaktadır. Zira bu kadrolar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecine bizzat tanıklık etmiş, çok uluslu imparatorluk yapısı içinde birlikteliği sağlamak için Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük gibi çeşitli ideolojik stratejilerin uygulanma süreçlerinde deneyim kazanmışlardır. Bu fikir akımları, yalnızca düşünsel yönleriyle değil, aynı zamanda devleti ayakta tutmaya yönelik birer siyasi araç olarak işlev görmüştür.

Osmanlı merkezî otoritesi, ayrılıkçı hareketleri dizginlemek amacıyla gayrimüslim topluluklara geniş haklar tanımış; bu bağlamda pozitif ayrımcılık niteliği taşıyan uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin 19. yüzyılda açılan Meclis-i Mebusan, temsil açısından birçok Batı demokrasisine kıyasla oldukça kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Ancak bu tür anayasal ve temsili iyileştirmelere rağmen, azınlıklar daha fazla siyasal ve kültürel özerklik talebinde bulunmuş, bunlar ise giderek ayrışmayı derinleştiren bir yönelim kazanmıştır. Bu durum, Osmanlı tarihinde ayrılıkçı hareketlerin temel mantığını ortaya koyar niteliktedir: Kimlik temelli ayrışma söylemi, zamanla kendi siyasal özerklik talebini meşrulaştıran bir yapıya dönüşmüştür. Ne yazık ki bu ayrılıkçı akımlar, yalnızca iç dinamiklerle değil, emperyalist aktörlerin de desteğiyle güç kazanmış ve çok etnisiteli yapının sürekliliğini imkânsız kılacak ölçüde derinleşmiştir. İmparatorluk yönetiminin talepleri karşılamaya yönelik esneklikleri ise paradoksal biçimde bu ayrılık taleplerinin daha da hız kazanmasına yol açmış, nihayetinde siyasi birlik parçalanmayla sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet'in kurucu kadroları, doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş sürecine tanıklık etmiş bir kuşağın mensuplarıdır. Hâliyle Cumhuriyet projesinin temel sorunsal şunlar etrafında şekillenmiştir: "Bu toplumu diğer uluslardan ayırt eden kolektif fark nedir?" "Vatandaşlık kimliği hangi normatif çerçevede tanımlanmalıdır?" "Bu toplumu bir arada tutacak kültürel ve ideolojik zemin neye dayanmalıdır?" Bu sorulara verilen cevap, kurucu kadro tarafından sekülerleştirilmiş "Türklük" kavramı etrafında somutlaştırılmıştır. Bu yaklaşım, 1924 Anayasası'nda temellendirilerek süreklilik kazanmıştır.

Dönemin gelişmelerinden bağımsız ele alınabilecek olan bu millet inşa süreci, üç temel ideolojik dayanak üzerine bina edilmiştir: *Birincisi*, Batılılaşmaya aşırı derecede vurgu yapılmıştır. Burada kastedilen Batılılaşma, yüzeysel bir Avrupalılaşmadan ziyade, dönemin şartlarını doğru okuma ve bu şartlara uygun kurumsal ve düşünsel yapılanmayı inşa etme arayışıdır. Bu yönüyle söz konusu yaklaşım, modernleşmeci bir çağdaşlık perspektifiyle uyumludur. Ancak bunların gündelik uygulamalara yansımaları

Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi ediplerin romanlarında da görüldüğü üzere yüzeysel bir Batılılaşmaya yol açmıştır. *İkincisi*, tarihsel değerlerin ve dinî referansların zamanın ruhuna uygun şekilde yeniden yorumlanması ve pragmatik biçimde formüle edilmesidir. Bu noktada Kemalizm kendine göre bir din siyaseti belirlemiş, yeni sistemle Müslümanlığın bir arada yaşanabileceği bir toplumsal düzenin mümkün olduğunu savunmuştur. Meâl, tefsir ve temel İslâmî kaynakların neşri, ahalinin dinî bilgilenmesi bakımından önem taşıırken, Türkçe ibadet ve ezan gibi uygulamalar İdris Küçükömer'den hareketle söylersek "düzenin yabancılaşmasıyla" neticelenmiştir. *Üçüncüsü* ise, sosyo-psikolojik anlamda benzer reflekslere sahip, ortak duygulanımlar üzerinden şekillenmiş yeni bir kimliğin, başka bir ifadeyle kültürel bir *duygudaşlık topluluğunun* teşekkül ettirilmesidir. Bu idealin taşıyıcısı olarak Türklük, burada etnik bir kimlikten ziyade, kapsayıcı ve modern bir yurttaşlık bilinciyle donatılmış ulusal bir sembole dönüştürülmeye çalışılmıştır. Ancak uygulamalar bu yönde gelişmemiş, 1930'ların ırkçı anlayışlarıyla şekillenen seküler bir Türklük ortaya konmuştur.

Modern Türkiye'nin kurucu elitleri tarafından zaman içinde deneme-yanılma yöntemiyle geliştirilen Cumhuriyet modeli, Anadolu'nun sosyokültürel yapısı dikkate alındığında, bir tür *mecburi sentez* hüviyetiyle ortaya çıkmıştır. Zira Osmanlıcılık ideali, henüz olgunlaşmadan azınlıklar tarafından reddedilmiş, İslâmcılık ise, farklı Müslüman toplulukların ayrışma eğilimini engellemekte yetersiz kalmıştır. Yeni rejimin kurucu elitleri, tarihsel travmaların ve toplumsal çözümlerin yarattığı zorluklar karşısında toplumsal bütünlüğü sağlayacak birtakım araç

Tarihsel gerçeklik, etnisite temelli ayrışmalardan çok, din merkezli kardeşlik ruhunu esas alan bir bütünleşme anlayışına dayanmakta; modern milliyetçi kurgular ise bu çok katmanlı yapıyı indirgemeci biçimde yeniden inşa etmektedir.

ve söylemler inşa etmeye çalışmışlardır. Bu söylem ve araçları devletin kurucu ideolojisini besleyen kültürel bir bütünleşme aracı olarak konumlandırmışlardır. Bu yönüyle seküler Türkçülük, toplumsal uyumu sağlayacak müşterek bir kimlik formuna aracılık edecek şekilde kurgulanmıştır.

Yeni rejimin kurucu kadrolarının temel motivasyonu, Anadolu'ya sıkışmış bir toplumu, modern ve seküler temelde kurgulanmış müşterek değerler/singeler etrafında konsolide ederek siyasal birliğin devamlılığını sağlamaktı. Ne var ki tarihsel deneyimler, toplumların geleneklerine aykırı ve zora dayalı uygulamaların entegrasyon yerine ayrışmayı teşvik ettiğini açıkça göstermiştir. Nitekim Cumhuriyet dönemindeki bazı uygulamalar bir ve beraber olma hissiyatını, kardeşlik ruhunu derinden yaralayan neticeler doğurmuştur. Örneğin bir çeşit seküler din olarak kodlanan Türklük stratejisi toplumda çeşitli fay hatlarının ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Farklı etnik gruplarla mütedeyyinler ve İslâmcılar bu tanımlamaya haklı olarak mesafeli durmuşlardır.

MAĞDURİYET SÖYLEMİ

Cumhuriyet'in kurucularının özellikle Ziya Gökalp'in fikrî etkisiyle şekillendirdikleri Türklük tasavvuru, etnik referanslardan ziyade kültürel birlikteliğe dayalı, kapsayıcı ve birleştirici bir üst kimlik iddiasıyla kurgulanmıştır. Tam anlamıyla hayata geçirilemeyen bu kurgu, erken Cumhuriyet döneminde zaman zaman kimi kalkışmalarla sınınsa da bu çerçevenin meşruiyetini sarsmaya çalışan en güçlü örgüt, 1970'lerde sol içi ayrışmalarla şekillenen ve 1980 sonrası dönemde Türkiye'ye karşı mücadeleye soyunan PKK olmuştur. Örgüt, kurucusunun da belirttiği

üzere teori, program, strateji ve taktik olarak geçen yüzyılın reel sosyalist sistem gerçeğinin ağır etkisiyle şekillenmiştir. Bu bakımdan PKK'nın tarihte gerçekleşen diğer Kürt isyanlarıyla aynı kategoride değerlendirilmesi eksik hatta büsbütün yanıltıcıdır. Zira PKK, başlangıç yıllarından itibaren etnik temelli ayrılıkçılığı modern-seküler retoriklerle yeniden formüle etmiş, bu amaç doğrultusunda ulusal ve uluslararası kamuoyunu mobilize etmeye dönük söylemler üretmiş ve çeşitli mağduriyet anlatılarını tekrarlayarak meşruiyetini ispatlamaya çalışmıştır. Örgütün meşruiyet arayışında temel dayanak noktası, devletin Kürtlere yönelik *sistemik* ayrımcılık yaptığı iddiasıdır. Oysa dönemsel araştırmaların da ortaya koyduğu üzere böylesi bir ayrımcılık söz konusu olmadığı gibi PKK terörü öncesinde Kürtlerin inkârına yönelik isyanlar daha ziyade dinî ve aşiret karakterliydi.

Şu var ki Cumhuriyet tarihinin en uzun ve kapsamlı isyan ve şiddet hareketi olan PKK'nın, taban bulmasında, 2000'ler öncesinde demokratik siyaset kanallarının kapalı olması da etkiliydi. Burada PKK'nın kuruluşundaki ve sonrasındaki bazı yapısal dinamiklerin incelenmesi gerekmektedir ki bu noktada iki temel unsur öne çıkmaktadır. *Birincisi*, kurucu kadrosu görece eğitilmiş olsa da tabanı büyük oranda kırsal karakterli olup köylülük üzerinden tanımlanabilir sosyo-demografik bir yapıya sahiptir. *İkincisi* ise, örgütte kadın aktörlerin görece görünür bir konuma sahip olmasıdır. Bu iki faktör, örgütün hitap ettiği sosyokültürel zeminde derinleşmiş iki tarihsel mağduriyet temasını -kadınlar ve köylüler- ön plana çıkarılmaktadır. Ancak bu mağduriyetlerin kaynağı çoğunlukla devletin kurumsal uygulamaları değil, bölgenin tarihselliğiyle bağlantılı ilişkiler ağıdır. Zira Kürtler yakın zamana dek -ve kısmen günümüzde de- aşiret yapıları benzeri iktidar ilişkileri ve bunların şekillendirdiği normlarla biçimlenmiş sistemler içinde varlığını sürdürmüştür. Bu yapılar, toplumsal eşitsizliği yeniden üreten hiyerarşik düzenler kurmuş; özellikle kırsal kesimdekiler bu ilişkiler içinde -derecesi ve boyutu farklı olsa da- sömürülmüş ve bastırılmıştır.

Bu yapının kültürel izdüşümünü anlamak için, *dengbêjlik* geleneği gibi sözlü kültürün ifade biçimlerine başvurmak yeterlidir. Özellikle Şakiro

gibi dengbêj sanatçılarının eserlerinde beylerin birbirleriyle çatışmaları ve köylü halk üzerindeki tahakkümleri sıklıkla tema olarak yer bulur. Kerebeti Xaco'nun "Filîtê Quto" şarkısı, bu tür bir sosyal gerçekliğin ağıtsal bir yansıması şeklinde değerlendirilebilir. PKK'nın kuruluş dönemindeki söylemsel mücadeleyi, doğrudan bu yerel otoritelerle hesaplaşma üzerinden yürütmeye çalışması, aslında yıllarca ezen-ezilen ilişkisi içerisinde bastırılmış köylülerin tepkisel bir dışavurumudur. Bu durum, örgütün söylemini sadece etnik kimlik eksenine değil, sınıfsal bir temele de yaslama çabasının göstergesidir.

Kürt toplumunun kültürel yapısı içinde öne çıkan ikinci temel mesele, kadınların toplumsal konumudur. Bu kültürel yapı bazı değerleri ağırlıklı olarak sadece kadınlar üzerinden tanımlayan bir yönelime sahiptir. Bu anlayış, kadınların kamusal alanlardan dışlanmasına, toplumsal görünürlüklerinin sınırlandırılmasına ve temel haklardan mahrum bırakılmalarına yol açmıştır. Bu noktada dikkat çekici olan, yapısal mağduriyetin kaynağının tarihsel ve kültürel formlar olmasına karşın, Marksist ve diğer modern söylem biçimleriyle bu mağduriyetin devlete transfer edilmesi yönündeki seküler stratejik yönelimdir.

PKK, tarihsel gerçekliği göz ardı ederek, kültürel yapının ürettiği mağduriyet biçimlerini sadece devlete atfederek kendine bir alan açmaya çalışmıştır. Böylelikle devletin, bölge halkının yararına olan sosyo-politik dönüşüm girişimleri, bilinçli olarak büsbütün menfi görülerek meşruiyeti ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bölgeye eğitim-öğretim faaliyeti için giden öğretmenler bile hedefe konularak katledilmiştir. Bu tür bir retorik dönüşümün kültürel izdüşümleri, Kürt müziği gibi alanlarda da izlenebilir. 1980'lere kadar 1960 sonrası sol hareketliliğin de tesiriyle ağalık düzeni, marabalık, toplumsal dışlanma ve hiyerarşininin yol açtığı bireysel mağduriyet temaları üzerinden şekillenen müzikal anlatılar sonraki yıllarda köklü biçimde değişmiştir. Öyle ki müzik zamanla terör örgütünün ideolojik propagandaları doğrultusunda yeniden yapılandırılmış; aşk acısı, toplumsal baskı ya da sınıfsal ezilme gibi temalar yerini doğrudan devleti hedef alan bir söyleme bırakmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca müziğin tematik yönünü değil, aynı

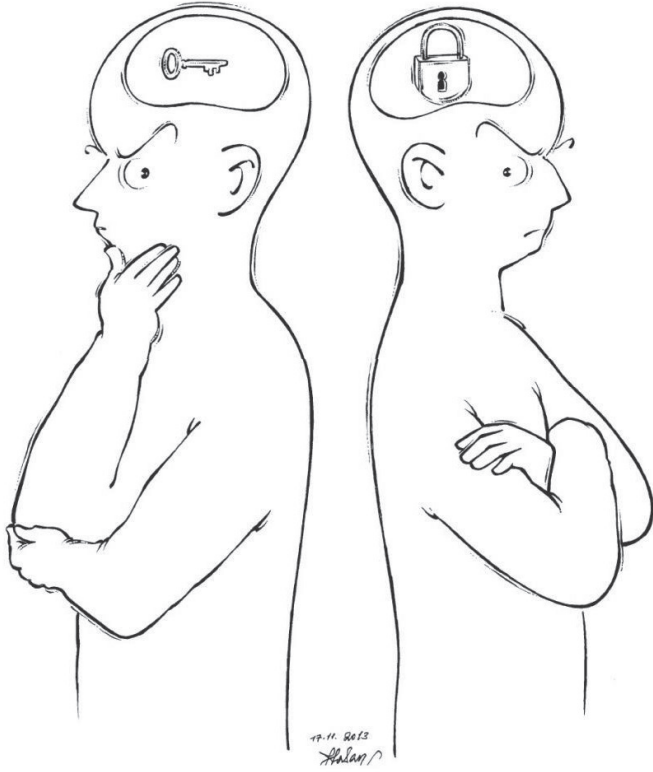
zamanda Kürt kimliğinin duygusal ve kültürel kodlarının nasıl ideolojik amaçlarla yeniden inşa edildiğini de göstermektedir.

DIŞLAMA ANLATISININ ÜTOPYAYA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

PKK tarafından sistematik biçimde üretilen mağduriyet anlatısı bir yana, Türkiye, normalleştiği tek tipçi uygulamaları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Kürtleri toplumsal sistemin dışına itmektense, onları bütünleştirici bir vatandaşlık anlayışı çerçevesinde topluma entegre etme yönünde çaba harcamıştır. Devletin bu yaklaşımı, yalnızca birtakım kanuni düzenlemelerle değil, aynı zamanda kalkınma politikaları, eğitim ve istihdam imkânları ile kültürel katılım gibi çeşitli alanlarda somut araçlar kullanılarak hayata geçirilmiştir. Bu süreçte devlet, Kürtlerin ayrılıkçı yapıların ideolojik hegemonyasına girmemesi için çok boyutlu stratejiler benimsemiş ve Kürtleri millî bütünlüğün ayrılmaz parçası görmüştür.

Özellikle tarihsel olarak ayrılıklardan kaynaklanan kolektif travmaları tecrübe eden toplum da etnik temelli dışlayıcı reflekslere yönelmemiş, aksine etnik provokasyonlara rağmen kamusal alanda ayrımcılığa dayalı tutumlara mesafe koyarak kardeşliğini ispatlamıştır. Bu toplumsal sağduyunun en açık göstergelerinden biri, Kürtlerin en yoğun yaşadığı şehirlerin başında İstanbul'un gelmesidir. Türkiye'nin en büyük metropolünde Kürt nüfusun, sosyal ve ekonomik yaşamın çeşitli alanlarında görünür ve etkin olması, devletin ve toplumun kapsayıcılık kapasitesinin başka bir örneğidir.

PKK'nun yarım yüzyılı aşkın süredir yürüttüğü tedhiş, on binlerce insanın hayatını yitirmesine yol açmış, şehir merkezlerini hedef alan saldırılar toplumsal güvenliği tehdit etmiştir. Ancak bu şiddet döngüsü, kamuoyunda yaygınlık kazanan "Türk-Kürt kardeşler, ayrım yapan kalles-tir!" gibi kapsayıcı sloganlarla karşılık bulmuş, toplumun büyük bölümü etnik ayrışmayı reddederek birlikte yaşama idealine sahip çıkmıştır. Bu söylem, aynı zamanda Türkiye toplumunun, kimlik farklılıklarını çatışma eksenli değil, *birlik ve dayanışma* temelinde yeniden üretme kapasitesini de ortaya koymaktadır.

Türkler ve Kürtler arasında tarihsel süreçte gelişen etkileşim ve müşterek hayat pratiği, her türlü kışkırtıcı söyleme ve geçmişin travmatik izlerine rağmen güçlü toplumsal dayanışma zeminini korumuştur. Özellikle Türklerin, Kürtlere yönelik kolektif kabulü ve onları dışlamayan toplumsal refleksi, bu birlikteliğin en somut göstergelerinden biridir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde, hemen her ilçe ve köyde Kürtlerin yaşaması bu kapsayıcılığın ve karşılıklı uyumun mekânsal bir ifadesi şeklinde değerlendirilebilir.

Ekonomik ilişkiler, eğitim ve bürokrasi başta olmak üzere farklı alanlarda Kürtlerin görünürlük kazanması, entegrasyonun hem dikey hem de yatay düzeyde işlediğini göstermektedir. Bu süreçte yaşanan münferit dışlayıcı vakalar yaşansa da bunlar sistematik bir ayrımcılığa işaret etmekten uzaktır. Kimi ırkçı partiler hariç müşterek yaşamın gündelik pratiklerinde, Türkler ve Kürtler arasında güçlü bir sosyal sermaye ağı oluşmuştur. Açlık, yoksulluk, güvenlik tehditleri gibi yapısal sorunlara karşı birlikte direnilmiş; ihtiyaç ve kriz anlarında karşılıklı dayanışma örüntüleri sergilenmiştir.

Sosyokültürel uyum, göç, karma evlilikler ve ortak ekonomik faaliyetler aracılığıyla daha da pekişmiş ve bu durum, etnik farklılıkları ayrışma olarak görmeden sürdürülebilir bir toplumsal bütünlüğün sağlanabileceğini göstermiştir. Bununla birlikte PKK, bu doğal toplumsal ahengi hedef alarak, etnik temelli ayrışmayı derinleştirmeye yönelik stratejiler geliştirmiştir. Ancak Türkiye'nin farklı kesimleri, bu ayrıştırıcı girişimlere karşı direnç göstermiş, etnik kimlikleri çatışma konusu hâline getirmeye yönelik çabalar, toplumsal zeminde karşılık bulmamıştır. Bu durum, Türkiye'deki etnik-toplumsal ilişkilerin, yüzeysel çatışma analizlerinin ötesinde, daha karmaşık ve dayanışmacı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

ÇARPIK TARİH OKUMASI VE KÜLTÜRALİST ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Milliyetçilik, kimi durumlarda tarihsel olayları anakronik bir biçimde yeniden yorumlayan ideolojik bir aygıt işlevi görmektedir. Özellikle etnisite temelli milliyetçilik biçimleri, tarihi araçsallaştırarak geçmişi bugünün kimlik inşası süreçlerine hizmet edecek şekilde kurgulama eğilimindedir. Bu tür milliyetçi okumalar, tarihsel verileri bağlamından kopararak güncel siyasal talepler için meşruiyet üretme çabasına girerler. Böylece tarih, nesnel bir inceleme alanı olmaktan çıkarak, ideolojik bir yeniden yazımın malzemesine dönüştürülmektedir.

Bu yaklaşımın somut örneklerinden biri, terör örgütünün etkisindeki bazı Kürtçü ideolojik söylemlerde gözlemlenmektedir. Kürt etnisitesinin özgünlüğünü vurgulama amacı taşıyan bu söylemler, tarihsel sürekliliği ispatlama çabasıyla Urartular, Kommagene Krallığı, Karduklar gibi eski Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarını Kürtlerin etnik ataları olarak tanımlama eğilimindedir. Ancak bu tarihsel bağ kurma çabaları, sıklıkla yeterli arkeolojik, filolojik ve antropolojik verilerden yoksun olduğu için ilmî değil, daha çok politik bir anlam üretimi olarak değerlendirilmelidir. Bu kurguya, bazı şarkiyatçılar tarafından da destek verildiği görülmektedir.

Söz konusu tarih anlatısına göre, Kürtler tarih boyunca Araplar, Farslar ve Türkler gibi komşu halklar tarafından bilinçli olarak dışlanmış, gör-

PKK, son açıklamalarının aksine yıllarca tarihi birlik ve bütünlüğe işaret eden bir imkân olarak görmenin ötesinde ayrıştırıcı bir dille kendi söylemini kamusallaştırmaya çalıştı. Bu süreçte kültürel müşterekliği kendi bölücülüğünün bir argümanı olarak kodladı.

mezden gelinmiş ve tarihsel-kültürel mirasları sahiplenilmemiştir. Bu sebeple Kürtlerin medeniyet üretimi, entelektüel birikimi ve kültürel zenginliği sahipsiz bırakılmıştır. Oysa milliyetçilik öncesi dönemlerde toplumsal aidiyetin temel belirleyeni etnik kimlik değil, büyük ölçüde dinî referanslardı. Yaklaşık bir buçuk asır öncesine kadar ne Türkler ne Araplar ne Farslar ne de Kürtler kendilerini modern anlamda bir ulusal kimlik üzerinden tanımlamıyorlardı.

Örneğin, Selahaddin Eyyubi'nin Kürtlüğü ile onu yetiştiren Nureddin Zengi'nin Türk kimliği, etnik farklılıklara rağmen müşterek bir İslâmî ideal etrafında kenetlenen toplumsal tahayyülün göstergesidir. Bu komutanların düşmanları Haçlı orduları da Avrupa'nın farklı etnik gruplarından oluşmakta, ancak dinî motivasyon ekseninde birleşmekteydiler. Dolayısıyla tarihsel gerçeklik, etnisite temelli ayrışmalardan çok, din merkezli kardeşlik ruhunu esas alan bir bütünleşme anlayışına dayanmakta, modern milliyetçi kurgular ise bu çok katmanlı yapıyı indirgemeci biçimde yeniden inşa etmektedir.

Ayrılcı yapılar bu tür bir farklılığı ayrıştırmanın bir aracı olarak kodlamaktadır. PKK, son açıklamalarının aksine yıllarca tarihi, birlik ve bütünlüğe işaret eden bir imkân olarak görmenin ötesinde ayrıştırıcı bir dille kendi söylemini kamusallaştırmaya çalıştı. Bu süreçte kültürel müşterekliği kendi bölücülüğünün bir argümanı olarak kodladı. Ütopyasını Kürt ve Türk ayrılığı üzerinden konumlandırmak için Marksist-Leninist literatür dâhil pek çok argümanı gündemine aldı. Ne var ki bu ütopya, sadece şimdiki değil geçmiş gerçeklerden de uzak olduğu için baştan beri kendi distopyasını da barındıran bir görünümle gündeme geldi.

Türkler ve Kürtler Abdullah Öcalan'ın çağrısında da hatırlattığı gibi *hegemonik ve emperyalist* güçlere karşı ayakta kalmak için *gönüllülük*

yönü ağır basan bir *ittifakı* zorunlu görmüşlerdir. PKK'nın yıllarca gerçeği yansıtmayan bir söylemle ülkeyi bölmeye çalışmasının başarısızlığa uğramasının sebebi de burada aranmalıdır. Bu süreçte özellikle kültürel kodlara sıkça atıfta bulunduğu dikkat çekmektedir. Oysa örgütün kurucusu, çağrısında ayrı ulus devlet, federasyon, idari özerklik yanında kültürcü çözümlerin de geçerliliğini yitirdiğini açıkça ifade etti. Bu fesih kararının en anlamlı yanı, kültürcü söylemlerle yola çıkan ve bu temelde toplumsal ayrışmayı gündeme taşımaya çalışan örgütün, bizzat liderinin bu yaklaşımın anlamsızlığını fark etmesidir. Türkiye çatısı altında ayrışmanın değil birleşmenin esas olduğunu, Kürtlerin bundan dışlanmadığını anlamak için on yıllar kaybedildi. 2000'lerde başta ifade hürriyeti olmak üzere özgürlükler konusunda normalleşme süreci hız kazanan Türkiye'de farklı kültürel kodlar bizzat devlet tarafından sahiplenilmektedir. TRT Kurdî, 24 saat Kürt kültürüne yönelik kesintisiz yayınlar yapmakta, İstanbul gibi metropollerde Kürtçe kursları açılabilir. Bu süreçler kültürel taleplerin bizzat devlet tarafından sahiplenildiğinin bariz bir göstergesidir. Bu açıdan kültürel talepler için şiddete başvurma yöntemi enfektif bir strateji olmasının yanında mantıksız ve irrasyoneldir. Anlam yoksunluğunun ve aşırı tekrara düşmenin beraberinde getirdiği açmazlarla karşı karşıya kalan PKK'nın geç de olsa bu yanlışlarından kurtulması, kendini feshederek silah bırakması olumlu bir gelişmedir. Elbette devletin gerek kanuni gerekse uygulamadan kaynaklanan bir takım eksikleri var. Ancak bunları gidermenin yolu kardeşlik ruhu içinde kamu diplomasisiyle toplumun ikna edilmesidir. Devletin uygulamalarındaki yanlışlıkları ontolojik bir ayrım görmeyip, bunları yapıcı katkılarla düzeltmek esas olmalıdır.

LAFAZANLIKLARIN ÖTESİNE GEÇİLEBİLECEK Mİ?

— MEHMET AKIN —

Türkiye, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 22 Ekim 2024'te yaptığı çağrıyla yeni bir sürece girdi. "Terörsüz Türkiye" olarak adlandırılan süreç, Bahçeli'nin Abdullah Öcalan'a "ömrünü tamamlamış" olan terör örgütü PKK'yı feshetme çağrısında bulunmasıyla başladı. Hükümet ise örgütün bir kongre düzenleyerek kendisini feshetme yönünde bir iç karar alacağından hareketle, süreci sıkı bir şekilde kontrol altında tuttu, seçici, dikkatli ve temkinli makuliyet içinde bir bilgilendirmeye yetindi.

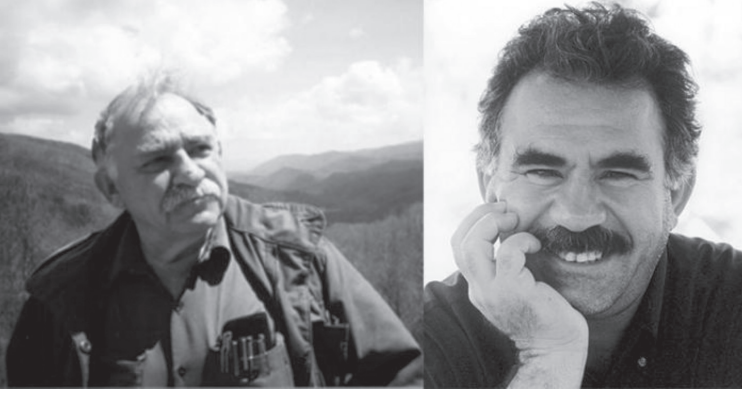
Örgüt içinde ve üstünde 'kadir-i mutlak' bir gücü bulunan Abdullah Öcalan'ın 27 Şubat 2025'teki devlet ve toplumla bütünleşme çağrısı gelişmeleri hiç beklenmedik bir noktaya taşıdı. Çağrı, özü itibarıyla Kürt sorununu AK Parti'nin çözdüğünü söylüyordu. Açıklamalar ve görüşmelerin ardından 1984 Eruh baskınından itibaren Türkiye'ye karşı silahlı mücadele yürüten PKK, 235 delegenin katılımıyla Olağanüstü 12. Kongresi'ni topladı. Bunun akabinde 12 Mayıs 2025 tarihli bildirme ile "reel sosyalizmin etkilerini" taşıyan, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini benimseyerek silahlı mücadele stratejisi temelinde" hareket eden örgütün feshedildiği ve silah bıraktığı duyuruldu.

GENEL HATLARIYLA YENİ SÜREÇ

Bunun öncesinde DEM Parti temsilcileri ile hükümet yetkilileri arasında haftalara yayılan görüşmeler yapıldı. Her iki taraf da bu görüşmeleri müzakere olarak tanımlamadı fakat kullanılan dilin müstakbel anayasanın anlamına, içeriğine ve zeminine dair birtakım göndermeler içerdiği herkesin üzerinde durduğu bir konuydu. Bu istikamette DEM Parti heyet-

leri Abdullah Öcalan'ı cezaevinde birçok defa ziyaret ettiler, Irak'ın kuzeyindeki örgütün lider kadrosuyla birtakım istişarelerde bulundular. TBMM'deki dünkü tekçi zihniyetin temsilcileri dâhil siyasi partilerle görüşen heyet, Irak'taki KYB ile KDP ve Suriye'deki Halk Koruma Birlikleri (YPG) dâhil olmak üzere Kürt siyasi gruplarla da görüştüler. İmralı heyetinin çalışmalarına başladığı günlerde heyet üyelerinden Ahmet Türk, barış ve demokrasi ile birlikte Türkiye'nin dışarıya, "Ortadoğu'ya demokrasi ihraç edecek" duruma geleceğini dillendiriyordu. 3 Mayıs 2025'te hayatını kaybeden DEM Partili TBMM Başkanvekili Sırrı Süreyya Önder ise bu süreçte bazı açıklamalar yapmanın ötesinde bir meşruiyet elde etti. Öcalan'ın çağrısının açıklandığı karenin tam merkezinde Önder dururken, çözüm sürecinde Kürtçesi sebebiyle eleştirilen Pervin Buldan, bu sefer çağrı metninin Türkçesini okuma görevini üstlendi. Ahmet Türk ise "Kandil-Cihangir hattını ören" Önder'e "sürecin ciddiyetine halel getirmekten" kaçınması gerektiğini hatırlattı.

PKK'nın, önderlik, örgüt, silahlı mücadele yöntemi ile demokratik toplumun inşası gibi konuları tartıştığı kongrenin ardından feshedilmesi ve silah bırakmasının mahiyeti televizyonlardaki çubuklu/çubuksuz yorumcular, gazeteler ve dijital mecralarının gediklileri tarafından farklı boyutlarıyla ele alınıyor. Anayasal ve siyasal düzlemde yapılan değerlendirilmelere, tarihsel konulara ilişkin hatırlamalar ve içine girdiğimiz çetin sürece ilişkin analizler eşlik ediyor. Silahların ne zaman ve nerede bırakılacağı henüz netlik kazanmış değil. Kararın uygulandığı nasıl doğrulanacak, genel/kısmi af çıkacak mı, terör suçundan aranan militanların kaderi ne olacak,

Abdullah Öcalan, Murray Bookchin'in fikirlerini benimsedi.

gibi birtakım sorular üzerinde duruluyor. Militanından entelektüeline sol çevreler ise elli yılı aşan mazisi bulunan PKK'nın 'sömürge' tezin-den, inkâra itiraz ve ifade hürriyeti talebiyle sınırlı bugünkü duruma nasıl geldiğini anlamaya çalışmakla meşgul.

Sadece güvenlik zaferi değil, aynı zamanda toplumsal bütünlük, siyasal kapsayıcılık odaklı "Terörsüz Türkiye" idealini sekteye uğratma potansiyeline sahip Zafer Partisi başta olmak üzere bazı çevreler beklendiği üzere kâbusvari birtakım iddialar ileri sürüyor. PKK'nın bir talepler listesi sunduğunu ve hükümetin bunun karşılığında birtakım vaatlerde bulunduğunu söylüyorlar. Yeni hınçlı muhalefetin yükselen yıldızı konumundaki Ümit Özdağ, yargılanması sırasında kendisini Öcalan'ın serbest bırakılmasını kolaylaştırmak için hapse atılan bir "siyasi rehine" olarak tanımladı.

Kuyruğu dik tutma telaşındaki muhalif çevreler, açıklanan "Terörsüz Türkiye" hedefine rağmen sürecin adının bile henüz tam konmadığını söylemekten imtina etmiyorlar. Hatta müzakerelerin Meclis dışında sürdürülmesi, anlaşmanın içeriğinin bilinmemesi, tarafların bu süreçten beklentilerine dair hususların bilinmezliği üzerinde çokça duruyorlar. Fakat onların dediklerinin aksi istikametteki açıklamalar ve teklifler gündeme gelince de manidar bir *suskunluk siyaseti* uyguluyorlar. Sürecin nasıl ilerleyeceğine ve bunun Türkiye'yi hangi noktaya taşıyacağına dair çelişkili birtakım beklentiler olsa da alacakaranlık ortamından yararlanarak tek başına örgütün fesih ve silah bırakma kararının önemini üstünü örtmeye yelteniyorlar.

Türkleri ve Kürtleri kardeş kabul ettiğini deklare eden Abdullah Öcalan, "hegemonik güçlere karşı ayakta kalmak için ittifak yapmak zorunda kalan" bu iki ulusun birlikte yaşaması ve geleceği paylaşması gerektiğini belirttiği Şubat ayındaki çağrısında örgütün feshedilmesini görüşmek üzere bir kongre toplanmasını istemişti. PKK'nın geçmişte amaç belirlerken hata yaptığını söylemekten geri durmayan Öcalan, çağrısının ilk satırlarında PKK'nın ömrünü tamamladığını belirterek uluslararası alandaki ve Türkiye'deki tarihsel gelişmelere göndermede bulunuyordu. PKK'yı feshetmek ve silahları bırakmak için herhangi bir şart önermeyen Öcalan, ideolojik bir manevrayla hem milliyetçilik hem de sosyalizm defterlerini kapattığını beyan etti bu doğru. Ancak metnin bazı kısımları yeni CHP'nin Mayıs 2023 seçim sürecindeki söylemini akla getiriyordu. Doğu Perinçek *Teori* dergisinin Nisan sayısında bahsettiğimiz cümleleri Cumhuriyet'in "Türkiye Yüzyılı" vizyonu ile irtibatlı gördüğünü yazsa da mesele öyle değil. Aşağıdaki alıntının ilk cümlesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi binasının üstündeki tabela, binanın karşısındaki parkta bulunan ikinci yüzyıl göndermeli anıt ve belediye otobüslerinde akbil basılan elektronik cihazdaki vurgularla aynı istikamette. Şöyle diyordu Öcalan: "Cumhuriyet'in ikinci yüzyılı ancak demokrasiyle taçlandırıldığında kalıcı ve kardeşçe bir sürekliliğe sahip olabilecektir. Sistem arayışları ve gerçekleştirmeler için demokrasi dışı bir yol yoktur. Olamaz. Demokratik uzlaşma temel yöntemdir." Aslında gerçekçi bir yaklaşım benimsenirse Öcalan'ın dedikleri, yakalanması sonrası mahkemede söylediklerinin yeni zamanlara uyarlanmasından başka bir anlama gelmemektedir. Bu yönelimi en net hâliyle kavramak için Öcalan'ın 1999'daki şu cümlelerine odaklanmak gerekiyor: "Hayatımı iki vaade bağlı kalarak sürdürmek istiyorum; demokrasinin, barışın ve kardeşliğin tam manasıyla gerçekleşmesine hizmet etmek istiyorum. Devletin niyetlerinin de bu yönde olduğuna inanıyorum. Ayrıca PKK'nın silahlı mücadeleye son verdiğini görmek istiyorum, kendimi bu hedefe adanmış niyetindeyim. Devlete karşı olmayan, yasal statüyü yeterli gören bir PKK istiyorum." Öcalan, duruşma salonunda şiddet içinde doğup şiddet içinde yükselen PKK'nın Türkiye'yi bölmek istediğine dair görüşlere

Abdullah Öcalan'ın ütopyik görüşlerinin PKK çevreleriyle beraber sol mahfillerde de rağbet görmesi adım adım siyasi, kültürel ve akademik birtakım ittifakların kurulmasını mümkün kıldı. Türkiye'de ve Suriye'de bilhassa Rojava'da Kürtçü radikalizmin derinlik kazanması, sol çevrelerde Kürtçülüğün tırmanmasını beraberinde getirdi.

İtiraz ederek Kürtlerin reforma tabi tutulmuş bir Türkiye'de özgürce yaşayabileceği hususu üzerinde ısrarla durmuştu. Ancak onun buradaki ifadeleri PKK programı ve kurucu belgeleri ile çelişiyordu. Çünkü geçmişte PKK bağımsızlık yerine Kürt özerkliği talep edenleri hainlikle suçlamıştı.

Yıllar sonra dönüşü mümkün olmayan bir yola giren PKK, 5-7 Mayıs 2025 tarihleri arasında düzenlenen 12. Kongre'nin ardından 8 Mayıs'ta kısa bir açıklama yaparak "büyük" bir duyuru yapacağını belirtti. Fesih kararının, Irak ve ABD ile müttefik Kürt güçlerinin fiilen sahada olduğu Suriye de dâhil olmak üzere bölge için geniş siyasi ve güvenlik merkezli sonuçlar doğuracağı muhakkak. Fesih kararına rağmen, PKK ile Türkiye güvenlik kuvvetleri ve istihbarat teşkilatı arasında görüşmelerin sürdüğünü hatta bir yol haritasının oluşturulduğunu tahmin etmek zor değil.

Yeni sürece eleştirel bakan çevreler PKK'nun kararını kamuoyu baskısını hafifletmeyi, eleştirileri savuşturmayı ve yavaş da olsa bir ilerleme kaydedildiği mesajı iletmeyi amaçlayan geçici bir adım olarak tanımlamaktan yanalar. Küresel güç ilişkilerinin yeniden biçimlendiği uluslararası alanda ihtiyatlı bir onayla karşılanan süreç devam ediyor ve PKK sonunda uzun zamandır beklenen silah bırakma kararını almak zorunda kaldı. Uygulanıp uygulanmayacağı, aşamaları, yapılacak birtakım düzenlemeler ve fesih kararının Türkiye içinde istenen etkiyi yaratıp yaratmayacağı henüz tüm boyutlarıyla netlik kazanmış değil. Fakat temel aşamanın tamamlanmasının ardından demokrasi ve hukuk alanlarında kapsamlı reformların uygulanmasıyla paralel yeni bir anayasa taslağının hazırlanması da dâhil olmak üzere sürecin yeni bir aşaması başladı.

MANİDAR SUSKUNLUKLAR VE LAFAZAN BİLDİRGE

Belki bu sebebe binaen hem Türkiye için hem de Kürtler için bölge ölçeğinde büyük dönüşümlere kapı aralayabilecek bu yeni durum, TÜSİAD adıyla nam salan sermaye muhitlerinde hatta "Gezi ruhunu içselleştirmiş" muhalif görünen pek çok çevre tarafından karartıldı. Eski alışkanlıklarıyla "Burjuva demokrasisi ile faşizm arasındaki mesafe, varsaydığımızdan çok daha küçük" lakırdısına sığındılar. Dev aynasıyla ya da sonsuz aynalarla dolaşan aydınlar, akademisyenler, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, işçi-emekçi sendikaları, kadın-gençlik örgütleri, çevreci hareketler son derece tuhaf bir hâletiruhiye içindeler. Mesela mürekkep yalamış muhalif çevreler 'Barış İçin Akademisyenler' girişimi adıyla 11 Ocak 2016'da 'Kürt sorununda barışçı çözüm' talep etmişlerdi. Onların "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bildiri tarzında yeni bir metin yayımlamamasını bu çerçevede ele alıp yorumlamak hiç de yanlış olmaz.

Hâlbuki onlar açısından PKK'nın kendini feshederek silahlı mücadele yöntemini sonlandırma kararı rahatlıkla kalıcı barışa ve demokratik çözüme güçlü bir zemin sunacak büyük ve kurucu bir *olay* olarak değerlendirilebilirdi. Üstüne üstlük bildirgeyi kaleme alanlar, sol-sosyalist güçleri, devrimci yapı, örgüt ve şahsiyetleri barış ve demokratik toplum sürecini sahiplenmeleri için göreve çağırıyorlardı. Sosyal demokrat hatta sosyalist görünen pek çok çevre devletin meseleyi çözmek için ortaya koyduğu zor ve rıza uygulamalarının farkında. Bu yüzden ya hınçtan çatlıyor ya da tabir caizse öküz altında buzağı aramaktan, örgütün "Kürt inkâr ve imha siyaseti" ile irtibatlandığı Lozan Antlaşması tartışmalarıyla oyalanmaktan, PKK'nın asla silah bırakmayacağına ilişkin niyet okumaktan geri durmuyor.

PKK'nın konuşlandığı Irak'ın kuzeyinde düzenlediği kongrenin sonuç bildirgesi bir anlamda 27 Kasım 1978 tarihinde Lice'nin Fis köyünde kurulan örgütün hemen herkesi tesiri altına alacak ölçüde tarihî ve ideolojik laf ebeliği yaptığını da gözler önüne serdi. Çenebazlık, bin yıllık Türk-Kürt ilişki diyalektiğinden Cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleşen Kürt isyanlarına, Lozan Antlaşması'ndan 1924 Anayasası'na, Turgut Özalp yıllardan demokratikleşmeye, reel sosyalist dönemdeki ideolojik söylemlerden İmralı'ya, sol-sosyalist güçlerden demokratik moderniteye, kadınların ve ezilenlerin mücadelesinden küresel demokrasi hareketine uzandı. 1960'lar solunun bazı sloganları ile yeni solun kimi söylemlerini bir araya getiren bildirgenin kamuoyunda bütün boyutlarıyla tartışılabilirliğini söylemek mümkün değil. Güncel hır gür içinde gözden kaçabilen pek çok olguyu barındıran bildirgenin daha ziyade örgütün kendini feshi ve silah bırakma kararını belirten kısımlarına odaklanıldı.

Ayrıca çoğu makul bir değerlendirme olmanın ötesinde ideolojik gevezelikle dolu bildirmede alınan kararların pratikleşmesinin Abdullah Öcalan'a "demokratik siyaset hakkının tanınmasını" ve "sağlam bütünlüklü bir hukuki güvenceyi gerektirdiği" belirtildi. Tabii bunlar kamuoyu açısından son derece hassasiyet içeren mevzular. PKK bildirgeyle Öcalan'ın serbest bırakılmasını talep etti ve birçok gözlemci kendisine af çıkarılacağına inanıyor. Ancak yaygın kabul gören görüş Öcalan'ın devlete, suikast ve kışkırtma korkusuyla İmralı'yı terk etmek istemediğini ve bunun yerine hayat şartlarının iyileştirilmesini iletildiği yönünde.

Oldukça lafazan kongre bildirgesi, Abdullah Öcalan'ın 1980'lerden itibaren örgütün tartışmasız yegâne "önderi" olma konumunda herhangi bir değişimin yaşanmadığını ortaya koydu. Öcalan, geçmişten itibaren PKK programına karar verilen kongreler tertiplese de kendisi tüm bu türden mekanizmaların üzerinde bir mevkiye konumlanıyordu. Çünkü kadroların liderlik konumlarına kendisine sadakatlerini göstermek suretiyle geldiği bir örgüt oluşturmuştu. PKK'da Öcalan'a itaat etmek insanın kendisini Kürtlerin kurtuluş davasına vakfetmesiyle eşanlamlıdır. Önceden buna karşı çıkanlar tasfiye edildiği için hâlihazırdaki diğer parti liderleri

de meşruiyetlerini Öcalan'ın onayına borçludur. Siyaset sosyolojisi açısından, bu bir kişi kültü ya da kişiye tapma kültüründen başka bir anlama gelmiyordu. Ne var ki onun 15 Şubat 1999'da yakalanması sürecinde PKK'nın 'paradigma değişimi' dediği şeyin öncesinde ve sonrasında örgütün üzerinde ısrarla durduğu Öcalan'ın "önderliği" maddesi hiç değişmedi. Bu çerçevede fesih ve silah bırakma bildirgesindeki şu ifadeler dikkat çekicidir: "PKK'nın Olağanüstü 12. Kongresi PKK mücadelesinin, halkımız üzerindeki inkâr ve imha siyasetini parçaladığını, Kürt sorununu demokratik siyaset yoluyla çözmeye noktasına getirdiğini, bu yönüyle PKK'nın tarihî misyonunu tamamladığını değerlendirdi. Bu temelde PKK 12. Kongresi, pratikleşme süreci Önder APO [örgütün kurucusu Abdullah Öcalan'a atıfta bulunmaktadır] tarafından yönetilmek ve yürütülmek üzere PKK'nın örgütsel yapısının feshedilmesi ve silahlı mücadele yöntemini sonlandırması kararlarını alarak PKK adıyla yürütülen çalışmaları sonlandırdı."

İDEOLOJİK LAFAZANLIKLAR GÜZERGÂHI

Yeni solun önemseydiği düşünürlerden biri "Gerek duyulan ideolojiler ne denli sallantılıysa o denli vahşice yöntemlerle korunmaları gerekir." diyordu. Bilindiği üzere PKK, en temelde Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını savunarak bir Kürt devleti kurmak için yola çıkmıştı. Bu dönemde ideolojik referansları tümüyle Marksist-Leninist gelenekten besleniyordu. Örgüt 1980'lerdeki sosyalizm anlayışını genel hatlarıyla Sovyetler Birliği ve Çin örnekleri üzerine kuruyordu. Ama örgüt sosyalizm vizyonunu sonraki on yılda yeniden tanımladı ve bu süreçte Öcalan'ın ideolojik lafazanlıkları çok belirleyici oldu. Aslında Öcalan 1990'ların başında, Türkiye'de "tam eşitlik" temelinde oluşturulacak Kürt özerkliğinin ihtimal dâhilinde olduğunu söylemeye başladığı andan itibaren Kürt ulus devleti fikrinden ricat etmişti. 'Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş mücadelelerine dönük vurgular üzerinden örgüte destek veren solcuların sayısı hayli fazla olsa da kendisi bazı gerçeklerin ayırıcılığına varmıştı. Bu dönemde liberal ve Stalinci olmayan sol akımlara şüpheye yaklaşan PKK, sonraki yıllarda ideolojik referanslarını değiştirmese de önemli ölçüde esneterek alanını genişletti. Bir dizi toplumsal

ve kültürel örgüt dâhilinde etkisini arttırması bununla bağlantılıydı. Öcalan'ın yakalanmasının ardından PKK'nın hedefinde daha önce şahit olunmamış bir değişikliğe gidildi ve şöyle söylendi: "Kürt sorunu özünde ifade özgürlüğü ve kültür meselesi olarak görülebilir." Bunlar karşısında hayal kırıklığına uğrayan binlerce kişi hareketi terk etti, PKK ise yeni hattı takip etmeye karşı çıkanlara hain ve ajan diyerek saldırdı. KONGRAGEL'in 17 Mayıs 2005'te kabul ettiği ve 25 Mayıs 2007'de kısmi değişikliklerle güçlendirdiği KCK bu süreçte önemli rol oynadı. Görevi "başkanın ideolojisini ve felsefesini uygulamak" şeklinde tanımlanan KCK'nun ideolojik cephede ortaya koydukları 2010'lar açısından belirleyici oldu. Dönüşümüyle 'yeni' bir örgüt konumuna yerleşen PKK'nın sol mahfillerle ve liberal sol arasındaki ideolojik örtüşmesi arttı.

Bu sürecin öncesinde Abdullah Öcalan tarih dışı ulus ve devlet anlayışlarını eleştirdi. İsrail sömürgeciliğine verdiği açık destek ve anti-Siyonist solculara yönelttiği sert eleştirilerle tanınan Amerikalı Murray Bookchin'in kavram setinden yararlanan bir çenebazlık anlatısı icat etti. Bookchin, Öcalan'ın onun fikirlerini benimsemesinin ardından, Kürt milliyetçisi çevrelerde önemli bir nüfuz kazandı. Onun görüşlerini "çitleyen" Öcalan, artık hedefine ulaşmak için devletin yıkılması veya ele geçirilmesi gerektiği fikrini reddettiğini belirtiyordu. Özgürlükçü hareketlerin devlet iktidarı peşinde koşmaktan vazgeçip selamete, devleti ezmeden ama onu zamanla yüzeysel kılarak, sivil toplum yoluyla ulaşılmasına odaklanmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Ona göre "İnsanlar devlete ihtiyaç duymadıklarını anladıklarında" devlet de yavaş yavaş sönmenecekti. Bookchin'in ekosistemi kurtarma odaklı antikapitalist söylemi üzerinden özerklik,

komün, özgürlükçü belediyeçilik, demokratik konfederalizm, federalizm, ardından özyönetim gibi bir dizi lafazanlık yaygınlaştı.

Geçmişte Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı ve devlet inşası bağlamında söz alan Abdullah Öcalan, uzun zamandır ütöpik bir neolitik geçmişin diriltilmesi çerçevesinde konuşmayı yeğliyor. Bunların PKK çevreleriyle beraber sol mahfillerde de rağbet görmesi adım adım siyasi, kültürel ve akademik birtakım ittifakların kurulmasını mümkün kıldı. Türkiye'de ve Suriye'de bilhassa Rojava'da Kürtçü radikalizmin derinlik kazanması, sol çevrelerde Kürtçülüğün tırmanmasını beraberinde getirdi. Selahattin Demirtaş'ın romanlarının incelikli ve tekrar edilen eleştirisi kisveli düzeneklerle Orhan Pamuk'un yazdıklarıyla aynı seviyeye çıkarılması fakat Mehmet Uzun'un metinlerinin çok çok gerilere itilmesi bu çok boyutlu ittifakın ufak bir göstergesidir. Yine popüler adıyla "Selo"nun edebî ütopyasının Mustafa Kutlu'dakinden çok daha köklü ve köktenci bir toplumsal eleştiriyeye dayandığının yazılabilmesi de.

Sol çevrelerin edebiyat eleştirmenlerince bile "Kürt özgürlük hareketi" olarak takdim edilen PKK'nın Olağanüstü 12. Kongresi bildirgesinin ideolojik ittifaklara zemin hazırlayan noktalara dikkat edilmeden okunması manidar suskunluklar yanında kısa sürede isabetsiz hükümlere varılmasına yol açabiliyor. Aslında bildirge Murray Bookchin etkisinin örgütün ideolojik söylemindeki operatif yerini yankılamaktadır: "Halkımızın kadınlar ve gençler öncülüğünde, yaşamın her alanında öz örgütlerini oluşturması, dilleri, kimlikleri ve kültürleriyle kendine yeterli olma temelinde örgütlenmesi, saldırılar karşısında kendini savunur hâle gelmesi ve seferberlik ruhuyla komünal demokratik toplumu inşa etmesi hayati önemdedir. Bu temelde Kürt siyasi partilerinin, demokratik örgütlerinin, kanaat önderlerinin Kürt demokrasisini geliştirme ve Kürt demokratik uluslaşmasını sağlama yönündeki sorumluluklarını yerine getireceklerine inanıyoruz."

Kırsalda gerilla savaşları, şehirlerde "hendek savaşı" sonrasında başarısızlığa uğradığını gördüğü için çıtayı giderek düşüren PKK'nın geniş manada Kürt hareketi ve muhalifler nezdinde meşruiyet kazanma süreci hız kazandı. Örgütün

Abdullah Öcalan'ın liberal sosyalist vizyonunu yaymaya vakfedilmiş bir tür 'düşünce kuruluşu' konumuna yerleştirilmesi bunlardan bağımsız değildi. Aslında sadece bu durum bile Türk sol çevrelerinin kendilerine olduğu kadar geçmişlerine nasıl baktıklarını görmek bakımından önemliydi. Tüm bunlara rağmen başta Marksist-Leninist bir parti olarak kurulan PKK'da onca övülüp durulan ideolojik dönüşümün gerçekleşmediğini görmek gerek. Sıkça dile getirilen varsayımın aksine, örgüt 2014 sonlarındaki Kobanê olayları ve "hendek savaşları" süreçlerinde de görüldüğü üzere otoriter Leninizm'den liberal yeni sola geçişin net bir örneğini sunmadı. Fakat sol hatta yeni Kemalist çevreler, kurulan ittifak gereği PKK ve uzantılarını allayıp pullamaktan geri durmadılar. Suriye'de PYD tarafından kurulan Rojava'nın, "cephe hatlarında birer çetin savaşçıya ve lidere dönüşen kadınlar"ın omuzlarında yükselen "demokratik toplum" olarak kutsanması bununla doğrudan bağlantılıydı.

Abdullah Öcalan'ın takipçileri, Amerikan ordusunun desteğiyle demokratik konfederalizmini Suriye'nin kuzeydoğusunda hayata geçirmeye çalıştılar. Rojava, sözde demokrasi savunuculuğu, insan hakları müdafaası ve özgürlüğü koruma iddialarıyla kutsandı. Suriye Kamışlı'da 26 Nisan 2025'te "Rojava Kürt Birliği ve Ortak Tutum Konferansı" adı verilen ve Türkiye, Suriye, Irak ve İran'daki bütün Kürtçü örgütlerin katıldığı bir konferansın düzenlenmesi bununla doğrudan bağlantılı. Öcalan'ın 'yeni' ideolojisine göre biçimlenmiş bu yapıya "konfederal demokrasi" deniliyor. Eski yoğunluğu azalsa da güzellemelemlerle dolu kitaplar ve diğer yayınlarda Rojava'daki etnik ve dinî çoğulculuğun, bölgeyi azınlıklar için nispeten güvenli bir yer hâline getirdiği yazılıp çiziliyor. Milliyetçilik, kimlik politikaları, asimilasyon, politik mücadele, temsil yetisi açısından önemli demokratik kazanımların elde edilmesine tanık olunduğu da. Rojava, enformasyon savaşı yürüten teknelci medya dinamikleri tarafından, eşitlikçi bir toplum, ütöpk bir sosyal uygulamaymış gibi pazarlandı. Bookchin'in düşüncelerinin Öcalan tarafından benimsenmesini bu kadar önemli bulmamızın bir sebebi de budur.

Kültür Devrimi'nin zirvede olduğu 1970'lerde gündeme gelen "devrimci turizm" deneyimlerini akla getirecek ölçüde Rojava'ya seyahat edilmesi Abdullah Öcalan'ın yeni demokrasi

Abdullah Öcalan, değişen bakış açısına uygun olarak ideolojik yönelimini dönüştürdü. Eski Marksist-Leninist ideolojisini belli ölçüde terk ederek, Amerikalı siyasi teorisyen Murray Bookchin'in düşüncelerine yöneldi.

kavrayışının öne çıkarılmasına matuftu. Öyle ki PYD destekçileri, Rojava'yı tüm ülke, bölge, bazen de dünya için bir alternatif olarak takdim ettiler. Onlara göre, PKK'nın 'yeni' ideolojisi artık milliyetçi değildi, gelmekte olan dünya devriminin habercisiydi. Zaten örgütün sorgulanamayacak ideolojik ve politik lideri Öcalan da metinlerinin satır aralarında demokrasinin "seçilmiş halkın" temsil ettiğini söylüyordu. Meselelere araçsal yaklaşan sol çevreler kişi kültü ve mutlak monarşiye mesafeli durduklarını söyledilerse de ne önderlik cenderesini ne KCK Sözleşmesi'ni ne de PYD'yi eleştirmediler. PKK gibi yukarıdan aşağı inşa edilmiş bir örgütle, "komünlerin ve konseylerin halka dayalı, yukarıdan aşağı teşkil edilmiş demokratik siyaseti" arasındaki çelişkiye bile işaret edemediler. Yıldız Tilbe sonuna kadar haklı: "Kural böyle, aldatan aldanır/ İnsan en çok kendini kandırır."

Önderlikten diğer mevzulara Abdullah Öcalan'ın direktiflerini uygulayan PKK konusunda, onun kuyruğuna takılan sol ve Kürtçü çevrelerde kopuşlardan çok sürekliliklere vurgu yapmak hem örgütteki ideolojik dalgalanmaları hem de diğerlerindeki kırılmaları ve yeni arayışları anlamaya katkı sunacaktır. Ayrı ulus devletten vazgeçtiğini açıklayan Öcalan'ın federasyon, idari özerklik ve kültüralist çözümlerin tarihsel toplum sosyolojisine aykırılık teşkil ettiğini söylemesi dikkat çekmektedir. Bir bütün olarak 22 Ekim'den itibaren meydana gelen gelişmeleri nazariitibara alırsak geleceğin ihtimallerinin risklere rağmen aydınlık olduğu çıkarımını yapabiliriz. PKK'nın çağrısıyla silahlı bölücülüğe ağır darbe indiren Öcalan'ın önderliğine bağlılık derecesini, örgütün eski/yeni programlarından vazgeçip geçmediğini önümüzdeki günlerde çok daha net bir biçimde göreceğiz. PKK'nın kongre bildirgesinde ortaya koyduğu "yeni talimatların" sol çevrelerde çatlaklar meydana getirip getirmeyeceğini de.

Vefatının 105'inci Seneidevriyesinde MUSA KÂZİM EFENDİ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

MUSTAFA AKMAN

İkinci Meşrutiyet dönemi İslâmcılık akımının önemli temsilcilerinden ve son dönem Osmanlı şeyhülislamlarından Musa Kâzım Efendi, âlim ve münevver kişiliğiyle çağının sorunlarıyla ilgilenmiş, toplumunu aydınlatmaya çalışmıştır. Musa Kâzım, 19. yüzyılda materyalizm ve pozitivism gibi felsefî akımlara karşı ortaya çıkan yeni kelim hareketinin Türkiye'deki öncüler arasında yer almıştır. Felsefeyi çok iyi bilen Musa Kâzım, kendi zamanında etkili olan materyalist dünya görüşünü savunanlara karşı rasyonel ve tutarlı cevaplar vermiş, her dönemde varlığını sürdüren felsefî akımlardan Müslümanların haberdar olmasının gerekliliğine işaret etmiştir. Haklı olarak tamamen kendi dünyasına sıkışmış, etrafında olup biten şeylerden habersiz, yobaz bir tavır sergileyen ve kendi düşünce sistemimizin bize yettiğini söyleyerek diğer kültür ve düşünce dünyalarından hakkıyla istifade etmeyen durağan ve mukallit müteedeyin entelektüelleri eleştirmiştir. Kendi kültür ve düşünce dünyalarının dışında cereyan eden faaliyetleri bilip onlara cevaplar üreten ve her daim kendisini yenileyen dinamik Müslüman entelektüellerden yana bir tavır ortaya koymuştur.

Musa Kâzım'ın Batı medeniyeti karşısındaki tavrı ve gerçek bir medeniyetin ancak hakiki bir dinle kurulabileceğine dair görüşleri sebebiyle kendi döneminde İslâmcılarla aynı görüşleri paylaştığı görülmektedir. Ancak İttihat ve Terakki'nin etkin bulunduğu ve bu cemiyet sayesinde şeyhülislamlık yaptığı dönemlerde meşrutî idareyi savunduğu, böylece bazı muhafazakâr İslâmcı aydınlardan farklı bir çizgi takip ettiği, hatta ıslah ve yenileşme konusundaki temayülleriyle Osmanlı Devleti'nin ilerici ve gelişmeci âlim tipinin bir temsilcisi hâline geldiği anlaşılmaktadır. Vefatından sonra da hakkında

birtakım tartışmalar yapılmaya devam edilmesi biraz da bunlarla ilgilidir. Onun bir iman ilkesi mesabesinde tasavvuf felsefesine ve bilhassa vahdet-i vücuda inanması düşünce çeperini de belirlemektedir. Vefatının 105'inci yılında Musa Kâzım Efendi'nin hayatının, ilmî şahsiyetinin ve düşüncelerinin ana hatlarıyla da olsa bilinip değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Erzurum/Tortum'da 1861'de dünyaya gelen Musa Kâzım Efendi'nin, tahsilini doğduğu şehrin yanında Balıkesir ve İstanbul'da sürdürdüğü bilinmekteyse de hayatının ilk dönemlerine ve gördüğü tahsile ait bilgiler kısıtlıdır. Mevcut bilgilere göre mektebe memleketinde başlayan Musa Kâzım, ardından Balıkesir'deki dedesinin himayesinde başta Müftü Selahaddin Ali Şuuri Efendi olmak üzere çeşitli hocalardan ders aldı. Oradan İstanbul'a geçerek Kazasker Eşref Efendi, Hoca Şakir Efendi gibi âlimlerin ders halkasında bulundu.

İcazetini 1888'de alan ve iki yıl sonra Mekteb-i Hukuk Mecelle muallimliğine tayin edilen Musa Kâzım ardından Mekteb-i Sultani akait muallimliğine, Dârülfünûn ve Dârümuallimîn hocalıklarına getirildi. 1907'de Halep Mevleviyeti verilen Musa Kâzım aynı yıl Bâb-ı Meşihat Tetkik-i Müellefât Meclisi başkâtipliğine ve daha sonra bu meclisin üyeliğine tayin edildi. İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından Maârif Nezâreti'nde kurulan Meclis-i Kebîr-i İlmî'ye, ayrıca İttihat ve Terakki güdümündeki Meclis-i Âyân'a üye olarak burada sözcülük görevinde bulundu ve onun dinî propagandasını yürütmek üzere kurulan Heyet-i İlmîye'yi yönetti. İbrahim Hakkı Paşa, Said Paşa, Said Halim Paşa ve Talat

Musa Kâzım Efendi

Paşa kabinelerinde şeyhülislamlık yaptı. Talat Paşa kabinesinde ayrıca Evkâf Nezâreti vekilliğinde bulundu.

Şeyhülislamlık görevinden ayrıldığı dönemlerde Medresetülkudât ve Medresetulvâizîn'de muallimlik yapan Musa Kâzım, 1919'da Osmanlı saltanatının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini bir tehdit unsuru olarak görmesi üzerine Harb-i Umûmî'nin ardından kurulan Damat Ferit Paşa hükûmeti tarafından cemiyet mensuplarıyla birlikte Bekirağa Bölüğü'nde hapsedildi. Elebaşlar yurt dışında olunca ve sanıkların büyük bir kısmı da İtilâf devletleri tarafından Malta ve Limni adalarına götürülünce yargılamaya Musa Kâzım ve iki kişiyle devam edildi. Burada oluşturulan Divân-ı Harb-i Örfî'de muhakeme olunarak on beş yıl kürek cezasına çarptırıldı. Ancak esas failerin bulunamaması, yargılananlardan sadece Musa Kâzım'ın hüküm giymesi üzerine padişah Vahdeddin bundan vicdanen rahatsızlık duydu. Ondand hoşlanmamasına rağmen cezasını üç yıllık sürgüne çevirdi. Musa Kâzım sürgün bulunduğu Edirne'de 10 Ocak 1920 tarihinde vefat etti ve Edirne Muradiye Camii'nin haziresine defnedildi. Onun ağır başlı, olgun ve faziletli bir kişiliğe sahip olduğu kaydedilir. Meşhur talebeleri arasında Muallim Naci, Ahmet Mithat Efendi gibilerin bulunduğu Musa Kâzım, devletin üst kademelerinde idari ve siyasi görevler yapmış; hoca sıfatı ve ilmi kişiliğiyle tanınmıştır.

Musa Kâzım, İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede klasik bir Osmanlı âlimi olarak fıkıh, İslâm felsefesi ve tasavvufla ilgili çeşitli ko-

nulara yoğunlaştı. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'ye üye oldu, cemiyetin ilmiye şubesinde Manastırlı İsmail Hakkı, Mustafa Asım Efendi, Elmalılı Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Mustafa Sabri Efendi ve Said Nursi gibi âlimlerle birlikte istibdat aleyhinde bulundu. Dahası meşrutiyet yönetiminin faydalarıyla İslâm'a uygun bir sistem olduğu konusunda makale ve eserler kaleme almıştır, akabinde de şeyhülislamlıkla mükâfatlandırıldı. Musa Kâzım ayrıca Evkâf Nezâreti'ne vekâlet ettiği dönemde Medine'den İstanbul'a getirilen mukaddes emanetler ile içerisinde Osman Mushafı'nın yer aldığı kıymetli kitaplar ve mücevherlerin teslim ve tesellüm işlemini yürütmek üzere 1917'de kurulan komisyona başkanlık etti.

Musa Kâzım, Ahmet Mithat Efendi ile tanışması ve onunla müzakereleri sonucu kalıplaşmış medrese zihniyetini aralayıp felsefe ve sosyal bilimler alanında yeni bir iklime girdi. Onun dönemindeki önemli faaliyetlerden biri, yeni ortaya çıkan bazı dinî meselelere cevap vermek ve İslâm'a muhalif cereyanlarla mücadele etmek amacıyla 1918'de şeyhülislamlığa bağlı olarak Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin kurulmasıdır. Onun zamanında şeri mahkemelerin Adliye Nezâreti'ne devredilmesiyle ilgili tartışmalar vuku buldu ve kendisi bu girişimlere karşı çıktı. Ayrıca bütün vakıfların bir genel müdürlük bünyesinde toplanarak şeyhülislamlığa bağlanması konusuna önem verdi ve bu konuda çalışma yaptı.

Musa Kâzım'ın 1893'te girdiği imtihanlarda başarılı olarak Fatih Camii Dersiâmlığı görevini kazanması manidardır. Zira dersiâmlık görevi, ilim alanında belli bir mesafe alan ve ileri seviyedeki dersleri tamamlayarak icazetini aldığı bilinen kişilere verilmekteydi. Dolayısıyla onun yükselerek bu tarz görevlere getirilmesi, sadece ilmi liyakatle açıklanabilir değildir. Bilindiği üzere Osmanlı bürokrasisinde olduğu gibi ilmiye teşkilatında da meslekte ilerleme ve başarı, şahısların kişisel yeteneklerinden ziyade intisap veya patronaj adı verilen yarı resmî bir himaye sistemine dayanmaktaydı. Tefessüh etmiş bir toplumun temel alametlerinden olan bu patronaj sisteminde, ilk planda kan bağı etkiliyken, şahsi dostluk, evlilik bağları, fırka ve tarikat aidiyeti, tasavvufa mensubiyet, etnik ve coğrafi köken, maiyet hizmeti, hoca-talebe bağları gibi ilişkiler önemli rol oynamaktaydı. Bu sebeple ulemâ kesimiyle böylesi bir bağı bulunmayan

veya taşradan gelmiş bir âlimin mesleğe girip terfi etmesinin tek yolu, yüksek bürokrasi veya saray çevresiyle ilişki kurmasına bağlıydı. Döneminin padişahlarına devlet idaresinde yol göstermek üzere yazdığı raporlarla ünlü Koçi Bey'in yüzyıllar öncesinden ısrarla vurguladığı, bütün toplum hayatına ve devlet katmanlarına tesir eden bir sosyal afet olarak devleti/toplumu çöküntüye götüren rüşvetin ne kadar etkin olduğu ise bilinmemektedir.

Bu açıdan baktığımızda Musa Kâzım'ın, II. Abdülhamid döneminde üst seviyede bir saray bürokratu olarak Teşrif-i Hümayun müdürü ve nedimi olan Hacı Mahmud Efendi'nin oğluna din ve tasavvuf dersleri vermek suretiyle mesleğin ilk yıllarında sarayla ilişki kurduğunu görmekteyiz. Musa Kâzım'ın gerek ilmiye gerekse maârif sahasındaki diğer görevlerine getirilmesinde bu dostunun etkili olduğu sanılmaktadır. Bu bağlantıyla olacak ki o, en alt düzeydeki devlet okullarından başlayarak en üst düzeyde derslerin verildiği seviyeye kısa sürede yükselebildi.

ANA HATLARIYLA ESERLERİ

Bir fikir ve aksiyon insanını öncelikle kendi sireti ve eserleri üzerinden tanımak icap eder. Eserleri ve dönemin gazetelerinde yazdıklarıyla alandaki gücünü ispatlayan Musa Kâzım'ın bazı eserleri kronolojik sıraya göre şöyledir:

İslâm'da Usûl-i Meşveret ve Hürriyet (1324), Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından ücretsiz dağıtılan *İslâm'da Cihâd* (1333) kitabı *Cihâd Risâleleri* (2024) adıyla yayımlanmıştır. Bunu *Sure-i İhlâs ve Alak Tefsirleri* (1334) takip etmiştir. *Safvetü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân* (1335) Ahmet Mithat Efendi'ye verdiği tefsir derslerinin Bakara Suresi'nin 73. ayetine kadarki kısmının talebesince kaleme alınmasıyla meydana gelmiştir. Onun, Celâleddin ed-Devvânî'nin mebde ve mead konusundaki görüşlerini içeren *Zevrâ ve Havrâ* (1335) eserini aynı adla tercüme etmesi dikkat çekmektedir. İbn Sina, İhlâs Suresi'ne ilk müstakil felsefi tefsiri yazandır ve böylece müfessirlerin yorumlarını, vahdet-i vücud zemininde ariflerin keşfi, keşf ehli gibi tasavvufi kavramlarla yürüttükleri bir gelenek başlattı. O bu faaliyetleriyle Devvânî, Taşköprülüzâde Ahmet Efendi gibi isimlerin yanı sıra Musa Kâzım'ı da etkilemiştir ve böylece o da vahdet-i vücud etkisinde işari tefsir yapanlar arasına katıldı. Bu bağlamda Devvânî'nin kelimeler ve tasavvuf felsefesini

içeren eserini Osmanlıcaya tercüme etti, vahdet-i vücud, hakikat-ı Muhammediye gibi metafizik kavramlar üzerinden "haşiye" başlığıyla kendi yorumlarına da genişçe yer verdi.

Tercüme-i Vâridât ise Şeyh Bedrettin'in tasavvuf ve vahdet-i vücudla ilgili *Vâridât* adlı eserinin tercümesidir. Burada serbest tercüme tekniği uygulayan Musa Kâzım metnin daha kolay anlaşılabilmesi için zaman zaman kendi düşüncelerine de eserde yer verdi. *Tahkik-i Vahdet-i Vücuda Dair Bir Risâlenin Tercümesi* ise, muhtemelen Cemaledin Muhammed Karamani Nuri'nin Arapça kaleme aldığı vahdet-i vücud dair eserinin tercümesidir.

Ferhat Koca'nun yayına hazırladığı ve 2002'de yayımlanan *Külliyât-ı Şeyhülislam Musa Kâzım: Dinî, İctimaî Makaleler* (1336) müellifin çeşitli dergilerde neşredilen makalelerini, bazı risâleleri, konferansları ve beyannamelerini içermektedir. Onun, Gazzali'nin *Tehâfütü'l-Felâsife*'si ile İbn Rüşd'ün ona verdiği cevap üzerindeki çalışmaları *Külliyât*'ta yer almaktadır. Musa Kâzım'ın itikat, taharet ve namazla ilgili toplam elli iki fetvasını ve bunların Arapça kaynaklarını ihtiva eden *el-Fetâvâ el-Kâzımıyye fî İslâhi'l-Fetâvâ et-Türkiyye* Ferhat Koca tarafından *Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları* (2002) adıyla neşredildi.¹ Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı Kulübü Heyet-i İlmiyesi tarafından neşredilen *Mevâiz-i Diniyye* (1328) adlı eserin birinci cildinde Musa Kâzım'ın "İstibdat, Hürriyet, Hâkimiyet-i Milliye" adlı bir makalesi yanında, Mekteb-i Sultani'de verdiği derslerle ilgili *Akdu'l-Hakâyık* isimli bir akait risalesinin bulunduğu da kaynaklarda belirtilmektedir.

SİYASİ HAYATI VE DÜŞÜNCELERİNE DAİR

Musa Kâzım icazet aldığı 1888'den İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre zarfında klasik bir Osmanlı âlimi olarak fıkıh, felsefe ve tasavvufu ilgili çeşitli konular üzerinde yoğunlaştı. İttihat ve Terakki, 1908'de iktidara gelince gerek muhaliflerin eleştirilerine karşı güç kazanmak gerekse Cemiyet'in dinî çalışmalarını yürütmek amacıyla, Musa Kâzım'ı biraz da baskılayarak bünyesine kattı ve şeyhülislamlık makamına getirdi. Başka bir ifadeyle

1 Ferhat Koca, ayrıca onun *İlaveli Mecmûa-i Cedide ve Ceride-i İlmiyye*'de yayımlanmış bazı fetvalarını da derlemiştir.

İkinci Meşrutiyet'in biraz öncesinde İttihat ve Terakki, Musa Kâzım ile ilişkilerini geliştirmeye başladı. Çünkü Musa Kâzım, II. Abdülhamid'in istibdadı aleyhinde fikirlerini açıkça beyan etti, Batılılaşma, hürriyet, meşveret, terakki gibi konulardaki fikirlerini dergi ve gazetelerde açıkladı. Meşrutiyet'in ilanından sonra da Musa Kâzım, İttihat ve Terakki'ye girdi. Onun ilerleyen yıllarda Cemiyet'in sıkı bir destekçisi hâline geldiği ve muhaliflerini "vatan hainliği" ile suçlayacak derecede kendisini siyasete kaptırdığı görülmektedir.

İnsanların siyasi tercihini çok önemseyen Musa Kâzım'a göre dünyevi meselelerin çözümünde öncelik siyasete aittir. Önce isabetli bir siyasi tercih ortaya konulmalı, diğer dünyevi kanun ve düzenlemeler bu tercih üzerine bina edilmelidir. Onu, siyasi arenada yer almaya ve İttihat ve Terakki'de bulunmaya iten sebep bu kanaattir. Nitekim ona göre uhrevi meselelerde en önemli husus iman, dünyevi meselelerin çözümünde ise en önemli esas siyasettir. Müellif bu bağlamda İttihat ve Terakki'nin gelişmeler dolayısıyla ulemâ nezdinde kaybettiği itibar ve meşruiyetini yeniden sağlamak adına başına geçtiği heyet-i ilmiye programı çerçevesinde faaliyetlerde bulundu.

Osmanlı devlet yönetiminin en üst kademelerinde idari ve siyasi görevlere yükselen ve ilmi kişiliğiyle tanınan Musa Kâzım, eklektik görüşlere sahiptir. Onun, kelimadan söz ederken tasavvuf konusundaki görüşlerini ve tasavvuftan bahsederken de kelim sahasındaki görüşlerini ihmal ettiği görülmektedir. Nitekim Musa Kâzım âlemden söz eder; onun bir vehim ve hayal olmadığını belirtir ve hakikatte var olduğunu vurgular. Ona göre âlem şekliyle, maddesiyle, cüzleriyle sonradan oluşmuştur, bir gölge değil, gerçektir, mümkün ve değişkendir, sebep ve müsebbep ilişkisi ile devam etmektedir. Mümkinat cümlesinden olan âlemin bir müessire ihtiyacı vardır, o da vâcibu'l-vücut Allah'tır. O, eşyanın hakikatini inkâr eden sofistleri reddederken duyuların verdiği bilginin sabit ve gerçek olduğunu söyler. Ne var ki Musa Kâzım yaratılışı esas alan kelami varlık telakkisiyle, *zuhuru* esas alan tasavvufi varlık anlayışı arasında gidip gelmekte, bir o limana bir ötekine demirlemektedir. O, genelde açıklamalarında medrese geleneğine bağlı kalarak cevher ve arazlardan oluşan mümkinat âlemini esas alırken, zaman zaman bazı eserlerinde ve özellikle de tercümelerinde

de vahdet-i vücut inancını dile getirmektedir. Nitekim *Sure-i İhlâs ve Alak Tefsiri*'nde vahdet-i vücudu esas aldığı görülmekte ve okuyucularından eserini bu hususu göz önünde bulundurarak okumaları ricasında bulunmaktadır. Musa Kâzım'daki vahdet-i vücut takıntısı tercümelelerinde de göze batmaktadır. Bu husus onun hem muhtemelen Cemaleddin İshak Karamani'ye ait² *Tahkik-i Vahdet-i Vücuda Dair Bir Risâle Tercemesi* adıyla çevirdiği vahdet-i vücut risâlesinde hem de Şeyh Bedreddin'den *Vâridât-ı Bedreddin Tercemesi* adıyla neşrettiği eserde göze çarpmaktadır. Esasen Musa Kâzım'ın *Zevra ve Hevra*'yı tercümesi ve yanı sıra şerhi kendisi için sıradan bir faaliyet değildir. Vahdet-i vücut ile ilgili başka tercüme ve bunlar üzerinde yorumlar yapması ise söz konusu inancın kendisinde köklü bir kanaat hâlinde yerleştiğini de göstermektedir.

Şu da var ki Musa Kâzım vahdet-i vücut hakkında bir eser yazmak arzusundaydı fakat -yazarı bizce meçhul kalan- *Risâle*'yi görünce bundan vazgeçerek çalışmayı tercümeyle karar verdi. Eserde müellif her ne kadar tarafsızlığını vurguladıysa da kendisinin mutasavvıfları kabul ve takdir ettiğini ve onların iman-ı kâmil erbabından olduklarını, Hz. Peygamber'i tasdikte son mertebeye ulaştıklarını, varlıklarını beşerî kirlere güzelliklere tebdil eden veliyyullah olduklarını ileri sürdü. Ancak talimi ve ruhi bir taktikle vahdet-i vücut meselesine, ortaya bir netice koyacak derecede vukufiyeti bulunmadığından sadece nakil ve hikâye tarzını kullandığını belirtti. Buna mukabil müellif, mutasavvıfların vahdet-i vücut meselesine bakışlarını, mevcudat hakkındaki fikirlerini ve mutasavvıfların karşıtlarının görüşlerini de naklederek onların yanlıklarını kaydetti. Böyle yaklaşınca da tarafsızlığını kaybederek vahdet-i vücudu övgü dolu ifadelerle tanıtmaya koyulması kaçınılmaz hâle geldi.

2 Aslında eserin kime ait olduğu belirlenmemiştir. Cemaleddin Muhammed Nuri Efendi'nin olabileceği gibi Halveti Şeyhi Cemaleddin İshak Karamani'nin de olabileceği. Ancak Cemaleddin Muhammed Nuri'nin ise kim olduğu bilinmemektedir. Mamafih iki ismin aynı şahıs olması da muhtemeldir. Bu tespiti yapan Ahmet Üstüner ve Ömer Yağmur sonuçta nasıl oluyorsa "risâlenin yazarının Cemaleddin Muhammed Nuri olduğu fikri yaptığımız araştırmalara göre ağırlık kazanmaktadır." demektedirler. Bk. "Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi Tarafından Tercüme Edilen *'Tahkik-i Vahdet-i Vücut Risâlesi'ne Dair* Adlı Eser", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, sayı: 30, s. 356, 381.

Bu konularda özellikle İbn Arabî'yi mihenk aldığı bilinen Devvânî'nin söz konusu fikirlerini, genel çerçevede, Tanrı'nın zâtı, zât-ı hakîkidir yaklaşımı ile onun zâtını yücelten ve vahdâniyetine vurgu yapan bir inanç sistemi olarak varlığın birliği inancı zemininde tasarladığı anlaşılmaktadır. Devvânî bu meseleyi, konuya özel eseri *Zevra*'da, kendi keşfi anlayışına uygun bir tarzda, kendi nazarında konunun ehliyetli kimseleri ile paylaşmayı arzularak kaleme aldı. Zira filozofumuza göre bunları layık kimse-lerden gizlemek zulme sebep olacaktır.

Vahdet-i vücud telakkisi kimilerince bir zevk, bir hâl işi diye sunulsa da İbn Arabî, Devvânî ve Musa Kâzım gibi sufi filozoflarda bu, hakiki bir akide/inanç ve gerçek bir felsefe hâlinde durmaktadır. Nitekim bunlardan Devvânî başta -Musa Kâzım'ın şerh ederek çevirdiği- *Zevra* ve uzantılarındaki beyanlarında, Hakk'ın varlığının zâtının aynı olduğunu ve Zât-ı Hak'tan başka hakiki mevcut bulunmadığını ve buna göre vücudun, vücud olması itibarıyla Hakk'ın vücudundan ibaret bulunduğunu dile getirmektedir. Bundan olacak ki, söz konusu yaklaşıma dünden bugüne muhalefet eden Ehl-i Sünnet mensupları dâhil ulemânın geneli, eşyanın hakikatının mevcut ve sabit olduğu mevzuunda ittifak hâlinde dirler. Zira söz konusu felsefe, Allah'tan gayri bütün mevcudatın vücudunun, hakiki olmayıp itibari ve mecazi olduğunu iddiadan başka bir şey değildir. Nitekim İbn Arabî ve Devvânî, âlemin, Allah'tan başka birtakım müstakil varlıklar olarak mülâhazasının hem vücud ve hem de zuhur itibarıyla imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre vücud itibarıyla âlemin var olması düşünülemez. Zira Cenâb-ı Hak'tan başka bir şeyin bizzat mevcut olması imkânsızdır. Zuhur itibarıyla da mümkinatın hakikaten var olması düşünülemez. Çünkü bir şeyin zuhuru, ancak Hakk'tan ibaret vücutta irtibatla meydana gelir. Buna göre Hakk'ın vücudundan başka müstakil hakikatler düşünülürse, o vücutla alakalı mülâhaza edilmesi lazım gelir ki mevcudiyetine hükmedilebilir. Demek ki vehim ve hayal olarak itibar ettiğimiz hüviyetleri ve zâtları asla mevcut saymamak gerekir. Buna göre "vücud" birdir ve o da Hakk'ın vücududur. Diğer varlıkların vücudu O'nun vücuduna nispetle yok hükmündedir. Eşyanın ayrıca zât ve sıfatı yoktur ve cümle zât ve sıfatın mutlak mercii, kerem sahibi Rab'dir diye inanan

Musa Kâzım da şerhlerini bu yönde yapmakta ve bunun bir hakikat olduğunu belirtir yönde açıklamalar yapmaktadır.

MASON OLDUĞUNA DAİR İDDİALAR

Öte yandan Musa Kâzım'ın şöhret bulmasının esas sebeplerinden birisi, belki de en önemlisi İttihat ve Terakki ile irtibatından dolayı "mason" olduğuna dair tartışmalardır. Hakkında ortaya atılan bu iddiaları hiçbir zaman kabul etmeyen Musa Kâzım, masonluğuna dair matbuattaki haberlere cevap olarak 1911'de bir beyanname yayımlayarak mason olmadığını duyurdu. Ancak onunla ilgili bu konudaki iddialar, ilginç bir şekilde düzeyli veya düzeysiz pek çok eser, hatırat ve makalede yay(dır)ılmaya devam etti. Oysa bu tür veya zıt itham ve söylentileri, kendi döneminin kırılğan şartlarında aramak ve öylece temellendirmek daha isabetli olacaktır. Hatta şayet geçmişe dönük bu iddianın varsa aslı, onun gerekçe ve akabetiyle birlikte kendi konjonktüründe görülmesi elzemdir. Şunu da belirtmek gerekir ki onun mason olduğunu ileri sürenler, iddialarını bir belgeye dayandıramadıklarından söz konusu iddialar, daha çok söylenti düzeyinin ötesine geçmediği için masonluğa isnadı bir iddiadan ibarettir.

Örnek kabilinden "Hanefî mezhebinde olanlar, dişlerini kaplatamazlar ve doldurtamazlar" iddiasını savunan Hüseyin Hilmi Işık, bu mevzu çerçevesinde ittihatçılık ve masonlukla nitelediği Musa Kâzım'ı kastederek şu değerlendirmede bulunmaktadır: "İttihâdcılar zemânında din işlerine karışan siyâset adamlarının, sarıklı masonların, din büyüklerini kötölemek, din bilgilerini bozmak için söyledikleri, yazdıkları yıkıcı (yukarıdaki kanaate uymayan) propagandalara fetvâ diyorlar."

İddiaya göre İttihatçılar Musa Kâzım'ı kolayca kontrol edebilecekleri bir şahsiyet olduğu için tercih ettiler. Böylesi bir tercih sonucu Cemiyet'in yönetim kadrosunda yer alan Musa Kâzım bilahare siyasi amaçlarla mason cemiyetine katıldı. Hâlbuki bize göre Osmanlı'nın son döneminde yetişen, analitik ve eleştirel düşünen, çağının ruhunu kavrayan ender zihinlerden biri olan Musa Kâzım, İttihat ve Terakki'nin bazı imkânlarından yararlanmıştı. Bununla beraber, söz konusu fırka onun tefekkür yönünün öne çıkmasını engelledi ve "Böyle parlak bir zihin saltanata karşıydı, değildi, falan derneğe üyeydi,

değildi” şeklindeki kısır tartışmalara konu edildi. Şayet onun üzerinde, istibdat dediği siyasi konjonktür gereği katıldığı İttihat ve Terakki'nin gölgesi bulunmasaydı ve oturup tefsirini tamamlasaydı; bugün Elmalı'dan da İzmirli'den de daha büyük şöhrete sahip biri olurdu. Nitekim kelimine dair görüşleri de döneminin kelimcilerine göre daha makul ve gerçekçidir. Bir başka özelliği de veyahut belki de bir eksiği olarak diğer Osmanlı ulemâsı gibi onun da eklektik görüşlere sahip olmasıdır.

Şu da var ki İttihat ve Terakki, yönetimin özellikle de II. Abdülhamid'in tek adam olma/kalma sevdası gereği uyguladığı müsamahasız politikaları sonucu maalesef dönem İslâmcılarının yaşadıkları bir liman işlevindeydi. Bunun vebali, emr-i maruf ve nehy-i münker (toplumsal sorumluluk) gereğince hayatın öznesi kalabilmek; hürriyet, hak, hukuk ve adalet diyebilmek amacıyla mücadele verenlerin oraya sığınmalarına yol açan uyuşmaz mercilerin olsa gerektir.

MEZHEPLER TARİHİNDEKİ YERİ

Musa Kâzım, mezhep ihtilaflarını İslâmî sahada önemli bir problem ve ittihadın sağlanmasının önünde büyük bir engel görmekteydi. O, Hanefi-Şafii ihtilaflarını içtihat farklılığı ile izah eder ve bunun zanna dayandığını söylerdi. İslâm âleminde Sünni mezheplerin birleştirilmesi bir yana, Sünni-Şii düşmanlığını da ortadan kaldırmaya yönelik tekliflerde de bulunurdu.

Öte yandan Osmanlılarda kuruluş döneminden itibaren sultanlar ve devlet ricali gibi, medrese çevrelerinin de tasavvufa ve tasavvuf erbabına oldukça rağbet ettiği ve pek çok medreselinin bir tarikat meşrebinde olduğu, hatta bir tarikat şeyhi olarak tekkede görev yaptığı izahattan varesidir. Ayrıca ulemânın bağlı bulunduğu, onların başı durumundaki şeyhülislâmların büyük bir kısmının tasavvufa ve sufilere yakın durdukları ve hatta içinde buldukları da bir başka hakikattir. Bu mezhebe müntesip şeyhülislâmlardan birisi de tarikaten Nakşi/Halidi, meşreben Ekberi yani İbn Arabî zihniyetine mensup bir âlim olan Musa Kâzım'dır. Kendisi on iki yaşında Nakşibendi-Hâlidilik yoluna girdi ve tasavvuf ile ilişkisini hayatının sonuna kadar devam ettirdi.

Musa Kâzım bir taraftan, Meşihat'a bağlı Meclis-i Meşâyih'in reisliğini yaparken diğer taraftan 1911'de faaliyete geçen Cemiyet-i

Sûfiye'nin başkanlığını da yapıyordu. Ancak onun bir şeyhülislâm olarak tasavvufu yakından ilgilenmesi, dönemin diğer bir sûfi teşkilatı Cemiyet-i Sûfiye-i İttihâdiye taraftarlarınca eleştirildi. Kendisi aynı zamanda şeyhülislâmlığa bağlı Meclis-i Meşâyih'e de başkanlık etmiştir. 1866'da resmen faaliyete geçen bu meclis, artık nasıl mümkün olacaktıysa tekke-medrese uyuşmazlığını yatıştırmak, tedrici bir usûl ile tekke ve zaviyeleri -ıslahı için- medresenin denetimine vermek amacıyla teşekkül ettirildi. Ne yazık ki bu önemli kurum amacına matuf olarak hiç çalışmadı, başında bulunan şahısların kendileri tekkeye mensup iken faaliyet icrası da mümkün olamadı. Tekke ve zaviyeler ise toplum aklıyla oynarcasına falcılık, büyücülük, üfürükçülük, murada kavuşturmak amacıyla muskacılık dâhil kozmik insanlar, gaipten haber vermeler, mitolojik menkıbelerle başına buyruk yoluna devam ettiler. Ancak 13 Aralık 1925 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı “Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile bu kez ıslah yerine kapatıldılar. Böylece şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik gibi eylem, unvan ve sıfatların kullanılması, bunlara ait hizmetlerin yapılması ve bu unvanlarla ilgili elbise giyilmesi de yasaklandı. Ayrıca yasa ile tarikatlara çıkar sağlamaya yönelik tüm türbeler de kapatıldı, türbedarlıklar kaldırıldı. Hâlbuki iyi niyetle kurulan Meclis-i Meşâyih'in belirlenen amaçla faaliyetini tedricen sürdürmesi hem kendi selametleri hem de toplumsal muhayyile ve çağın ruhuna uygun makuliyet ile ümmet fertlerinin huzurunu sağlamak imkân dâhilinde olacaktı.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Mustafa Akman, “Kelâm Bağlamında Musa Kâzım Efendi ve ‘Zevra ve Hevra’ İsimli Esere Yaptığı Tercüme ve Şerhin Sadeleştirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, cilt: 10, sayı: 50, s. 863-881.
- Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2017.
- Mustafa Akman, *Celâleddin ed-Devvânî: Ahlâkî Siyâsî Felsefî Tasavvufî ve Kelâmî Görüşleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Ahmet Şamil Güner, “Musa Kâzım Efendi'nin İttihat ve Terakki ile İlişkileri”, *Erzurumlu Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi Sempozyumu (22-24 Kasım 2013 Erzurum)*, 2014, s. 187.
- Ferhat Koca, “Musa Kâzım Efendi”, *DİA*, İstanbul, 2006, cilt: 31, s. 221, 222.

GAZZE İSTİSNASI: AGAMBEN VE İSRAİL FAŞİZMİ

DİLAVER DEMİRAĞ

Aksa Tufanı'ndan bu yana Gazze'de inanılmaz bir dehşet yaşanıyor üstelik de herkesin gözü önünde ve herkes aynı şeyi söylüyor: “Buna nasıl izin verilebilir?” Eleştirel teorinin mühim simalarından Horkheimer’in şu tespitlerini bir kenara not edelim: “Barındırdığı tehlikeli gizilgüce karşın hem içte hem dıştaki adaletsizliğine karşın özgür dünya şu anda hâlâ uzay ve zaman içinde bir adadır; bu *adanın* şiddet egemenliği okyanusunda yok edilmesi, eleştirel teorinin de bir parçası olduğu kültürün yok edilmesi anlamına gelir.”¹

Zira bu *ada* meselesi İsrail denen faşist devlet için de kullanılacak ve kötünün iyisi görülen bu mantığa boyun eğmemiz talep edilecektir. Kötülük tohumu İsrail ile onu koruyan Batı dünyasının gerçekliği arasında bir bağ var. İşte tam bu noktada hukuk felsefesi ile yola devam etmek lazım. Çünkü Gazze'nin yıkımı ile hukuk arasında sanılanın ötesinde güçlü bir bağ söz konusu. Günümüzde herkes liberal uluslararası düzenin çöktüğünü, hukukun askıya alındığını belirterek Gazze'de yaşanan devlet terörünün her şeyin sonu olduğunu belirtiyorlar. Kurulu düzen krizde ve kriz her zaman bir *kavşak* noktasına işaret eder. Bu kavşak yeninin imkânlarını da içerir. Şu sıralar artık bir klişeye dönüşen Gramsci'nin “Eski dünya ölüyor ve yeni dünya doğmak için mücadele ediyor, şimdi canavarlar zamanı” sözü oluşan durumu gösteriyor. Ancak elbette doğması umulan, yeni modern zihniyetin düşündüğü gibi olumlu olmayabilir ki bunun tüm işaretleri mevcut.

1 Max Horkheimer, *Critical Theory*, New York 1982, s. vii-ix.'den aktaran Orhan Koçak “Önsöz”, Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

Samuel Beckett üzerine yazan Gilles Deleuze *tükenmişlik* (bitap) kavramının önemli olduğunu belirten bir düşünür, *tükenmişlik* ve *yorgunluk* arasında esaslı bir ayırım yapar: “Tükenmiş, diye yazar Deleuze, yorgundan çok daha fazlasıdır. Yorgun olmak, kişinin projelerini artık gerçekleştirememesi, belki de bir sınır ya da engelle karşılaştığı için geçici surette gerçekleştirememesidir; buna karşılık tükenmiş olmak, mümkün olanın kendisinden kurtulmak, sınır tecrübesinin kendisini tüketmektir: ‘Yorgun’ yalnızca gerçekleştirmeyi tüketmiştir, tükenmiş ise mümkün olanın tümünü tüketir. Yorgun artık gerçekleştiremez ama tükenmiş artık mümkünleştiremez. Deleuze, bu şekilde, Beckett'te bir potansiyel güç olarak (yeniden mümkün kılma anlamında) olumlu bir tükenmişlik düşüncesi bulur, çünkü tükenmiş özne kendisini herhangi bir etkinlik hesabının (ve ihtimal üretiminin) ötesinde bulduğunda, kendisini şu anda kavranan veya sınırlandırılmış ihtimallerin ötesinde yenilik yapma gücüne sahip yeni bir öznelik içinde yeniden oluşturabilir.”²

Bu noktada hukukun imkânlarının tükenmesi adalete alan açmak için bir fırsata da dönüşebilir ki İsrail ile Filistin direnişi arasındaki mücadele de esas itibarıyla adalette doğrudan ilişkili. Ancak bırakalım adaleti hukuk bile tamamen askıda. Çünkü İsrail Gazze'de aralarında binlerce çocuğun da bulunduğu on binlerce üzerinde silahu olmayan, HAMAS direnişinin eylemlerinin bir parçası olmayanları Batı'nın gözetimi altında ve onun siyasi ve fiziki desteği ile öldürebildi. Mevcut liberal uluslararası

2 Thanos Zartadulis, *Law and Philosophy*, Ashgate Publishing Limited, Burlington, 2015, s. 320

düzene olduğu kadar buna dayanan hukuka da ters düşen duruma dikkat çekenlerin sistemin iflası hükmüne ulaştıkları esası bir kriz var. Aslında 2008’de küresel finans sisteminin neredeyse çökmesi; ‘devletçi’ ekonomilerin -özellikle BRICS devletleri- bir karşı model şeklinde ortaya çıkması; krizden bu yana Avrupa ve ABD’de sağcı hareketlerin yükselişi; Brexit ve Trump’ın seçilmesi gibi belirgin işaretlerin gösterdiği gibi liberal uluslararası düzen ciddi bir buhran yaşıyor. Tüm bu olaylar, küresel yönetim kurumlarından ekonomik açıklığa veya çok taraflı ticaret ve güvenlik iş birliğine kadar liberal uluslararası düzenin temellerine meydan okuyor.

Bu durum William Butler Yeats şiirindeki durumu yansıtıyor: “şeyler dağılır; merkez tutunamaz/ Sadece anarşi dünyaya salınır/ Kanla kararmış gelgit salınır ve/ her yerde masumiyet töreni boğulur.” Tam da bu noktada Agamben’in yenilikçi ve mevcut düzenin maskesini sıyrarak çalışmaları onun şöhretli bir entelektüele dönüşmesine yol açtı. Gazze bugün her boyutu ile onun *istisna* kavramının ortada olduğu bir mekân. Bu istisna hâlinin İsrail için geçerli olması kurucu dışarıyla da bağlantılı. Kurucu dışarıdaki öteki olgusu burada çok önemli bir yer tutmakta. Bu sebeple de Filistinliler küresel egemenler gözünde tek kullanımlık bir atıktır, bunun da Filistinlilerin Batı uygarlığının dışında konumlanmasıyla irtibatı var. Bunlara giden uğrakta Agamben’in yanında, *nekropoliti-*kadan bahseden Achille Mbembe’ye de değinmek gerekecek.

AGAMBEN’İN MERKEZİ KAVRAMLARINA BİR YOLCULUK

Yüzyılımızın en önemli figürlerinden Agamben’in Batı’daki egemenlik ilişkisinin izini sürdüğü dokuz ciltlik *homo sacer* dizisi tam bir siyasal arkeolojidir. Düşünsel şekillenmesinde birçok filozofun izi olsa da Heidegger, özellikle de Walter Benjamin ve Carl Schmitt, Michel Foucault onun yol uğrakları oldu. Çalışmalarının ana istikameti Foucault’nun biyopolitika kavramını iletirmek ve derinleştirmek şeklinde gelişti.

Agamben’e şöhret kazandıran ana kavram istisnayıdır. Ancak bunu anlamak için onun Aristo’dan yola çıkarak çıplak hayat yani biyolojik varoluş olarak yaşamla (*zoe*), toplumsal siyasal yaşam (*bios*) arasında yaptığı ayrım önemlidir. Çünkü *homo sacer* başka bir deyişle kovulmuş, lanetlenmiş insan biyolojik varoluşa indirgenmiş kişidir, hukuk ve siyasi yaşamdan kovulmuştur, hukuki statüsü ise vatandaşlıktan dışlanmış olmaktır, böylece hukuki korumadan yoksundur. İstisna da esasen insan hakları anlamında hukukun askıya alınmasıdır.

“İstisna hâli” terimi, siyaset ve hukukun tamamen iç içe geçtiği yolları tanımlar. Liberal düşüncede hukuk ve siyaset arasındaki ilişki her zaman yargının özerkliği koruduğu şeklinde anlaşılmıştır, ancak Agamben’in öne sürdüğü gibi, siyaset fikrinin kendisi istisna durumunda hukukun üstünlüğünün askıya alınması ihtimaliyle ilgilidir. Aslında bu, Batı tarihinde hukukun üstünlüğü diye kabul edilen ve her türlü keyfiyetin iptal edilip adil yargılanma hakkının (*habeas corpus*), Magna Carta’dan beri devam eden durumun askıya alınmasıdır. Çünkü Agamben’in işaret ettiği gibi hukuk yargılanma ve ceza almaktan ayrılmayan bir durumdur, bu sebeple hukuk her zaman şiddeti bağrında taşır. Hukuk olağanüstü hâl ile derinden ilişkilidir.³

İstisna her zaman egemenlikle ilişkili bulunduğundan hukuki değil *siyasal* bir durumdur. Agamben istisnanın hukukun dışında değil daha çok iç ve dış arasında bağ kuran bir boşluk hâli olduğunu söyler. Ya da bir belirsizlik bölgesi istisna hukukun dışındadır çünkü onu kuran,

3 Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, çev. Kemal Atakay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 10.

Gazze’de yaşananlar, Agamben’in kamp ve onunla beraber şekillenen istisna, çıplak hayat/yalın yaşam ve homo sacer kavramlarının ve de biyosiyaset olgusunun sağlaması durumunda. Onun tüm teorileri ilkin 11 Eylül’de doğrulandı ve ona büyük bir şöhret kazandırdı, Gazze ise onun teorilerinin sömürgecilik ekseninde teyit edildiği bir yer olmuş durumda.

ona şeklini veren kurucu iktidarın bir ürünüdür. Öte yandan içindedir zira olağanüstü hâl hukuk içinde tanımlanmıştır. Bu bakımdan bir zor ya da tahakküm biçimi olan istisna devlete içkindir. Agamben nazarında modern devletin gerçekliği, istisnanın kural hâline gelmesi ve devletin aşılmasının olağanüstü şartlarının onun olağan işlevinin bir parçası olmasıdır. Hukukun üstünlüğünün istisnai olarak askıya alınması o kadar sık gerçekleşir ki, devlete katı, geçirimsiz bir kavram diye yaklaşamaz. Agamben’in analizinde ortaya çıkan, devletin hukukun üstünlüğünü korumak için kendi hukuk kuralını rutin şekilde askıya aldığıdır ve geleneksel devlet modelinin bu bağlamda anlaşılması gerektiğidir. İstisna hâlinde ise vatandaşı lanetli/kovulmuş insana dönüşür. Modern devletin istisnada açığa çıkan zorbalığı biyolojik varlığa dönüştürülmüş insanlara uygulanır. Modern insanın kamusal sahnedeki özel yaşama geçmesiyle insan siyasal varoluşunu kaybeder. Bu, modern egemenlikle iç içedir çünkü modern siyaset ya da modern devlet, bedenler üzerinden işleyen biyolojik yaşamı nesnesi kılan bir biyoiktidar inşa etmiştir.

Hâl böyle olunca da modern insan çıplak hayata indirgenerek siyasal, toplumsal varoluşunu yitirmiştir. Böylece hukuki varlığı müphem olabildiğinden ve modern yönetim yönetimsellik de diyebileceğimiz idari prosedürlerle işleyen kanunlarla değil yönetmeliklerle idare ettiğinden ve uhdesine yasama ve yürütmeyi de alabildiğinden istisna kurala dönüşmüştür. Modern devletin özgürlükler hukukunu ya da modern insanı idarenin aşırılıklarından koruduğu düşü-

nülen insan haklarını askıya alabilmesinin açığa çıktığı yer ise açık hava hapishaneleri hüviyetindeki *kamptır*. Hukukun askıya alındığı bir mekândır, bu sebeple de kamp mahkûmlarına her şey yapılabilir, öldürülse dahi kimse bunun hesabını sormaz. Kamp hukukun dışında kendi olağanüstü hukukunu uyguladığı, kendine has kurallarla işleyebilen bir mekândır. Kamp denen istisna mekânı insanı bir *homo sacere* dönüştürür, başka bir ifadeyle hukuk alanının dışına atılmış, bu sebeple de kendisine her şey yapılabilir varlığa. Agamben’in başkahramanı, öldürülebilen ama kutsanmayan (hukuki alana kabul edilmeyen) kovulmuş/lanetlenmiş insan homo sacerdir. Bu, hukuki alanının dışında biyolojik bir varlığa, bir canlıya dönüştürülmüş kişidir. Dolayısıyla homo sacer basitçe toplumdaki tüm işlevlerden mahrum bırakılmış bir kişi anlamına da gelen bir siyasal varlıktır.⁴

Agamben işte bu sebeple modern demokrasi-lerin faşizmin de yuvalanma alanı olduğunu göstermeye çalıştı. Onun düşünceleri kendisinin tezlerini sömürgecilik sonrası düşünceyle kaynaştıran Güney Afrikalı yazar Achille Mbembe ile beraber Gazze’de ortaya çıkıyor âdeta. Gazze’de yaşananlar, Agamben’in kamp ve onunla beraber şekillenen istisna, çıplak hayat/yalın yaşam ve homo sacer kavramlarının ve de biyosiyaset olgusunun sağlaması durumunda. Onun tüm teorileri ilkin 11 Eylül’de doğrulandı ve ona büyük bir şöhret kazandırdı, Gazze ise onun teorilerinin sömürgecilik ekseninde teyit edildiği bir yer olmuş durumda.

DEMİR DUVAR: SİYONİST SÖMÜRGEÇİLİK

Geçen otuz yıl boyunca, İsrail’in bir dizi uygulaması, Gazze şeridini genel kabul görmüş kural ve sözleşmelerin istisnai bir alanı hâline getirerek bölgenin ayrılması ve hapsedilmesini meşrulaştırdı. Gazze’nin istisna hâlinin ardındaki düzenleyici ilke, ihtiyaç fazlası Filistinli nüfusun tecrit edilmesi ve belirlenmiş mekânsal bölgelere hapsedilmesidir; bu gerçek, Gazze’nin farklılığını istisnai hâle getirmedeki İsrail anlatısını takip eden Batılı normatif söylemde ya görmezden gelinmiş ya yok sayılmış ya da

4 Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 19.

gizlenmiştir. Ancak Gazze her ne kadar öne çıksa da Gazze'ye yönelik İsrail'in ırkçı nefreti tüm Filistinlileri kapsamaktadır. İsraili yetkililerin son açıklamalarına da yansdığı üzere bunun ana sebebi ise direniş ile halkın iç içe geçmesidir. Siyonist işgal rejiminin Gazze'yi etnik temizliğe tabi tutma arzusu esas olarak direniş iradesini, kullandığı ölçüsüz şiddete rağmen kıramamasıdır.

Siyonist mitlerle şekillenen İsrail her ne kadar bu toprakları antik İsrail krallığının toprakları içinde saysa da Gazze Filistin halkının binlerce yıllık toprağıdır. Siderot gibi şu an işgal altında bulunan toprakların bir bölümü de aslında onların toprağıydı. Başka bir ifadeyle Siyonizm'in uydurma tarihinde bile bu topraklar antik İsrail toprakları değildi. Ancak laik mesihçi bir ideoloji olmasına rağmen yoğun dinsel göndermeler içeren Siyonist ideolojiye göre Filistinlilerin burada bir hakkı yoktur, onlar ata toprağındaki işgalcilerdir. Yahudiler kendilerine Tanrı tarafından verilmiş saydıkları topraklarına O'nun seçilmiş halkı olarak, binlerce yıl önce sürgüne yollandıkları yerden geri dönmüşlerdir. Bir daha da hiçbir güç onları bu topraklardan sökemecektir. Bu sebeple İsrail, halkını korumak ve bir daha asla onlara zarar verilmesini engellemek için çok güçlü olmalıdır. Temel Siyonist anlatıya göre Filistinliler 'işgalci' görüldüğünden bu toprakları terk etmelidir. Bu noktada söz konusu anlatıyı pekiştiren *demir duvar* doktrini devreye girer.

Doktrininin sahibi Ze'ev Jabotinsky'nin ana tezi şudur: Filistin halkı gönüllü sömürgeleşmeye razı olmayacaktır ve Yahudilerden kurtulma ümidi taşıdığı müddetçe direnecektir, bu ancak İsrail güçlü olduğunda değişecektir, o zaman ılımlı liderlerle tavizler verilip direnme yerine uzlaşmaya gidilecektir. Siyonizm, Filistin politikasını tamamı ile bunun üzerine kurup ölçüsüz güç kullanarak Filistin'i sömürgeleştirdi. Yerli halk ise sürülmesi gereken bir fazlalık görüldü. Bunun birbiri ile bağlantılı iki sebebi vardı, başından beri Filistin sadece Yahudilere ait bir yer görüldü ve "bir daha asla" sloganı ile tüm dünyadaki Yahudilerin anavatanı sayıldığından onların göçü sürekli teşvik edildi. Neticede Filistin, Siyonistlerin gözünde topraksız halkın haksız toprağına yerleştiği bir yerdi, tam da bu sebeple Filistin istisna hâlinin yurduna dönüştü.

MEKÂNSAL İSTİSNA HOMO SACER HALK

Filistinli akademisyen Sari Hanefi Filistin topraklarındaki mekân katliamını açıkladığı "Kolonizasyon, Ayrılık ve İstisna Hâli" başlıklı makalesinde İsrail'in klasik anlamda bir soykırım politikası gütmmediğini, daha çok mekânsal soykırım politikası uyguladığını belirterek "İsrail'in sömürgeci projesinin etnik soykırımın aksine *spacio-cide* [mekân-kırım] olduğunu, zira Filistin nüfusunun 'gönüllü' transferini kaçınılmaz kılmak amacıyla öncelikle Filistin halkının üzerinde yaşadığı mekânı hedef aldığını" yazar. Ona göre "Spacio-cide, dinamik bir süreç olsa da ortaya çıkan bağlam ve Filistin direnişinin eylemleriyle sürekli etkileşim hâlinde olduğu için rasyonel bir bütünlüğe sahip kasıtlı bir ideolojidir." Çünkü *spacio-cide*, sömürgeleştirme, ayrılık ve görünüşte çelişkili olsa da bu iki ilkeye aracılık eden istisna hâlini kullanan bir rejim aracılığıyla mümkün⁵ kılınmaktadır.

Bu tespit, 7 Ekim katliamı ile doğrulandı fakat İsrail çok daha öncesinden Gazze nüfusunun Mısır ve Ürdün'e sürülmesi için plan yapmıştı ve dehşet bombaları ile de hedeflenen buydu. Bu, haksız toprak mitinin teyidinden başka bir anlama gelmiyordu. "Topraksız bir halk için haksız bir toprak" şeklindeki Siyonist mitten itibaren İsrail hükümetlerinin politikası, üzerindeki insanları görmezden gelerek toprağına sahip olma idi. Bunun sonucunda ortaya çıkan Filistin halkının kurumsallaşmış görünmezliği, İsrail'in gündelik yerleşimci-sömürgeci uygulamalarını beslemiştir. Bu zorunlu görünmezlik, Filistinlileri öldürülmekle, devlete şartsız itaat etmek arasında bir tercihe zorlayan Siyonist sistemi ayakta tutuyor.

İsrail için başından beri amaç toprak olduğundan, Filistinliler toprağına yerleşmek ve sürgün sonrası eski İsrail imparatorluğunu kurmak hedefinin arasına yerleşmiş bir engel görüldü. Bu sebeple imhadan çekinmemek Siyonist projeye içkindi. Bu anlamda istisna Siyonist projenin bizzat kendisine mündemiç olarak ortaya çıkmaya hazır vaziyette bekliyordu. Hanefi'nin sözünü ettiği mekân kırımını soykırımdan bağımsız

5 Sari Hanefi, "Explaining Spacio-Cide in The Palestinian Territory: Colonization, Separation, and State of Exception", *Current Sociology*, 1-6 Sage Publications, California, 2012, s. 2.

olamazdı çünkü etnik temizliğin en uç biçimi olan soykırım neticede bir etnik mevcudiyeti ortadan kaldırıp homojen bir ulus üretmeyi içerir. Siyonizm bir ulusçuluk ideolojisi olarak zaten etnik temizliği içeriyordu. Zira dünyadaki Yahudi nüfusu bir mekâna yerleştirmek için orasının ısıtılması gerekir. Bu bakımdan İsrail sömürgeciliği Avrupa sömürgeciliği gibi kaynak gaspını amaçlamaz, kaynak gaspı bir yan çıktıdır, esas olan mekânın gaspıdır. Bu da kolanizasyonu zorunlu kıldığından İsrail projesi istisnanın içerdiği şiddeti barındırıyordu. Nitekim Deir Yasin katliamından başlayarak Filistin halkına karşı hukuku askıya alarak toplu cezalandırma politikası uyguladı.

İsrail kurulduğunda, 1945 yılında İngiliz mandası tarafından Filistin'e dayatılan ve "acil durum düzenlemeleri" diye adlandırılan düzenlemeleri kabul etmiştir. O zamandan bu yana İsrail suya, toprağa, işe, kaynaklara, aile üyelerine erişimi kısıtlayan ve neredeyse her türlü hareketi engelleyen çok sayıda politika benimsedi. Dahası, İsrail'in "[Filistin'in] herhangi bir bölgesini kapalı askerî alan ilan etmesine" izin veren yüzlerce yasa çıkarılmıştır. Gazze her yeri çevrili, girişin ve çıkışın askerî denetim ve izne tabi tutulduğu, dahası gıda, su, ilaç vb. temel insani ihtiyaçların bile İsrail kontrolü ile bölgeye girebildiği bir mülteci kampı konumunda. Öte yandan Gazze'deki insanlar yargıya bile tâbi olmadan cezalandırılabilirler. Daha net bir ifadeyle Gazze ünlü *habeas corpus*un uygulanmadığı, sakinlerinin keyfi olarak gözaltına alınabildiği, işkence edildiği, evlerin yıkıldığı bir yer. İsrail'e hem tâbi hem değil, görünüşte özerk bir bölge ama kuralları İsrail'in koyduğu/belirlediği bir mekân.

Tam bir istisna bölgesi konumundaki Gazze'de hukuk yok ama diğer yandan yetkili İsrail mahkemeleri askerî yönetimin yasalarını denetliyor, elbette kâğıt üstünde. Gazzeliler İsrail vatan-daşı olmadığı için Siyonistlerin hukukuna tâbi değil ama diğer yandan tüm uygulamalar İsrail hukukuna göre. Hukuk askıya alınırken Gazze sakinleri de hukuk yolu ile içleniyor yani askerî yönetimin tâbi olduğu hukuka tâbi kılınıyorlar ama diğer yandan İsrail vatandaşlarının sahip olduğu haklar söz konusu değil. Çalışırken İsrail iş hukukuna göre ücret uygulanıyor ama bu hukuka göre Filistinli emekçilerin herhangi bir

itiraz hakkı yok. İşte bu yüzden Gazze *istisna*nın hüküm sürdüğü bir *kamp* coğrafyası iken Gazzeliler de bir *homo sacer* ve aynı zamanda *çıplak hayatın* nesnesiler.

Savaş şartları hüküm sürdüğünden beri Gazzeliler sadece bir canlı statüsündeler, âdeta bir biyolojik varoluşa indirgenmiş hâldeler ve hem hızlı bir ölüme hem "yavaş ölüme"⁶ tâbiler. Gazzeliler öldürülebilir ancak onları öldürenler için hiçbir cezai yaptırım söz konusu değil. Gazze halkı sadece İsrail hukukundan değil uluslararası hukuktan özellikle de insani hukuktan, savaş hukukundan dışlanmış durumdadır. Egemenlerin gözünde sadece nefes alıp veren bir canlılar o kadar. Başka bir deyişle insan statüsünde de değiller. Hatta küresel kapitalist dünyada tek kullanımlık bir atık, bir fazlalık konumundalar. Agamben'in Gazze'ye değen kısmı böyle ama yeterli değil çünkü meselenin nekropolitikaya bakan bir yanı da var.

YAŞAYAN ÖLÜLER: ÖLÜM BÖLGESİ OLARAK GAZZE VE NEKROPOLİTİK İSTİSNA

Achille Mbembe Foucault'nun biyopolitika için ölümün son sınır olduğu biyoiktidarın öldürmeye değil yaşatmaya odaklandığı tezine itiraz eder. Ona göre ölüm, biyoiktidarda istisnai değil bir normdur. *Nekropolitik*, Mbembe'nin, ölüm dünyaları veya "geniş nüfusların kendilerine yaşayan ölü statüsü veren hayat şartlarına tâbi tutulduğu yeni ve benzersiz toplumsal varoluş biçimleri" dediği şeyi yaratır. Nekropolitika esasen bir öldürme iradesi ya da iktidardır. Kimin ölüp kimin yaşayabileceğine karar verebilme gücüdür.

Karar ve iktidar arasındaki ilişki ise Schmitt'in istisna teorisinin özüdür. İstisna malum insan hakları hukukunun askıya alınabilmesidir ve Schmitt'e göre bu kararı ancak egemen verebilir, onun ifadesi ile egemen istisnaya karar verendir. Söz konusu egemen ise anayasayı da yapan ulus devlettir. Nitekim Schmitt egemenin huku-

6 Laurent Berlant *Zalim İyimsizlik* kitabında yavaş ölümün bir nüfusun yıpranmaya terk edilmesi olduğunu ortaya koyar. Bu anlamda Gazzeliler bir yandan İsrail bombaları, füzeleri ve tankları ile öldürülürken diğer yandan da açlık, susuzluk vb. etkenlerle yavaş yavaş ölmeleri için terk ediliyorlar. Uygulanan abluka tam da yavaş yavaş ölmeleri için uygulanıyor.

kun hem içinde hem dışında olduğunu ve tam da bu yüzden kendi koyduğu hukuk kurallarını ancak onun askıya alacağını söyler. Mbembe için de kural değişmez, öldürme kararı egemenin alametifarikasıdır.⁷ Filistin’de homo sacer olan ve egemen olarak İsrail’in istisna şartları altında bir yaşayan ölü hâline gelen Filistinliler için ölüm artık sıradanlaşmıştır. Özellikle 7 Ekim sonrası için Gazze ya da Batı Şeria’da ölüm gündelik hayatın olağan bir parçası hâline getirildi. Dronelar, Chamayou’nun *ölüm kutusu* adını verdiği olguya uygun olarak Gazze halkına ölüm saçtı. Chamayou’nun *drone savaşı* analizleri, çağdaş savaşın artık bir yüzleşme değil, uzaktan imha stratejisine dayandığını gösterir. İsrail’in Gazze üzerindeki hava operasyonları, hedefini görmeden yok eden bir etik dışılığın ürünüdür. Filistinliler düşman değil, koordinatlara indirgenmiş hedeflerdir. Bu hem fiziksel hem de ontolojik bir silinmeye yol açar.

Sivillerin rastgele bombalanmasına ilaveten işgal rejimi, önde gelen medya ve tıp figürlerini, bilim adamlarını, entelektüelleri ve sanatçıları hedef alan kasıtlı ve iyi çalışılmış bir politika yürüttü. Kadın ve erkek olmak üzere yüzlerce medya mensubu katledildi, özellikle tıp doktorları ve uzmanlar olmak üzere sağlık sektöründe çalışan ve aralarında doktor ve hemşirelerin de bulunduğu şehit sayısı bini geçti. Aynı şekilde aralarında üniversite rektörleri ve fakülte dekanlarının da bulunduğu eğitim çalışanları da hedef alınıyor. Onların uzmanlıklarının yerini doldurmak yıllar alacaktır. Bu İsrail’in kasıtlı imha politikası ile uyumlu bir durum. Kimin öleceğine veya yaşayacağına karar verirken Filistin halkının kültürünü, eğitimini, değerlerini de imha ederek salt bir fiziki ölümün ötesinde kasıtlı bir sistematik yok etme ve imha politikası güdüyor.

Sürekli ölüm tehdidi altında yaşayan Gazzelilerin durumu Mbembe’nin “ölümün siyaseti” tanımına tamı tamına uyar. Bu, artık kimin yaşamaya değer olduğuna değil, kimin ölüme layık görüldüğüne dair bir politikadır. Mbembe’ye göre bu tür bir egemenlik biçimi, klasik devlet egemenliğinden farklıdır; çünkü burada hayatı korumak değil, ölümü idare etmek,

7 Achille Mbembe, “Nekro-Siyaset”, *Ayrıntı Dergi*, 2014, sayı: 12.

belirli hayatları ölüme açık hâle getirmek söz konusudur.⁸ Nekropolitik, egemen gücün ölüm üretme ve belirli nüfusları “ölüme terk etme” kapasitesine odaklanır. Bu, doğrudan öldürme eylemlerinin yanı sıra, belirli grupların hayat şartlarını sistematik olarak kötüleştirerek, onları hastalığa, açlığa ve şiddete maruz bırakarak dolaylı ölümlere yol açmayı da içerir. Mbembe, sömürgecilik ve ırkçılık bağlamında bu kavramı geliştirir ve “ölüm dünyaları” diye adlandırdığı, geniş nüfusların “yaşayan ölümler” statüsüne indirgendiği sosyal varoluş biçimlerini analiz eder.

İsrail’in nekropolitik sömürgeleştirilmesinde topografyanın şekillendirilmesi ile ölümcül hedeflerin kesinliği ve Weizman’ın dikey egemenlik⁹ dediği yaşamın havadan kontrolü ile tam kapasite egemenlik tesis edilmesi ama tüm bunların istisna çıplak hayatla kesişimi İsrail’in biyopolitik egemenliğinin nişaneleridir. Mbembe bunları şöyle ifade eder: “Göklerin işgali çok önemlidir çünkü denetimin çoğu havadan yapılır. Bu amaçla çeşitli başka teknolojiler de kullanılır: İnsansız hava araçlarına yerleştirilen sensörler, hava keşif jetleri, Hawkeye erken uyarı uçakları, saldırı helikopterleri, dünya gözlem uydusu, ‘hologramatizasyon’ teknikleri. (Bu yolla) öldürülecek hedefler kesin olarak belirlenir. Böyle bir kesinlik, kentsel mülteci kampları ağına uyarlanan Ortaçağ kuşatma taktikleriyle birleşmiştir. Düşmanın toplumsal ve kentsel altyapı ağına planlı ve sistematik bir sabotaj, toprak, su ve hava sahası kaynaklarına

8 Achille Mbembe, *agm*.

9 Eyal Weizman, Thanato Tactics, Patricia Ticineto Clough and Craig Willse, *Beyond Biopolitics, Essays on the Governance of Life and Death* içinde, Duke University Press, New York, 2011, s. 179.

el konulmasını tamamlar. Düşmanı aciz hâle getirmeye yönelik bu teknikler açısından buldozerle ezmek çok önemlidir. Evleri ve kentleri yıkmak, zeytin ağaçlarını sökmek, su tanklarını kurşunlarla delmek, elektronik iletişim araçlarını bombalamak ve bozmak, elektrik transformatörlerini parçalamak, hava sahası yollarını ortadan kaldırmak, televizyon ve radyo vericilerini çalışmaz hale getirmek, bilgisayarları bozmak, Filistin protodevletinin kültürel ve siyasal-bürokratik simgelerini yağmalamak, tıp araçlarını çalmak. Başka bir deyişle, altyapı savaşı. Apache helikopterleri havadan kontrol ve kıyım için kullanılırken, zırhlı buldozer (Caterpillar D-9) sahada savaş ve korkutma silahı olarak kullanılır. Erken modern dönem sömürge işgalinin tersine, bu iki silah geç modern dönem terörünün yüksek teknolojikli araçlarının üstünlüğünü ortaya koyar.”¹⁰

Bu tam kapasite imha politikasının çıktısı ölümdür. Hem manevi hem fiziki ölüm, açlıktan, susuzluktan, ilaçsızlıktan ölmek diğer yandan Filistin halkının direncini oluşturan kültürü de yıkarak onları savunmasız bırakmak. Ama İsrail 7 Ekim sonrası buna bir şey daha ekledi; gelecek olarak çocukları, hamile kadınları öldürmek bu neslin devamını kesintiye uğrattırırken direnişin nesilden nesile aktarımını da yok eder.

DÜNYANIN KAYITSIZLIĞI: KÜLTÜREL ÖTEKİLİK VE İMHANIN DESTEĞİ

Buraya kadar İsrail’in, hukuk tanımayan Avrupa sömürgeciliğinden, ABD’nin saldırganlığından esinlenen istisnai konumunu ve bunun ölüm üzerinden tesis edilen egemenlikle ilişkisini ele aldım. Ama mesele bundan ibaret değil, İsrail bunu Avrupa ve ABD’nin desteği ile yapıyor. Bugüne dek bunun asli sebebi genelde Yahudi lobisine bağlandı. Şüphesiz bunun doğruluk payı bulunmakla beraber yetersizdir. Bir başka açıklama da Ortadoğu petroleri üzerinden yapıp ABD ve Avrupa’nın uçak gemisi İsrail’in bu kaynakların akışını garanti eden bir jandarma olduğu da söylenmiştir ki bu da doğru tespitlere dayanıyor elbette ama esas mesele medeniyet meselesi. İsrail neticede Ortadoğu’da Batı medeniyetinin temsilcisi görülüyor ve bundan dolayı İsrail’le uygarlık merkezli dayanışma kuruluyor,

bunun üzerinden bağımsızlık sağlanıyor. Yanı sıra İsrail dünya kapitalist sistemi ile entegre sistem için değer üretiyor, sistemin işleyişine katkı sunuyor.

Buna mukabil Filistin ne bir ‘değer’ üretiyor ne de küresel ekonomi ile bir bağı var. Dahası Filistin nüfusu Müslüman... Oysa Batı’nın temelleri Kutsal Kitap merkezli bu birincil yakınlık, dahası İsrail, ABD, Avrupa ve diğer devletlerle çok benzer bir siyasal, sosyal yapı hem Yahudi hem modern. İsrail’in kurucuları Doğu Avrupalı bile olsa Avrupalıydı ve İsrail modern Avrupa’nın bir kopyasını teşekkül ettirdi. Filistin ise Batı için rakip ve öteki olan bir medeniyet. Batı dediğimiz coğrafya İslâm’la mücadele, onu ötekileştirme ve olumsuzlama üzerinden teşekkül etmiş bir medeniyet hem seküler hem Hıristiyan. Gazze’nin iki kere görünmez kılınması bununla bağlantılı. Gazzelilerin ölmesi ya da yaşaması Batılı egemenler nezdinde bir anlam ifade etmiyor. Gazze yok hükmünde bir yer, dahası onlara göre barbarlardan oluşuyor ve bu savaş “uygar İsrail” ile “İslâmcı barbarlar” arasındaki savaş gibi alınıyor, bu durumda İsrail barbarlar çölü içindeki bir vaha olarak korunması gereken bir nadide çiçek gibi algılanıyor ve algılatılıyor. Batılı ana akım medyanın 7 Ekim’e bakışı bu oryantalist kalıplar üzerinden şekilleniyor. Böyle olunca da Gazzelilerin payına ölmek ya da sürgüne gitmek dışında bir şey kalmıyor. Batı’nın ırkçı oryantizmi ile Arap devletlerin ve halkı Müslüman çoğu ülkenin ikiyüzlülüğü birleştiğinde Gazze halkı yapayalnız ve İsrail’in elinde sunağa yatırılıp boğazının kesilmesini bekleyen bir kurban. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Batı’daki sistem karşıtı muhalefetle Gazze arasında oluşan *vicdan köprüsü* ileride benim daha önce “zehirli sarmaşık” adını verdiğim küresel direnişin imkânlarını gösterdi.

Netice itibarıyla Gazze’deki durum, modern egemenlik biçimlerinin, biyopolitikanın ve nekropolitikanın en uç örneklerini sergiliyor. Batı’nın bu duruma karşı sessizliği ve ikiyüzlü tutumu, küresel güç yapılarını ve değer sistemlerini sorgulamamıza yol açacak şekilde gözümüze sokuluyor. Bu yazıda Batı’nın sistem karşıtı düşünürlerinden ikisini merkeze alan bir analiz yaptım da çok farklı düşünürlerin katkısı ile bu analiz derinleştirilebilir ve farklı boyutlarla açılabilir de.

10 Achille Mbembe, *Düşmanlık Politikaları*, çev. Ayşen Gür, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 113.

CUMA KAYITLARI

BURADAN GİTMEMEYE GELDİM

AYTAÇ ÖREN

“A İstanbul (beyim aman) sen
bir han mısın?
Varan yiğitleri (de beyler aman)
yudan sen misin?
Gelinleri yarsız goyan (bi da-
nem) sen misin?”

Bir Halk Türküsü

Yaşam toprağından fişkırان söz, kuvvet olur. Söylersen seni tutan olur. Tutuna tutuna yer denilen bataklıkta kayalık olur. Yeter ki sen sözü besle. Sözüün içinde sen ol. Söz ve sen bir ol. Yeter ki!

Söz içinde kelimeler kopmuş, cılız ve soluk. Konuş, dökülüyor yere, değil mi? Gidecek mecali mi var? Söyleyene bak! Söyleyen bıkkın ve sönük. Kaynak kuru, çıkan kuru. Damarlarında dolaşmıyor ki sözü dışarı salabilsin. Salıp içinde hâlâ var olabilesin.

UNUTMAKLA HATIRLAMAK ARASINDA

Dil senle dünyevileşmiş dostum. Sözü kaldıramamış olmuştun. İfade/n sahipsiz kalmış. Bir kabuk bulamamış. Kaygan ve çamur. Dilin kaypaklaştığı yerde senden vatan çıkmaz, vatana giden yol bulunmaz. Varken kaybolanlardan olmuştun. Ah sana!

Ya Latif (Lütûf, kerem ve inâyeti sınırsız olan...) Hattat: Hamid Aytaç

Düşmanı tamamen yenmedikçe esir kalırsın, diyorlar. Doğru mu, dostum? Uhud ve Bedir arasında dolanırken sor, benim gibi sen de sana sor. En güzel sorular insanın kendine sordukları. Bir sen ol, bir sen duy. Zaman denilen garip meçhulden bir dehliz bulursan oradan sızan sözleri de dinle. Dinle ki söz neymiş gör.

Kapalı bir havada bulutlar arkasındadır güneş, arkasına saklanır görünür. Aldanma! Rüzgârın sürüklediği bulutlar arasında çizgi çizgi parıldayan güneş ışınları vardır. Göz alıcıdır. Kanma! Düşün hele. Aranın arkasını ve arada olanı. Sana gösterdiklerini. Aradan sana sızır, zamanı aşan

Kalk, kaldır, önce kendini. Buraya gitmek için geldin, bulutlar içinden sana düşen güneş ışımına bak. Sıkış zamana, rahatsız ol, unut ve/ama hatırla. Sözlerini Sözle birle. Sana dön. Karşına al kendini ve sor, cevapla.

sözler gibi. Ama zamanı aşan kulak nerede söylemez. İşte bunu da sor kendine.

Zamanı delen sözler tam önünde, hep durduğu yerde, o/bu Kitap. Hiç kıpırdamıyor mu? Arada olanları hiç göstermiyor mu? Zaman boşluğundan sana ses olmuyor mu? Can nerede, canan nerede? Sözleri sana hayat olmuyor mu? Dostum, yazık sana!

Kelime dile sığmış ama söze ulaşmamış ve sen kurak kalmışsın. Yarık yarık çatlamışsın. Hasretin yakmış seni, yüreğin nerede atıyor? Kitap açmıyor sayfasını Âdem'e ki göresin, konuşasın, duyasın, sözü taşıyasın. Yok. Peki, "yok"u görebiliyor musun? Sen dünyevileşmiş dilin tam içinde-sin dostum. Kayıyorsun bit/ir/en sana doğru. Yine de dene belki sorabilirsin kendine, o en kaçtığın soruyu.

Düşmanı yine yine karşında en son/asıl kimi bulacaksın/bulaçağını sanıyorsun? Tabi ki "sen". Sende her şey. Sende ekili. Senden her yere. Sende başlar, sende olur ve biter. Bunu fark ed/e/mediysen boşuna yenmeye çalışma önüne çıkkanı. Kaybedeceksin çünkü.

Düşmana arkana dönme, diyorlar. Doğru ama/oysa sen hep kendine arkana dönük duransın. Yaratılış nasıl bir şey Tanrı'm! Kendine dönük durmak nedir, ey sen?

İstedığın denizi geç. Sen hâlâ kendi karanlığında put kalıntıları/izlerini taşıyorsun. Hem önüne dönük hem kendine dönük olacaksın/olabilecek misin? Nasıl olur dostum, ey sen?

Unutmakla hatırlamak arasına sıkışır insan. Hep biri olamaz. Hatırlamayı da unuttur mu, unuttur. Bulutların arasından süzülen ışık çizgileri olmasa unutmanın içinde kalakalır mı? Kalır. Sen, daha iyi görmek mi istiyorsun? Çıkar sana yazılan/verilen tüm gözlükleri. İç içe geçmişler, sakladıkça saklamışlar. Seni kendinden. Ama sen camların arkasından çıkar gözünü. Ey sen, zamana bulanana, bulaşan, yapış yapış zamanla zamansızlığa gidemeyen! Her yerin zaman kokuyor. Bil. Küçül ki büyüyesin, dostum.

SÖZLERİNİ SÖZLE BİRLE

Dağlar yürütüldüğünde dünyevileştirdiğin dil de yerinden olacak. Yıldızlar söndüğünde o dil de ışığını -ışık mı?- kaybedecek. Denizler kaynatıldığında alfabeler eriyecek. Ruhlar eşleştiğinde amel defterleri her zaman ve her insanın okuyacağı söze dönecek. Gökyüzü koparıldığı zaman artık sözün Söz'den ayrılacak. Ve herkes önceden hazırlayıp getirdiğini bilecek. Nasıl bir bilme ki bunu şimdi bilmek çok zor? Çok mu geç bu "şimdi"? Söz'ün Sahibi yok mu sandın? Dostum, çamur üstüne kaya yapacaksın, zor olacak tabi.

Bir zaman yolcusudur insan. Düşer zamana. Çılgılığı sessizdir. Kalmak için hep hamledir yaşamı. Her hamle yere döndürür onu sessiz çılgınlık içinde. Yer zamanıdır onu tutan, döner ayaklarının altında, ayaklarını yere çeker. Yaşadığı zamanın içine işlediklerini solurken ciğerine çektikleri kanındaki sözleri temizlemeye yetmez. Her şimdisi ile çatışır o vakit. Yanlış soluyarak. Ve birden çıkar/ılır zamandan. Sözü biter. "Söz"ün karşısına sözleri koyulur. Sen, sorduğun soruya niye cevap vermiyorsun? Zamanın içindeki söz, zamanlı söz olmasın. Yapışır ama üzerinden düşer zamandan sen düşerken.

Ant olsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara. Nedir ya da kimdir bu gözücü kaybolanlar? Ant olsun yöneldiği zaman geceye ve ant olsun aydınlandığı zaman sabaha. Zamana ant olsun. İçinden çıkma/rıla/nlar korkutacak mı seni? Mutlaka çıkaracaklar. Kur'ân şüphe yok ki sözlerin ve de her şeyin Sahibinden gelmedir. Zaman sana seni verecek. Kork dostum. O zaman del zamanı, al içinden zamansız, şimdine koy. Dönük ol kendine ki dönük olabilesin düşmana.

Ey sen! Eski/me/yen dil midir? Eskimek zamanın sana oyunu mudur? Kalk, kaldır, önce kendini. Buraya gitmek için geldin, bulutlar içinden sana düşen güneş ışımına bak. Sıkış zamana, rahatsız ol, unut ve/ama hatırla. Sözlerini Söz'le birle. Sana dön. Karşına al kendini ve sor, cevapla. Dökülsün mümkünse put yapıcı kırıntılar üzerinden, sen giderken...

KURBAN İBADETİNDEKİ MANA VE HİKMETLER

SELAHATTİN YILMAZ

Kurban kesmek, hak yolunda fedakârlığın bir nişanıdır. Yüce Allah'ın verdiği sayısız nimetlere karşı bir teşekkürün ifadesidir. Cennete bir adım daha yaklaşmaktır. Bu günlerde oğluna bedel olarak koç keserek Allah'ın emrini yerine getiren Hz. İbrahim'in (a.s.) mirasını diriltmektir. Hz. İbrahim'e tâbi olmanın ve İbrahimî kulluğun bir işaretidir. Kişinin Allah'ın emrine boyun eğdiğinin, kulluk bilincini koruduğunun canlı bir şekilde ispatıdır âdeta.

İbadetler, Allah'ın Allah olarak hakkı, kul olarak bizim vazifemizdir. Bu sebeple ibadetler emri ilahi olduğu için yapılırdır. Ancak bununla beraber her bir ibadette pek çok hikmet, maslahat ve fayda vardır. Bunları bilmek güzel bir kulluğa ve Allaha teşekkür vesiledir. Gaye, hikmet ve faydalar değil O'nun rızasıdır. Bir ismi hakîm olan Allah'ın her bir emrinde birçok hikmetin bulunduğu şüphesizdir. Kurban, içinde sosyolojik, psikolojik, kültürel ve dinî pek çok hikmetin ve mananın bulunduğu cami/kapsayıcı bir ibadettir. İşte aşağıda bu mana ve hikmetlerden bazıları üzerinde durulacaktır.

KURBİYET, KULLUK VE ALLAH'I ANMAK

Kurban kelimesi, “kendisi ile Allah'a yaklaşılacak şey” manasındadır ki bu isimden anlaşıldığı gibi kurban Allah'a yaklaşma vesilesidir. Kurban yaratana yaklaşma olduğu gibi, kurban komşuya, akrabaya, dünyanın dört bir tarafındaki Müslüman kardeşimize bir selamdır, yaklaşma ve yaklaşmadır. Uzaklıkları yakın eylemektir. Kalpleri buluşturur, tebessümleri artırır Rabbini razı etmektir. Bu sebeple kurban sadece ikram edilen bir et değildir.

Kurban bir ibadettir/nüsüktür. “İbadet” anlamında kullanılan nüsük ve mensek, özelde kurbanı belirtmektedir. Kur'an'da bu kelimelerle kurbandan bahsedilmekte ve her ümmete kurban kesmenin bir ibadet biçimi kılındığı, kesilen kurbanların Allah için olacağı ifade edilmektedir.¹ Öyleyse kurban, Allah'a boyun eğmektir. Kulluk bilincini yaşamaktır. İbadet niyetiyle belirli cins hayvanı, O'nun adını anarak, tekbirle “Bismillâhi Allâhu ekber” diyerek kesip itaati, kulluğu göstermektir. Kurban Bayramı günleri aynı za-

manda tekbir getirme zamanıdır. Zira Rabbimiz bu günlerde tekbirlerle Allah'ın ismini anılmasını istemektedir.²

Kurban, kişinin muttaki ve kalbinin Allah'ın zikriyle diri olduğunu gösteren bir ibadettir. Kurbanın meşru kılındığını belirten ayette bu ibadetin sebebinin, Allah'ın adının anılması olduğu bildirilmektedir: “Biz her ümmete kurban ibadeti koyduk ki, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları keserken Allah'ın adını ansınlar. Şunu unutmayın ki, hepinizin ilahı bir tek ilahtır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Sen ey Resûlüm! O alçakgönüllü, samimi ve ihlâşlı olanları müjdele!”³

Bu ayetten anlaşılıyor ki kurban Allah'ın hatırlanması, anılması ve O'nun rızasının kazanılması için emrolunmuştur. O'nun bize verdiği; O'nun yolunda, istediği yerde kullanmak ve fedakârlıkta bulunmak... Ve O'nun emri olan kesme işlemini yaparken de O'nun ismini anarak O'na yaklaşmaktır kurban.

1 Bkz. Hac 22/34; En'am 8/162.

2 Hac 22/37.

3 Hac 22/34.

Kevser Suresi ve "Üzerimde Allah'ın faziletleri, ikramları çoktur." Hattat: Mahmud el-Ömeri

ŞÜKRETMEK, İBRAHİMÎ TESLİMİYET VE TAKVA

İnsanoğlu âlemlerin rabbi tarafından nimetlerle donatılmıştır. Bu anlamda zengin, kurban keserek şükürünü ifade ettiği gibi, fakir kimseler de bu varlıklı kullar aracılığıyla Allah'a şükreder. Zira her nimet şükürü gerektirir. Allah, "Öyleyse siz beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin."⁴ buyurmuştur. Bir iyilikten dolayı iyiliği yapana teşekkür gerekli olduğu gibi, verdiği nimetlerden dolayı da Allah'a şükür bir kulluk vazifesidir. Nitekim Kevser Suresi'nde "Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes." denilerek verilen nimete şükür olarak namaz kılma ve kurban kesme emredilmektedir. Allah

4 Bakara 2/152.

namazın yanında kurban ile mali fedakârlığı da emretmektedir ki bu da mal ile yapılan şükürdür.⁵

Müminler her kurban kesiminde Allah'ın buyruğuna mutlak itaat eden Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in verdikleri başarılı sınavın hatırasını kurban keserek tazelerler. Bu anıyı canlı olarak her sene gündemde tutarlar. Müminler, bir bayram sabahı Allah'ın emrine itaat ettiklerini, Rableri için maddi imkânlarını harcadıklarını, O istediği için kurbanlık hayvanları kestiklerini ve O'nun her bir emrine teslim olduğunu göstererek, atamız İbrahim'in teslimiyetini ortaya koyarlar. Zira kurban Allah'a teslimiyetin güzel bir örneğidir.

5 Bk. Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayın Dağıtım, İstanbul, 2021, 9/352.

"Her ikisi de (İbrahim ve İsmail) teslim olunca ve İbrahim oğlunu boğazlamak için yüz üstü yere yatırınca ona şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyannın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz İbrahim'e büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık."⁶ İbrahim'in imanı böylesine bir teslimiyet idi. Allah'a teslimiyetin tezahür ettiği ve teslimiyet ruhunun geliştiği yerlerden birisi de hiç şüphesiz kurbandır.

Hakikatte kesilen kurbanın ne eti ne de kanı Allah'a ulaşır. Allah'ın böyle bir şeye ihtiyacı da yoktur. Allah bu vesile ile kullarının takvalarına, *takarrüb* (yakınlaşma) hislerine bakar. Nitekim Rabbimiz, "Kurbanların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ancak sizin takvanız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız içindir ki, O bu hayvanları sizin istifadenize verdi. Güzel davrananları müjdele!"⁷ buyurmaktadır. Allah kurbanın yani kan akıtmanın gayesini tek kelime ile açıklamaktadır. O da takvadır. Bu sebeple birbirimizi iyilik ve takvada yardımlaşmaya davet etmemiz gerekir.

Kurbanı kabul edilen Habil, kardeşi Kabil'e: "Allah yalnız takva sahiplerinden/kendisine saygılı olanlardan kabul eder."⁸ cevabını vermişti. Kurban sadece kasaplık bir iş değildir. Bu ibadetin rüknü zahiren kan akıtma, kesme dahi olsa mesele, sadece görünen bu boğazlama değildir. Kurban Allah rızası için kesilmeli, O'nun

6 Sâffât 37/103-107.

7 Hac 22/37.

8 Mâide 5/27.

rızası için dağıtılmalıdır. Bütün ibadetlerde olduğu gibi kurbanda da esas olan takvadır. Takva da Allah katında üstün olmanın yegâne ölçüsüdür.

KURBAN İSLÂM'IN NİŞANELERİNDENDİR VE KULLARA ŞEFKATTİR

Allah, “*Kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden (şe'âirinden) kıldık.*”⁹ buyurmaktadır. Şe'âir, şî'ârın çoğulu olup Allah'ın dininin alameti olan özelliklerdir. Kurban kesme bir İslâm şî'ârıdır. Kurban kesmenin özünde dine sahip çıkma ve onu yaşama şuuru vardır. Dinî hayatın âdeta tezahürüdür. Bazı kimseler kurbanın vahşet olduğunu söyleyerek, kurbanı insanlığın ilk çağlarından bize miras kalan en ağır, sökülmesi zor bir ibadet şeklinde değerlendirirler. Ne yazık ki bu eleştiriyi yapanlar kurbanı, hikmetlerini ve maksadını anlamaktan uzaktırlar. Zira Allah'a ibadet maksadıyla kesilen kurbanı vahşettir diyenler, kendi keyif ve zevkleri için dünyanın dört bir tarafında binlerce cana kıydıkları, insanları sömürdükleri, menfaatleri için milletleri birbiriyle vuruşturdukları, kan akıttıkları dikkatten kaçmayan bir durumdur.

Kurban ibadeti, bir yardımlaşma kampanyasıdır. Dayanışma seferberliğidir. Fakirlik, yoksulluk kıskacında ihtiyacını karşılayamayan, et satın alamayan kimselere uzatılan bir yardım elidir. Kardeşine yardım etme mutluluğunu yaşayabilmektir. Kurban merhamet etmektir. Kardeşliğimizi hatırlamaktır, hatırlanmaktır. Ümidi paylaşmaktır, tebessümü bölüşmektir. Kardeşimize infak ve ikram etmekle, mutluluğu

Kurban ibadetinin rüknü zahiren kan akıtma, kesme dahi olsa mesele, sadece görünen bu boğazlama değildir. Kurban Allah rızası için kesilmeli, O'nun rızası için dağıtılmalıdır. Bütün ibadetlerde olduğu gibi kurbanda da esas olan takvadır. Takva da Allah katında üstün olmanın yegâne ölçüsüdür.

yaşamak ve yaşatmaktır. Yardımlaşma ve kardeşliğin en güzel bir örneğidir. Allah için çekilen bir ziyafettir. Şefkat ve merhameti izhar ederek, sevgiyi paylaşarak bayram etmektir.

Kurban küreselleşen dünyada, ne kadar uzak olursa olsun dünyanın öbür ucunda da olsa yıllardır bayram yapamayan, sevinemeyen, açlık ve ölümle karşı karşıya kalan, savaşlar sebebi ile muhacir olan, iltica eden, Müslüman oldukları için vatanlarından sürülen, ambargoya maruz kalan, mazlum, mağdur kardeşlerimize ulaşip “Selam kardeşim! Ben geldim!” demektir.

Kurban kimsesizlere aş olur, nimete şükür olur. Yüzlerde tebesüm, gözlerde sevinç olur, kardeşlik olur, yakınlaşma olur. Kurban bir bayram olur, sevinçler büyür, sel olur. Giderek yitirdiğimiz infak, sevgi, kardeşlik ve dayanışma gibi insani değerlerimizi yeniden kazandırır kurban. Dolayısıyla kurban var olanı paylaşmaktır. Yalnızlığı, yokluğu, acıyı, ekmeği, duaları paylaşmaktır.

Ellerimizi almaktan çok vermek için uzatmak, elimizdekilerini başkaları ile paylaşabilmek değerlidir. Peygamberimiz (s.) “*Veren el alan elden hayırlıdır.*”

buyuruyor. Zaman paylaşma vaktidir. Öyleyse gelin sevgisi sönmüş çağa rağmen paylaşalım. İşte hayırda yarışma fırsatı... Bu fırsat ile komşu ve akrabamıza, vekâlet verdiğimiz kurbanlarla da dünyanın öteki ucuna ulaşalım.

Bu dünya ve hayat bir emanettir. Herkes bir diğerine emanettir. Fakirler zenginlere, hastalar sağlam olanlara, yetimler diğerlerine, bilmeyenler bilenlere emanettir.¹⁰ Kısaca kurban kardeşlik duygularını canlı tutan, kişinin elindekini paylaştıran bir ibadettir. Allah'a inanan insan, başkalarıyla paylaşarak, teslim olduğu Rabbi yolunda harcama zevk ve alışkanlığını elde edecektir. Cimrilik hastalığından, katı kalplilikten uzaklaşacaktır. Kesmekle, kan akıtmakla katılığını, merhametsizliğini kesecektir, fakirdeki karamsarlığı alacaktır.

BÜYÜK HAYIRLAR VE SADAKA İŞARETİ

Hz. Aişe'den (r.a.) yapılan rivayete göre Peygamberimiz (s.) şöyle buyurmuştur: “*İnsanoğlu kurban bayramı gününde Allah katında kan akıtmaktan daha sevimli bir amel işlemiş olamaz. Kesilen hayvan kıyamet gününde*

¹⁰ “Kurbanlarımız Kardeşlik İçin” CD'si, TDV, Kurban 2012.

boynuzuyla, tırnağıyla ve kıllarıyla gelir. Akıtılan kan henüz yere düşmeden aziz ve celil olan Allah'ın yanındaki yerini alır. O hâlde kurban kesmekle kendinizi hoş ve huzurlu bulun."¹¹

Zeyd b. Erkam'dan (r.a.) yapılan rivayete göre Zeyd, Resûlullah (s.)'e şöyle sormuştur: "Ya Resûlallah! Şu kesilen kurbanlar neyi ifade ediyor? Allah'ın Resûlü şu cevabı vermiştir: 'Babanız İbrahim'in sünnetidir.' Bunun üzerine onlar: 'Peki o sünnetten bize ne gibi faydalar vardır?' diye sorunca Efendimiz şu cevabı vermiştir: 'Her kılına bedel bir hasene (sevap, iyilik) vardır.' Ashab bu cevap üzerine tekrar sorar: 'Onun taşıdığı yünde öyle mi?' Efendimiz: 'Yünden her kıl için bir hasene (iyilik sevap) vardır.' diye cevap verdi."¹²

Allah için yapılan her bir şey Allah'ın cennet mükâfatı için ve cehennem üzerindeki sırat köprüsünden geçmeye bir vesiledir. Allah "Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır." buyurmakta ve "İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız."¹³ diyerek emrine itaat eden muhsin kullarını mükâfatlandıracağını vaat etmektedir.

Müminin şî'ârı "Rabbim Allah'tır!" deyip dosdoğru olmasıdır.¹⁴ Kurban kişinin imanında sadakat göstermesi ve teslimiyetinin bir gereğidir. Hz. İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırmasıyla, oğlu İsmail de "Babacığım, em-

rolduğün şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın!" demesiyle her ikisi sadakatlerini ispat etmişlerdi. Allah'a sadakatin her şeyin önünde olduğunu Hz. İbrahim, yaşayarak o büyük imtihaniyle bizlere ders vermektedir. İmkânı olan kimseler kurban kesmekle imanlarına sadakati göstereceklerdir. Hedef, imanında sadık olan ve imanının gereğini yerine getiren kullardan olmaktır.

ALLAH SEVGİSİ, FEDAKÂRLIK VE PEYGAMBER'E TÂBİ OLMAK

Kurbanla bize verilen mesaj, Allah'a giden yoldaki engelleri kaldırmamızdır. Bizleri Allah'tan uzaklaştıran, O'nu unutturan, karşımıza dikilen her engeli kendi elimizle kaldırmamızdır. O'nun üstünde başka bir sevgilinin bulunmamasıdır. Hz. İbrahim gibi tek bir evladı da olsa, evlat sevgisi kişinin bütün kalbini kaplamalı, Allah sevgisinin önüne geçmemelidir. Eş, evlat, mal, mülk ve sevdiğimiz ticaretimiz hepsi O'nunla aramızda engel değil, belki hepsi O'nun yolunda olmalı, O'na feda olmalıdır. Kurban, hakiki mal sahibinin kendimiz olmadığını anlamaktır. Her şeyin gerçek sahibini bulmak ve O'na yönelmektir.

Kurban, Rabbimiz için her şeyi feda edebileceğinin işaretidir. Hz. İbrahim gibi kulun gerekirse Allah yolunda evladını seve seve kurban edebileceğini, İsmail (a.s.) gibi Allah yolunda kendi canını dahi feda edebileceğini gösterir. Malını ve gerektiğinde Allah uğrunda canını vermekten çekinmeyeceğinin ifadesidir. Dini için gerektiğinde gazveye çıkıp savaşabileceğini ve bu uğurda şehit olabileceğini göstermektedir.

Unutmayalım ki fedakârlık gösterenler mükâfatlandırılmışlardır. Hz. İbrahim'e koç verildiği gibi O'nun yolunda her iyiliğe ve itaate on, yüz, yedi yüz kat belki daha fazla sevap yazıldığı gibi, O'nun yolunda canını feda edenlere cennet de verilecektir.

Her şeyden kurban olabilir. Zengin, malının bir kısmını zekât bıçağıyla O'nun yolunda kurban etmekte ve yine O'nun istediği yerlere vermektedir. Malımız gibi hayatımızın bir kısmını O'nun yolunda kurban etmek... Bu da O'nun yolunda malı ve canı ile cihat etmektir. Hak yolda zerre miskal bile kurban çizgisidir. Bizi kurtaracak baki ameller O'nun yolunda kurban ettiğimiz şeyler olacaktır.

Allah, Kevser Suresi'nde Hz. Muhammed'e, "Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" diye buyurarak kurban kesmesini emretmiştir. Peygamberimiz her sene kurban günlerinde kurban kesmiştir. Rabbimiz müslümanlara Elçisi'ne tâbi olmaları konusunda "vettebi'üh/O'na uyunuz (ki doğru yolu bulasınız.)"¹⁵, "(Resûlüm) de ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."¹⁶ ve "And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."¹⁷ buyurduğundan, bize de düşen O'na tâbi olmaktır, O'nun atası Hz. İbrahim'e tâbi olmaktır.

11 Tirmizi, Edâhî, 1; İbn Mâce, Edâhî, 3.

12 Ahmed, 2/321; İbn Mâce, Edâhî, 2.

13 Bkz. Sâffât 37/105.

14 Müslim, İman, 62.

15 A'râf 7/158

16 Âl-i İmrân 3/31.

17 Ahzâb 33/21.

Zübeyir Yetik'in Hatırlattıkları

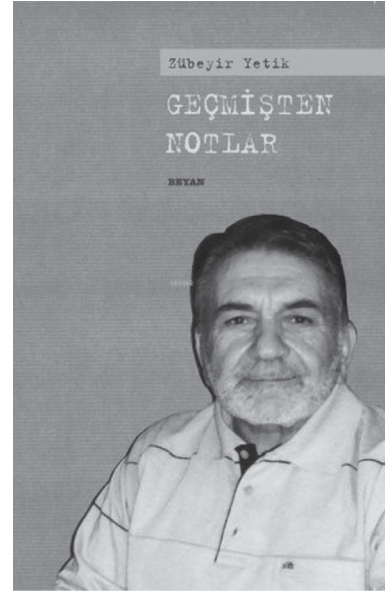
KAMİL ERGENÇ

Hatıra yazmak ölümün elinden bir şeyler kurtarmaktır.” der André Gide... Sonrakiler, bu kurtulanlardan ibret alarak inşa ederler yarının tarihini... Bugün yaşananlar dünden, yarın yaşanacaklar ise bugünden bağımsız olmadığı, başka bir ifadeyle tarihte mutlak anlamda bir kopuştan bahsedilemeyeceği için mühimdir tarih bilmek... Hatıra(t)lar bu bilme arzusunun tatmin edilmesi için hayati önemi haiz metinlerdir. Akademik tarih anlatısının soğuk, hiyerarşik, kronolojik ve sistematik doğasına karşı hatıra(t)lar akıcı, içten ve ayrıntı zenginliği bakımından ilgili dönemin zihinsel, sosyal gerçekliğine nüfuz etme imkânı barındıran eserlerdir... Bir kişinin gözlemleri, tanıklıkları, tahlilleri olması münasebetiyle zaman zaman objektiflikten uzaklaşmaları hatıraların zaafı olarak zikredilebilir. Bu girizgâhı yakın tarihimizin oldukça ayrıntılı fotoğrafını çeken ve geçenlerde aramızdan ayrılan Zübeyir Yetik'in *Geçmişten Notlar* (2008) adlı hatıraları üzerinden hayat serüvenine dikkatinizi celp etmek için yaptım...

URFA'DA BAŞLAYAN HAYAT SERÜVENİ

Rahmetli Zübeyir Yetik'i bizim kuşaklar İslâmcı veya daha mütevazı bir adla mütedeyyin bir okuma faaliyeti için olmazsa olmaz sayılan *İslâm Savaşçısına Notlar* (1976), *Her Nemrud'a Bir İbrahim* (1990) ve *Ekonomi Bir Din midir?* (1991) kitaplarıyla hatırlayacaktır... Biraz daha meraklılarımız onun *İnsanın Serüveni* (1982), *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler* (1990), *İnsanın Yüceliği ve Guenoniyen Batınlık* (1992) adlı eserlerini bu üçlüye ekleyeceklerdir. Yeryüzünde kötülük odakları serisi ile Şeyh Şamil hakkındaki kısa kitabı dönemine göre fikrî, ideolojik hattı epey gelişkin çalışmalarıdır. Ancak Yetik, 10 Mayıs 2025'te sona eren ömrüne kitap yazma haricinde, Türkocağı, Komünizmle Mücadele Derneği, MEMUR-SEN, HAK-İŞ gibi kurumlardaki görevlerinin yanında, *Millî Gazete* genel yayın yönetmenliği, İSKİ'de idarecilik gibi teşkilat tecrübesi gerektiren birçok vazifeyi de sıgırdırıştır.

Zübeyir Yetik İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda, 1 Ocak 1941'de Siverek'te dünyaya

gelmiş. İlk, orta ve lise tahsilini Siverek-Urfa havzasında ikmal etmiş... Cumhuriyet kadrolarının en güçlü olduğu fakat halkın yoksulluktan inim inim inlediği yıllarda geçmiş çocukluğu ve ilk gençliği... Kemalizm'in diyalektik materyalizmle solculuk şemsiyesi altında ittifak kurduğu bu yıllarda Kur'an öğrenip, öğretmek takibata uğramak için kâfidir... Demokrat Parti'yle ortam biraz yumuşamış ve fakat 27 Mayıs 1960 Darbesi tabiri caizse noktayı koymuştur...

Rahmetli Zübeyir Yetik geçmişten günümüze uzanan problemlerimizi, camiamızın güncel çehresini canlı bir şekilde ve güzel bir öfkeyle tasvir eden, İslâmcı çevrelerin sorunlarını açık yüreklilikle tartışan müstesna bir kişilikti. Bunu hem fikrî eserlerinde hem de hatıralarında müşahede ediyoruz.

1950'li yıllarda birleştirilmiş sınıflı köy okulunda okuyan Zübeyir Yetik, sınıf öğretmeni aracılığıyla, *Müslüman Çocuk* adlı bir dergiyle tanışır... Demokrat Parti ile gelen yumuşama alametidir bir bakıma bu dergi... Dergiyi kimlerin yayımladığını hatırlamıyor Yetik... Fakat Nihat Sami Banarlı'nın önderliğindeki Muallimler Birliği ile iltisaklı öğretmenler tarafından çıkarılma ihtimali üzerinde duruyor... Siverek'te lise bulunmadığı için Urfa'ya gitmek zorunda kalır Yetik...

Zübeyir Yetik'in, 1957-58 yıllarından itibaren Urfa'ya gelen ne kadar yayın varsa sağcı-solcu ayrımı yapmadan takip etmeye başlaması onun otuza yaklaşan külliyatının büyük bir merakla, anlama, anlatma ve anlaşılma ihtiyacıyla şekillendiğini kavratır. Bu yayınlar arasında *Varlık*, *İslâm*, *Toprak*, *Sebilürreşad*, *Ocak* gibi dergiler ve *Hür Adam* gazetesi vardır. Ayrıca arada bir çıkan *Serdengeçti* ve *Büyük Doğu* dergileri de gelmektedir... Peyami Safa'nun *Türk Düşüncesi* yanında, birkaç sayı çıkan Nurettin Topçu'nun metinlerine de yer veren *Nizam* ve Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisi de takip ettiği yayınlar arasındadır... Evvelinde Ömer Rıza Doğrul'un *Selamet* dergisi ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun *Meslek* gazetesinin de müdavidir... 1960'lı yılların Anadolu'su için çok zengin sayılabilecek bir

kültürel ortam vardır Urfa'da... Çocukluğunun geçtiği Siverek'te de durum pek farklı değildir. 7-8 yaşlarında sıra gezme adıyla yapılan kitap sohbetlerine katılmaktadır... 10-15 kişiden oluşan sohbet ortamlarında *Vâkidi*, *Ahmediye*, *Muhammediye*, *Kara Davut*, *Fütûhât-ı Mekkiye* okunmaktadır. Bizim sosyoloji bölümlerimiz hâlâ memleketten uzak olduğu için, burada sözünü ettiğimiz kültürel ortamın ne anlama geldiğini ve nasıl anlaşılması gerektiğini çözümleyebilecek yetkinlikte değildir.

ARKADAŞ VE DOST ÇEVRESİNİN GENİŞLEMESİ

Urfa'da lisede okurken daha sonra canciğer dost olacakları Akif İnan'la tanışır Zübeyir Yetik... Her ikisinin de okumayı ve şiiri sevmelerinin bu tanışıklıktaki payı büyüktür... İnan "bir hocasıyla sürtüşüp" kaydını Maraş'a aldırınca Urfa-Maraş kültür köprüsü de kurulacaktır. Edebiyat ve düşünce hayatımıza damga vuran muhit ve kişilerle tanışıklık için vesile olmuştur bu sürgün... İlk şiir kitabını 19 yaşındayken Urfa'da *Dörtlükler* adıyla çıkarır Yetik... Hatta dediğine göre onun bu eseri yeni alfabeye geçildikten sonra Urfa'da basılan ilk kitaptır... Bu yıllarda Urfa, Risâle-i Nur'un etkili olduğu yerlerden biridir. Said Nursi'nin talebelerinden Abdullah Yeğin, Sumey-

danı Camii'nde Risâle dersleri yapmaktadır. Yetik de tanışık bu camiayla... Ancak bu tanışıklık, ısrarlara rağmen, "onlardan" olmaya evirilmeyecektir. Urfa İlim ve Fikir Cemiyeti'ni birlikte kuracaklardır. Fakat uzun erimli olmayacaktır... Onun tespitine göre 1960 sonrası Urfa'da sol belirleyicidir. Nitekim bu sol çizgi daha sonra Kürtçülüğe evirilecektir. Akif İnan o yıllarda Türkocağı merkez müdürüdür. Yetik, onun desteğiyle Urfa Türkocağı'nı kuracak ve hemen faaliyetlere başlayacak ve şimşekleri üzerine çekecektir...

Sadece Türkiye'de değil, Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da süregiden sağ-sol çatışmasının sahadaki yakın tanıklarından biriydi Zübeyir Yetik... Komünizmle Mücadele Derneği'nin İzmir ayağının örgütleyicileri arasındadır. Tanık olduğu olaylardan biri yakın tarihimiz açısından ibretliktir. Derneğin yönetim toplantılarından birinde "Amerika'dan yardım talep etme fikri" ortaya atılır ve kabul görür. Görüşme için konsolosluğa giden şahsa Zübeyir Yetik ve İhsan Emci'nin dernekten uzak tutulması karşılığında yardım yapılacağı söylenir. Çünkü bu isimler İslâm eksenli çalışmalar yürütüyorlarmış. Oysa Amerikalılar sadece milliyetçi referanslarla çalışanları desteklemek istiyorlarmış. Aslında bu sayede 27 Mayısçıları neden des-

tekledikleri daha iyi anlaşılıyor. Böylece Yetik'in adı kurucular kurulundan silinmiş ve şube açmasına izin verilmemiş. Ancak Yetik'in anlattığına göre, Risâle çevresi devreye girerek derneğin tamamen milliyetçilerin eline geçmesine engel olmak için Safet Solak'ın seçilmesini sağlamış.

AYRILIKLAR, AYRIŞMALAR VE HAYAL KIRIKLIKLARI

Zübeyir Yetik, Ankara Hukuk Fakültesi'nde başladığı yükseköğrenimini Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde tamamladı, ardından İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde lisansüstü eğitim aldı. Büyük Doğu fikriyatının gençlik radikalizmine gitmesinin de yakın tanığıdır Yetik... Ankara'dan Akif İnan'ın selamıyla yanına gelen Akıncılar Derneği İstanbul Şubesi'nden bir grup gencin dergi çıkarma isteklerine hem teknik destek hem de yazarak katkı sunacağını söyler... Dergi *Akıncı Güç* adıyla yayın hayatına başlar... Ancak Yetik'e göre derginin ilk sayısı ziyadesiyle militandır... Yazar kadrosu arasında Mehmet Salih Erdiş de vardır... *Akıncı Güç*'ün yayınlarının "sivriliği" sebebiyle Akıncılar genel merkeziyle İstanbul şubesi arasında anlaşmazlık yaşanır. Genel merkez derginin kapatılmasından yanadır. Radikal söyleme sahip gençlerden bir grup Yetik'in yanına gelerek yeni bir yapılanma içine girmek istediklerini, kendilerine önderlik yapmasını teklif ederler. Ancak kendisi bunu kabul etmez ve gençleri yetiştirmesi için Necip Fazıl'a götürür. Bu gençler kendilerini "Büyük Doğu'nun gölgesi" görüyorlar diyerek üstadı ikna

eder. Buradan sonrasına ilişkin detay vermez Yetik... Sadece "umduğundan çok farklı gelişmelerin ortaya çıktığı"na ve Necip Fazıl'ın Büyük Doğu fikriyatına ait olmayan *Raporlar* döneminin bu vesileyle başladığına dikkat çekiyor. Yetik, Necip Fazıl'ın ölüm yıl dönümü münasebetiyle yapılan bir panelin yöneticisiyken, salon militan temayüllü gençler tarafından basılacak, üstadın "gerçek izleyicileri" olduğu savıyla Erdiş'in de panele katılması talep edilecektir...

Zübeyir Yetik, bunun öncesinde 1974 yılında Ankara'da Hasan Aksay ve Necmettin Erbakan'la görüşerek genel yayın müdürü sıfatıyla *Millî Gazete*'nin başına geçer... Yaklaşık bir yıl kalacağı bu görevde, kendi ifadesiyle sadece "üç gün" sahici gazetecilik yapmıştır... Çünkü merhum Erbakan her gün, yayın danışmanı Reşat Bey aracılığıyla, talimatlarını iletmektedir... Bu talimatlar çoğu zaman gazete baskıya hazırlanırken gelmekte ve yapılan tüm hazırlıklar bir anda çöp olmaktadır. Yetik'in, Aksay'la birlikte bizzat Erbakan'la görüşerek durumu düzeltme çabaları sonuç vermez... Bir yıl sonra da birtakım entrikaların neticesinde yayın müdürlüğünü bırakır... Erbakan'a göre gazete topçu bataryasıdır. Karargâh nereyi gösterirse orayı vurur. Öyle ki Hoca, MNP'nin kuruluş toplantısında *İdeolocya Örgüsü* kitabını parti programı olarak açıklamak için Necip Fazıl'dan izin isteyip de alamadığı için daha sonra çıkardığı gazete üstada mesafe koymuş, onun MTTB'de yapılan konferanslarının haberinin verilmesine dahi rıza gösterilmemiştir. Soğukluk

sonraları da devam edecektir... Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu İkinci Milliyetçi Cephe Hükûmeti kurulduğunda Necip Fazıl, yanında Rasim Özdenören, Nuri Pakdil, Zübeyir Yetik ve Akif İnan'la birlikte meclise tebrik ziyaretine gitmiş ve fakat Hoca tarafından kabul edilmemiştir. Bu ziyaret sırasında Alparslan Türkeş, Necip Fazıl ve ekibini gayet samimi bir şekilde karşılamış ve iltifatlar etmiştir. Yetik bu durumun "kendilerini çok şaşırttığını" söyleyecektir hatıratında...

Zübeyir Yetik *Millî Gazete* yazarlığını 1984 yılına kadar sürdürmüştür. Ayrıca, entelektüel yönü gelişkin *Yeni Devir* gazetesinde haftalık ekonomi sayfası hazırladı. 1992-2002 yıllarında *Akit* gazetesinde ve başka dergilerde yazılar kaleme aldı. Hâliyle "kendi mahallesi" tarafından uğratıldığı hayal kırıklıkları da çoktur Yetik'in... Dava arkadaşlığıyla başlayan ilişkilerin makam, mansıp, şöhret uğruna nasıl bir anda unutulduğuna; kimilerinin halisane duygularla varını yoğunu feda ettiği "davayı" kimilerinin kendini parlatma vasıtası kıldığına yakından şahit olmuştur. Arkadan kuyu kazmak, açık aramak, rüşvet gibi ahlaksızlıkların dindar, muhafazakâr ve mukaddesatçı geçinen kişiler eliyle yapıldığını bizzat müşahade etmiştir. Koltuk kapmak için tertiplenen oyunların, bugünkülerden farklı olmadığını bu vesileyle bir kez daha anlıyoruz. Henüz Akif İnan hayattayken 1990'lı yılların sonunda MEMUR-SEN içindeki çatlak, sözünü ettiğimiz bu ayak oyunlarının sendika boyutudur sadece...

Yıl 1967 Zübeyir Yetik ve dostları Üstad Necip Fazıl Kısakürek'i karşıyorlar.

SİYASİ VE FİKRÎ GÜZERGÂHLARDAKİ KIRILMALAR

28 Şubat 1997'deki darbe sürecinin kasvetli ortamında ülkenin ve dindar kesimlerin ahvalini görüşmek üzere tertip edilen dar kapsamlı bir istişari toplantıda, Zübeyir Yetik'in ifadesiyle, "art niyet" ve "çirkinlik" had safhadadır. Toplantıya kimlerin katıldığını söylemiyor Yetik... Ancak öne çıkan iki başlıktan anlıyoruz ki çok 'mühim kişiler.' Bu başlıklardan biri, Refah Partisi değişime zorlanırsa yönetimi nasıl ele geçirebiliriz? Diğeri ise, "Parti kapatılırsa, yeni parti kurma yarışında başkalarının önüne geçmek için neler yapabiliriz?" Kendisini dindar, muhafazakâr ve mukaddesatçı diye konumlandıran kesimlerin siyasal bilinç düzeyindeki sıklık ve kötürümlük bu sorularla daha da belirgin hâle geliyor... Bu kötürümlüğün geldiği nokta ise onarılması güç bir eminlik kaybı...

Muhafazakâr, milliyetçi ve mukaddesatçı kesimler tarafından kendisine dokunulmazlık zırhı giydirilen bazı düşünürlerin tasavvuf adı altında, oldukça sorunlu bir perspektifin mahkûmu olduklarına dair hatıralarda geçen kısımlar mühim. Zübeyir Yetik, yıllarca yeryüzündeki sorunlarından söz açan, sanat ve edebiyattan, bilimden bahseden, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdeki hükümleri dile getirerek değerlendirmelerde bulunanların artık yalnızca mürşitlerinin menkıbelerini anlatmaya başladıklarını kaydeder. Bunların kimler olduğunu belirtmez Yetik... Ancak kim olduklarını anlamak güç değil... Yetik'in yukarıda adını zikrettiğimiz *İnsanın Yüceliği ve Guenoniyen Batnilik* adlı eseri, düşünce dünyamızın bu önemli isimlerinin tasavvufi yöneliminin teorik düzlemde teşrih masasına yatırılması amacına matuf önemli bir eser olması sebebiyle değerlidir.

Hatıralar, yakın dönem tarihimize bir çerçeve çizmek, geçmişe dair bir düşünme patikası açmak için çok değerli. Zübeyir Yetik'in dikkat çektiği isimlerin kim olduğu o kadar da önemli değil aslında... Demem o ki kimseyi gözümüzde büyütme gerek yok... Büyütüp dokunulmazlık elbisesi giydirdiğimizde artık o kişiyi normal insan olarak tanımak mümkün olmuyor çünkü... Bu kutsama hastalığı sadece dindar-muhafazakâr kesime mahsus değildir. Kemalistlerin Atatürk'e giydirdiği "kutsallık zırhı" onun beşer hüviyetiyle anlaşılmasını güçleştirmektedir. Kutsallık zırhı giydirdiğimiz kişilerleştiren muaf tutuluyor ve yapıp ettikleri "bir hikmete mebnî" olarak yorumlanıyor. Sevgi ve nefretteki ölçsüzlük, sahil bir duruşun mümessili olmamızı güçleştiriyor... Yetik'in hatıraları zaaf ve imkânlarıyla insanımızın hikâyesi bir bakıma... Aynada kendine, cemaatine, tarikatına, partisine veya her nereye aitse bakmak isteyenlere önemli ayrıntılar sunan hatıraları Yetik'in hayat serüveniyle yazdıklarını bir arada değerlendirme imkânı sunması bakımından değerli.

Rahmetli Zübeyir Yetik geçmişten günümüze uzanan problemlerimizi, camiamızın güncel çehresini canlı bir şekilde ve güzel bir öfkeyle tasvir eden, İslâmcı çevrelerin sorunlarını açık yüreklilikle tartışan müstesna bir kişilikti. Bunu hem fikrî eserlerinde hem de hatıralarında müşahede ediyoruz.

Hasanali Yıldırım'ın Denemeleri: Günümüz Sanat ve Edebiyatına Eleştirel Bakış

ÖMER KANTARCI

Edebiyat, sinema ve müzik üzerine çalışmalarıyla tanındığımız Hasanali Yıldırım, Mürsel Sönmez'in genel yayın yönetmenliğini (şimdilerde danışmanlığını) üstlendiği *Birnokta* dergisinde uzun bir süredir kendine has üslubuyla denemelerini yayımlıyor. Denemelerini bir araya getirmese de biri hikâye ikisi portre olmak üzere üç kitabı¹ var Yıldırım'ın. 1996'da *Yeni Şafak* gazetesinde sinema sayfası hazırlamaya başlayan yazar, bir dönem aynı gazetenin "Düşünce Günlüğü" sayfasını yönetti. Ayrıca *Umran*, *Hece*, *Anlayış*, *Renkli*, *Gerçek Hayat* gibi muhtelif dergilerde yazdı, Bilim Sanat Vakfı'nda dersler verdi.

Hasanali Yıldırım'ın denemelerine bakıldığında kelimeler ve kavramlar üzerinden hayatı yorumladığı, okuyucuyu bakılmayan pencerelelere davet ettiği görülüyor. Akıp giden hayatta biraz soluklanıp varoluşumuzu ve dünya tasavvurumuzu gözden geçirmeye, kelimeler ve kavramlarla hasbihal etmeye ihtiyaç duyduğumuz açıktır. Yazımızda, tüketici bir döküm analizine girişmeden Yıldırım'ın edebiyat, kültür ve sanat meselelerine bakışını yansıtan izlekler üzerinde durmak niyetindeyiz.

1 *Ne Ki Ababeth*, Birun Yayınları, İstanbul, 2000. *Tersyüz Birkaç Portre Birkaç Tahlil*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017. *Yazı Tura Birkaç Portre Birkaç Tahlil*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

SUSMAK VE KONUŞMAK ÜZERİNE

Çok yönlü iletişimin ve gürültülü bir şehir hayatının içinde yol alıyoruz. Konuşmayı isteyenler kadar, sükût orucu tutanlar, susmayı arzu ettiği hâlde dayanmayıp konuşanlar var. Ekranlar, mikrofonlar, tuşlar ve kameralar bizleri konuşmaya iterken Hasanali Yıldırım'ın yazılarından birinin başlığının "Susmaya Övgü"² olması bizce gayet anlamlıdır. Çünkü Yıldırım susmaya ve konuşmaya itinayla yaklaşıyor. Sükûtun esas, kelamın arzı olduğunu, insana susmanın kıymetini idrak ve ihsas etsin diye konuşmanın bahşedildiğini söylüyor. Susmak, ona göre etrafı ve âlemi dinlemek, kendini duymayı öğrenmektir, insan muvakkaten konuşur ama aslolan susmaktır. Fakat haksızlık karşısında asla susulmaz, dilsiz şeytan olunmaz. Böyle susanlara, Yıldırım zamanımızda işgal, soykırım ve savaşlara susan-harekete geçmeyen iki buçuk milyar Müslümanı misal veriyor.

Hasanali Yıldırım, susmayı da konuşmayı da yerli yerince öğrenmek durumunda olduğumuzu belirtiyor. Meselelere yaklaşıırken yaptığı benzetmeler dikkat çekicidir: "Konuşmayı öğrenene bebek denir; bebek konuştuğu çocuğa döner. İnsan da öyle. İnsan konuştuğunda çocuklaşır; çocuğa

2 Hasanali Yıldırım, "Susmaya Övgü", *Birnokta*, 2024, sayı: 274, s. 20-23.

döner. Bazen de bebeğe. Habire altını pisleyip durur da farkına varmaz. Vakitlice susarsa tekrar yetişkinleşir. Konuştuğumuzda sürekli bu med-ceziri yaşarız; bir çocuğuzdur, bir yetişkin."

Şehvetlerden biri de konuşmadır, onun şehveti cinsi şehvetten çok daha kuvvetlidir. Cinsi şehvetini gemleyemeyene zampara, konuşma şehvetini gemleyemeyene geveze denir. Hasanali Yıldırım'a göre insan konuştuğu hele de güzel konuştuğunu zannettikçe büyüdüğünü zanneder fakat çocuklaşmıştır. Laf uzadıkça bebekleşir. Hâlbuki konuşmayı öğrenen bebek, konuştuğu çocuk olur, susmayı bilmişse adam!

Konuşmanın gayesinde bereket olmalıdır, bereketli konuşma muhatapta istenen tesir uyandıktan sonra yerini sukûta terk etmelidir. Kalbinin sesini dinleyerek konuşmalı, konuşmacı evvela kendine kalbinin sesini açmalı. Aklına danışarak konuşanın lafı bitmez fakat kalbine danışarak konuşanın belli zaman sonra lafı seyrekleşse de sözünün gücü gümraklaşacaktır. Hâsılı, Hasanali Yıldırım her şeyin kararında ve ölçülü olmasını savunur, susmanın da konuşmanın da.

İSİMLERİN HİKÂYESİ

Bebeklere isim koymak kültürümüze zenginlik katan veçhesi bakımından önemlidir. Eskiden daha çok büyüklerin (dede ve nine) tercihleriyle şekillenen

bebek isimleri günümüzde anne babanın tercihlerinden oluşmaktadır. Zaman zaman farklı isimler ön plana çıkar, bundan 20-30 sene sonra ne olur bilemeyiz ama hâlen Türkiye’de en çok kullanılan erkek ismi Mehmet, kadın ismi Fatma’dır. Şimdilerde yeni ve farklı isim bulma gayreti genç evlileri fena hâlde tedirgin etse de Zeynep ve Yusuf’un, en çok koyulan bebek isimlerinden olması, geleneğin canlılığını hâlen muhafaza ettiğini göstermektedir.

Hasanali Yıldırım bir denemesinde kendi isminin hikâyesinden söz ediyor.³ Karadeniz’in dağlık ve yeşil topraklarında ömrü mücadele ile geçen annesi dört kız çocuğundan sonra beşinciye hamile kalır. Herkeste bir erkek evlat beklentisi vardır. Bölge dağlık, iş çoktur, erkek gücüne ihtiyaç vardır, kızlar günü gelecek gidecek, işleri birisinin devam ettirmesi gerekir. Anne dua ve niyazda bulunur, rabbinden bu sefer erkek evlat ister; alaycı bakışlardan kurtulmak, elti, komşu ve görüşmelere karşı dik durabilmek için. Oğlu olursa isminin Ali olmasını arzu eder, Hz. Ali gibi cesur, dine hizmet eden biri olsun hem de babasının adını taşıсын ister. Allah duasını kabul eder ve 21 Ekim’i 22 Ekim’e bağlayan gece bir erkek evladı dünyaya gelir. İstanbul’da ikamet eden ve yaşayan dedenin de (annenin babası, diğer dede vefat etmiştir) kulağı Rize’dedir ve gelen haberle tüm aile sevinir. İşin ilginç yanı dedenin aklında yakın arkadaşının ismi Hasan vardır. Kendi ismini koymak isteyen kızı ile dede isimler konusunda anlaşamaz, araya büyükler girer, aile toplanır. İş en kolay çözüme yolu iki ismi de koymaktır ama baba, iki isim koymak istemediğini söylemiştir. İş uzayınca dayı devreye girer ve meseleyi güzel

bir şekilde halledeceğini belirtir. Birkaç gün sonra yeni bir hüviyetle eve gelir, isim koyulmuştur; Hasanali!

İsminden dolayı resmî mercilerce epey uğraştırıldığından da söz ediyor Hasanali Yıldırım. Bilhassa 16 yaşına geldiğinde kimliğin değişmesi ve fotoğraf koyulması gerektiğinden aylar boyu devlet dairelerinde mesai harcayacaktır. Çünkü bazı kayıtlarda Hasan Ali, bazısında ise Hasanali diye geçmektedir. “Devlet yanlış yapmayacağına göre bu işte bir üçkâğıtçılık vardır!” Uzun süren yazışmaların ardından yeni fotoğraflı hüviyetine kavuşur. Sonraki yıllarda “sivil hayatta” da benzer sıkıntılarla karşılaşmaya devam eder. Gençlerin ve belli yaş geçirmiş insanların ismini yanlış yazmasına tolerans gösterse de mürekkep yalamışlarının ismini tashih etmelerine tahammülü kalmamıştır. Haksız da sayılmaz. Söylenmesi zor yabancı isimleri söyleyenlerin, yazarın ismini yazarken dikkat etmemeleri anlaşılır değildir.

Benzer hikâyeleri Karadeniz’de birçok ailede görmek mümkün. Hatta bir benzeri de bizim ailede yaşanmıştır. Dört kızdan sonra doğmam bir yana, Abdülhamit’ten Ömer’e giden isminin de benzer bir yolculuğu olmuştur. Dedem ve babam arasında geçen bu isim koyma olayında babam, babasının tercihini kabul etmiş, yazılışında problem olmayan bir isme karar verilmiştir. Şimdilerde isim koyma otoritesi anne-babaya kaldığı için etraf pek sakin görünüyor. Koyulan yeni isimlerin muhteviyatı ve taşıdığı değer-anlam dünyası başka bir yazının konusu olacak kadar uzun bir meseledir.

DAİMİ GÜNDEM: YAZMAK, SANAT VE EDEBİYAT

Hasanali Yıldırım birçok yazısında yazmanın, sanat ve edebiyatın işlevi üzerinde duruyor. Evvela

yazmanın iki yolu olduğunu söylüyor. İlkini bariz vasfı, herkesin önceden defaatle söylediği ve söylenmesinde “tehlike” bulunmayan sözlerin farklı bir üslupla tekrar edilmesidir. Kişiyi şöret, alkış ve para kazandırır lakin umumun ufku kadar kişinin haddi olur, haddi aşamaz, hududu geçemez. İkincisinde ise ücra ve tehlikelerle dolu bir yolculuk vardır, yalnız kalma pahasına nicelerinin söylemeyi cesaret edemediklerini dile getirme söz konusudur. Tabii, kimsenin söylemediği şeylerin tamamı doğru tespit ve isabetli görüşlerden oluşmayabilir.⁴

İçinde hakikat aşkını taşıyan sınırlı sayıda insan ancak yazmanın has yolunda yürüyebilir. Bu yol istikamet, dirayet ve cesaret ister. Hasanali Yıldırım’ın ifadesi ile bu yolda yürüyenlerin “yapayalnızlık ile taşlanmak arasında bir berzahta sıkışıp kalmaları işten bile değil”dir. Yazmanın ne olduğunu şu cümlelerle ifade eder: “Demek ki yazmak, alelusul ortalığa serili muteber fakat bayat hakikatlerin ticaretini yürütmekten çok, günyüzü görmemiş cümlelerin sürekliliğine avına çıkmaya benzer. Kutu gibi bir evcağızda sıcacık bir soba yerine, açıkta, tabiatın bağrında geçirilen bir kış ayazı.”⁵

Kendisi yazmak için yetenek ve bilginin yeterli olmadığını, iradi bir faaliyetin hissini desteği ile ortaya konulması gerektiğini vurgular. Yazmak, ruhu teskin ettikten sonra konuşmasına izin vermek, kalpten gelen ve kalbe tesir eden bir söz bulmaktır. Dolayısıyla okunmak isteyen yazar ruh ile yazmalıdır.⁶

4 Hasanali Yıldırım, “Edebiyat: Kimsesizlerin Yolu”, *Birnokta*, 2024, sayı: 267, s. 20-22.

5 Hasanali Yıldırım, *agy.*, s. 20.

6 Hasanali Yıldırım, “Yazar Ne ile Yazar?”, *Birnokta*, 2024, sayı: 241, s. 20, 21.

3 Hasanali Yıldırım, “İsmimin Hikâyesi”, *Birnokta*, 2024, sayı: 271, s. 20-22.

Hasanali Yıldırım

Hasanali Yıldırım, bir başka denemesinde sözü sanata getiriyor.⁷ İçimizdeki şeytandan kurtulmak için önce hissetmek ve idrak etmek için sanata ihtiyaç duyduğumuzu ifade ediyor. Sanatta maksadın gündelik yaşantı içinde bıkan ve hissizleşen ruha, yine gündelik hayatın içinden çekip alınan sahneler üzerinden merhameti hatırlatmak ve o ruhun sahibini gafletten uyandırmak olduğunu belirtiyor. Yaşadığımız modern hayatın insanı kendi başına bırakmadığı, kendi sesini dinleme imkânlarını zorlaştırdığı bir gerçek. Yıldırım'a göre sanatın işte burada öne çıkarak "postmodernitenin iyice sağırlandırdığı kalbimizin sesine tekrar kulak kabartmaya başlamak ve gönlümüzün meramını sezinlemeye kapı aralamak" gibi işlevlerle insanı kendine getirdiğini kaydediyor. Bununla birlikte sanatın insanı gafletten uyandırdığını belirtiyor. Çünkü ona göre gafletin en büyük tezahürü hissizliktir, hissizliğin de en aşikâr tarafı merhamet yoksunluğudur. Hâlbuki Allah bizi her an daha bir hassaslaşalım diye yaratmıştır. Dolayısıyla sanat insanın hissetmesini sağlayarak merhametin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dışımızda akıp giden hayat ise bize

tam aksini fısıldamaktadır; hassaslaşma! Oysa hassaslaştığımızda, insan kendini "hak edebiyatın kollarına bıraktığında en has ve hususi safhaya tırmanabilir, kula mahsus miracımızı gerçekleştirebiliriz." Hakiki edebiyat insanın yanı başında dururken insanların çoğunun edebiyat ve sanatın sahtesine düşkünlük göstermesinin sebebi budur.

Hasanali Yıldırım'ın "Edebiyatın Kıymeti ve Kıymetli Edebiyat"⁸ başlıklı denemesinde de önemli mevzuların tartışıldığını söyleyebiliriz. Edebiyat başlangıçta zati anlamda kıymetli iken maddiyatın/materyalizmin işgalinden nasibini alarak itibari anlamda kıymetli hâle getirilmiştir. Yıldırım'a göre edebiyatın gerileyişinin sebeplerinden biri muhtevastaki maneviliğin kaybolması, metalaştırılması, maddeye hizmet eder hâle getirilmesidir. Edebiyat; hissin ve zihnin ortak faaliyetinin mahsulü vaziyetindeki bütün sözlü ve yazılı birikim iken hâlihazırda çoğu 'edebiyatçı' için itibar kazanma sahasına dönüşmüştür. Deneme yazarına göre edebiyatın iki ulvi gayesi vardır ve şu sorularla ortaya çıkar: "Etrafında kim ve ne var; mahiyetleri ne?

Onlarla nasıl irtibata geçebilirim? Bu irtibatın bendeki neticeleri nelerdir? Bu neticelerin hangisi müspet ve hangisi menfidir? Bende ne gibi tesirler uyandırmaktalar?" İkinci ve asıl mühim gaye ise, "Ben nasıl bir varlığım? Özümün mahiyeti ne? (...) Kendimi tanımak için hangi yollardan, hangi vasıtalarla gideceğim? Böylelikle nerelere ulaşacağım? Hülâsa ben, kendimi, bizzat, şahsen, bizatihi ve zaten nasıl anlayacağım?"⁹

Yukarıdaki sorulara tatminkâr cevaplar veren yeni bir edebiyata muhtaç olduğumuz açıktır. Kişiyi en başta edebe çekecek veya kişinin edep yolculuğundaki duraklarında ona vaha olacak mahsulatı mümkün kılan bir edebiyat, kıymetini kendinden, zatından alacaktır.

Hasanali Yıldırım son bir buçuk asırdır çürümenin, başıboşluğun, boşuboşunluğun içerisinde yüzen, sefil hazların peşinde sürüklenen insanlığı ancak sanatın ve sanatçıların ihtar ve ikaz edebileceğini söylüyor. Ona göre hâlihazırda toplumda yer edinen üç tarz-ı sanatçı vardır. Cemiyetin zevk mahrumiyeti ve maarif zafiyeti neticesinde hak etmediği hâlde sanatçı payesi alan sahte sanatkârlar, en aşağı seviyeden en yukarı seviyeye kadar farklılık ve çeşitlilik arz eden hakiki sanatkârlar ve sonuncu olarak sanatkârimısalar. Bu üçüncü grubun tarih boyunca sanatı yönlendiren, bazen yolundan saptıran ve sanata en fazla zarar verenlerden müteşekkil olduğunu belirtiyor, bunun sebebi de açık; incelmışlik mahrumiyeti. Ülkemizde bu öbeğin sayısız örneğini ekranlarda, sokakta ve sahnelerde görmek mümkün. Vatandaşın yaşadığı hayata çok uzak olduğu hâlde sanki onun yanındaymış gibi 'candan' davrananlar, sermaye grupları ile iş birliği içinde elini taşın altına

7 Hasanali Yıldırım, "Merhamet Edinme Sanatı: Edebiyat", *Birnokta*, 2024, sayı: 270, s. 20-22.

8 Hasanali Yıldırım, "Edebiyatın Kıymeti ve Kıymetli Edebiyat", *Birnokta*, 2024, sayı: 266, s. 20, 21.

9 Hasanali Yıldırım, *agy*, s. 21.

koymaktan her zaman kaçınmış, gayet rahat bir hayat yaşadığı hâlde halkın fakirliğini diline dolayanlar, sosyal medyada trend olmuş konulara hiç beklemeden karşılık vererek ‘duyarlı’ olduğunu ispat eden sanatkârimisaların sayısı hiç de az değil.

Sanat ve sanatçıdan yoksunluk ülkemize has değil, dünya genelinde bilhassa Sanayi Devrimi sonrasında bu gerileyiştiren söz edilebilir. Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı burjuva sınıfı bir taraftan sanatın müşterisi hâline gelirken diğer taraftan günbegün sanatı kendi seviyesi(zlığı)ne çekmiştir. Yaşanan dönüşümün sonucunda sanat önce ilme mağlup olmuş, sonrasında fen tarafından minder dışına itilmiştir. Bu durumun üçüncü öbek sanat tarzının ve sanatkârimisaların önünü açtığı söylenebilir. Dünyada nitelikli sanatın geri plana itilmesi ve sahte sanatın-sanatçıların ortaya saçılmasında en çok etkilenen ülkenin Türkiye olduğunu belirten Yıldırım, Batılılaşma politikalarının bu gerileyişi daha da büyüttüğünü ifade eder.¹⁰

KÖRLER DİYARI’NDA CAMSIZ GÖZLÜK SATMAK

Hasanali Yıldırım, denemelerinde bazen bir deyimden bazen de atalar sözü üzerinden meramını anlatmayı deniyor. Dikkat çekici bir teşbihle meramını anlattığı “Körler Diyarı’nda Camsız Gözlük Satıcılığı”¹¹ başlıklı yazısı da bunlardan biri. Metnin girişinde memleketin köşe bucağının yazar-şair-edebiyatçı kaynaklığını, bu yönümüzle dünyada eşimiz-benzerimizin olmadığını belirtir-

yor. İşin kemiyet cephesinde hayli iddialı olsak da keyfiyet tarafında işlerin öyle olmadığı herkesin malumu. Sanat alanındaki gerileyiş ve zevk-i selim mahrumiyetinin sebepleri arasında geçmişte lisanimiz üzerinden atılan ideolojik adımları ve maarif politikalarını hatırlatıyor. Ama bununla birlikte edebî seviyesizliğimizin baş müsebbibinin “ahlaki mahrumiyetimiz” olduğunu da vurguluyor.

İçinde yaşadığımız ortamda, körler diyarında uyanık/sahtekâr satıcı, sıradan insanların iltifat etmeyeceği gözlüğe benzeyen ama gözlük olmayan eşyayı, gözlük fiyatına ve gözlük maksadıyla körlere satmakta, körler de görme bozukluğunu gidereceği ümidiyle hâlimden memnun bir şekilde gözlüğü takmaktadır. Körler diyarında olur ya birinin gözü gerçekten açılırsa satıcının çevirdiği oyunlar ve camsız çerçeveli gözlükler ortaya çıkacaktır. Gözü açılanın da işinin kolay olduğunu söyleyemeyiz. İşler tıkırında giderken oyunbozan olmak sahtekâr satıcının ve cemiyetin hışmına uğramak demek. O sebeple tarih boyunca bütün görenlerin gözü bizzat (kör/lüğe alışmış) cemiyeti tarafından itinayla körleştirilmiştir.

Gözü açılan eski kör, yıllar yılı taktığı gözlüğün alelade, sıradan bir çerçeve olduğunu önüne gelene söylese de netice alması zordur. Ahali umut içinde çerçevesiz gözlüğün körler diyarında bir kişinin de olsa gözünü iyileştirdiğini, yakında kendilerinin de gözlerinin açılacağını sanmaktadır.

Yaşadığımız günlerde körleştiren gözlüklerle hayatı rahat ve konforlu bir şekilde yaşamaya çalışıyoruz. Hakiki sanatkârlar camsız gözlükle görmenin imkânsızlığını bildikleri için oyunu bozmuşlar ve toplumun da görmesini istemektedirler. Burada Hasanali Yıldırım’ın uyarıları vardır sanatçıya. Onlar görsün, takdir ve iftilhar etsin hatta

özensin diye görmelerini istemek. Görmelerini istemek aynı zamanda görünme gayreti gibi problemi de doğurabilir. Görmek bedel ister, narkozsuz göz açma ameliyatına hazır olmak kolay olmasa gerek. İnsanın önünde iki yol vardır; ya içinde yaşadığı cemiyetin bütün hilelerine rağmen hakikate tâlipliğini koruyarak etrafındaki ayartmalara aldırılmadan burnunun ucundaki gözlükleri kaldırıp atmalı ya da körler diyarında camsız gözlük satıcılığına devam etmeli. Devam ettikçe kendi körlüğüne zemin hazırladığını bilmem fark eder mi?

Hasanali Yıldırım denemelerinde; ülkemizin ilim, tefekkür, sanat, edebiyat, irfan ve ahlak sahalılarında yaşananlara eleştirel bir dille yaklaşıyor. Yıllar yılı kendine mesele edindiği hakiki sanat-gerçek edebiyat konularını tartışmaya açmasında ne denli haklı olduğunu söylemeye gerek yok. Televizyon tartışmalarının muhteviyatından dergi-kitap yayınlarına, sanatçıların kendi aralarındaki husumetlerinden her yeri kaplamış ikiyüzlü tavırlara kadar bu konuda yüzlerce örnek verilebilir. Yazar yapılması gerekeni de söylüyor: “Her zamankinden çok şimdi hakiki sanatkâra muhtacız. Sanatkâra ve mütefekkiye. İlim ve fen nasılsa akabinde gelir.”¹²

Hasanali Yıldırım’ın denemelerine bakıldığında kendi içinde hakikatin, gerçek edebiyatın, samimi ve emek mahsulü çalışmaların ve sanat anlayışının önemsendiği görülüyor. Ayrıca tenkitçi yaklaşımı ile insana, topluma, tarihe ve hayata ayna tutuyor. Temel meseleler hakkında sorduğu soruların, getirdiği tenkitlerin tartışılması, geniş bir perspektifle ele alınması edebiyat, sanat ve kültür dünyamıza ciddi bir katkı sağlayacaktır.

10 Hasanali Yıldırım, “Büyük Kokuşma, Büyük Uyku ve Sanatkârın Mesuliyeti”, *Birmokta*, 2023, sayı: 261, s. 20-22.

11 Hasanali Yıldırım, “Körler Diyarı’nda Camsız Gözlük Satıcılığı” *Birmokta*, 2022, sayı: 251, s. 20-22.

12 Hasanali Yıldırım, “İrfanda Sefaletin İhtişamı”, *Birmokta*, 2022, sayı: 247, s. 12.

Halis Ayhan'ın Hayatı ve Çalışmaları Üzerine

GÜLŞEN ÖZER

Türkiye’de din öğretiminin 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında anayasal güvence altına alınmasında katkısı büyük olan Halis Ayhan 23 Mayıs 2023’te vefat etti. Kendisi gayet müsahahalı bir şekilde her türlü menfaat çekişmesinden, taassup ve hurafelerden uzak olarak ömür boyu çalıştı. Bu yüzdendir ki din ve eğitim konusunda ilke ve öneriler sunmaya meraklı Eğitim Reformu Girişimi gibi oluşumlar çalışmalarına onu çağırmadan edemiyorlardı. Ancak 2000’lerin ortalarında üniversiteye girişte katsayı farklılığının kaldırılması gerektiğini söylemesi o çevrelerde eğitim bilimci kimliğinin ikincil kılınarak ilahiyatçı kimliğinin öne çıkarılmasına yol açmıştı. Ayrıca hazırlaması ve neşretmesi son derece güç, zahmetli, azim ve sabır isteyen bir iş olan *İslâm Ansiklopedisi*’nin hakiki manada telif bir ansiklopediye dönüşmesine katkıda bulundu.

Biyografisine odaklanan çalışmalar Halis Ayhan’ı “felsefe ve din bilimleri araştırmacısı” şeklinde tanıtır ve ben onu daha çok bir eğitim bilimci olarak tanıdım. Bunun sebebi hakikate ancak ilim ve imanını birleştirenlerin ulaşabilecekleri anlayışıyla eğitim meselesine yakın ilgisini sürekli canlı tutmasıydı. Ayhan’ın eserlerinden ilk okuduğum *Eğitim Bilimine Giriş* (1995) kitabıydı. Bu çalışmanın ikinci baskısı camiamızın eğitimle alakalı sı-

nırlı yayınının bulunduğu zamanlarda, 1997’de Şûle Yayınları tarafından yapılmıştı. Diyebilirim ki bir giriş kitabı niteliğindeki bu eserden insan yetiştirmenin önemli olduğu nispette de güç olduğunu öğrenmiştim. Sabır, dikkat, çocuk psikolojisine vukufiyet ve isabetli bir metot gerektirdiğini, büyük çapta maddi ve manevi fedakârlıklara bağlı olduğunu da... Hoca’nın öğrencilerine yaptırdığı tezlerde de bu meselelere ağırlık verdiğini 20. yüzyıla şahitliğini anlattığı söyleşilerinden öğrendim. Örneğin Mehmet Emin Ay’ın 1990’larda yayımlanan *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım* kitabı Ayhan Hoca danışmanlığında hazırlanan bir doktora tezine dayanıyor.

Yıllar içinde, Halis Ayhan’ın eğitim sahasına erken yıllarda yöneldiğinin ve bu çerçevede makaleler yazdığının farkına vardım. Ali Fuat Başgil’in yazdığı gazeteyi imam hatipte okuduğu yıllarda sektirmeden takip eden Ayhan’ın dergilerdeki ilk yazısı “Eğitimde Din Eğitim ve Öğretiminin Rolü” başlığıyla 1973’te *İslâm Medeniyeti* dergisinde çıkmış. Bu dergide aynı yıl neşredilen bir diğer yazısı ise “İslâm Tarihindeki İlk Eğitim ve Öğretim Müesseseleri”. Ayhan, Maturidi, Ahmet Cevdet Paşa, Mehmet Âkif, Muhammed Hamdi Yazır, Ahmet Hamdi Akseki, Muhammed İkbâl gibi âlim ve mütefekkirlerin yo-

Halis Ayhan

lunda bir eğitimciydi. Beslenme ve etkilenme kaynaklarının açıkça belirtilmesi, dönemin belirgin müşterek özelliği. Onun sağlam örgütlü yazılarında, yetişme çağında bütün kitaplarını okuduğu Başgil’in perspektifinin izleri de vardı. Hakikaten Ayhan’ın din öğretiminin serencamını ve karşı karşıya kaldığı problemleri ele alan kitaplarının sayısını arttırmasında milletin sürdürdüğü haysiyet mücadelesine destek veren öncülerinin örnekliği önemli bir motivasyon kaynağıydı. Kendini dar bir tarihçilikle sınırlamayan Ayhan meseleleri günümüzle irtibatlandırarak açıklığa kavuşturmaya çalıştı. Böylece *Türkiye’de Din Eğitimi* (1989) kitabında da görüleceği üzere, din öğretimi konularının daha doğru anlaşılmasına, daha tutarlı ve geçerli çözümler bulunmasına yardımcı oldu. Ayhan’ın diğer eserleri arasında *Eğitime Giriş ve İslâmiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler* (1982), *Din Eğitimi ve Öğretimi* (1985) kitaplarını sayabilirim. Ayhan ayrıca *Diyanet*, *Yeni Hizmet*, *Kadın ve Aile* gibi süreli yayınlarda eğitimle ilgili makaleler yazdı, ilmî toplantılarda tebliğler sundu.

1950 DÖNÜŞÜMÜNÜN ARDINDAN YAŞANANLAR

Halis Ayhan, 1944 yılında Yozgat’ın Boğazlıyan ilçesine bağlı Aşağı Sarıkaya Köyü’nde doğdu. Babası dinî tahsil gör-

memesine rağmen, tek partili yıllarda köye gelen geçici vaiz ve hocaları evde misafir eden bir şahsiyetti. Kendisi de onların sohbetlerine katıldı ve bunların tesiri altında kaldı. Özellikle kış günleri teravih namazına köyün camiine lüks lambasını yakarak babasıyla birlikte gidip gelmesi çocukluk yıllarının unutamadığı tatlı ama bir o kadar da kurucu hatıraları arasında yer aldı. Annesi okuma yazma bilmiyordu fakat Halis Ayhan başta olmak üzere çocuklarının hepsini okutmak için her fedakârlığı yaptı.

İlkokulu doğduğu köyde okuyan Halis Ayhan'ın öğretmenleri Köy Enstitüsü çıkışlı Nazmi Alkan ve Kuddusi Öztürk'tü. İlkokul üçüncü sınıftan itibaren, köyünde imamlık yapan hocalardan Kur'an-ı Kerim okumayı ve ilmi-hal bilgilerini öğrendi. Türkiye'de 1950 dönüşümünden, daha açık bir deyişle Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ortaya konan katı laik eğitim ve kültür siyasetinin yumuşamasından beş yıl sonra ilkokulu bitirdi. Ayhan ve çevresi taşrada yaşasa da memleketimizdeki merkez-çevre çatışmasının yol açtığı ilk iktidar değişimiyle bağlantılı olan 1950 dönüşümünden etkilenmişti. Merkezin otoriter siyasetine karşı yükselen muhalefet sonunda despot CHP iktidarının değişmesini sağlayacak ve hürriyetperver bir söylem öne çıkacaktır. Doğal olarak bu değişim resmî eğitim siyasetinin din öğretimi üzerindeki tasallutunda birtakım gevşemeleri beraberinde getirdi.

İşte Halis Ayhan, bu makro dönüşümün tesiriyle 1955'te Kayseri İmam Hatip Lisesi'ne kaydoldu. Okula alışıkça İslâm Tarihi, Fıkıh, Tefsir, Hadis derslerinin yanında daha çok Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji gibi derslere ilgi duymaya başladı. Türk Ede-

biyatı öğretmenin öğrencilere karşı sert tutumu edebiyata özel ilgi duyan Ayhan'ın bu sahaya yönelişini menfi yönde etkiledi. Kayseri'de üç yıl okuduktan sonra kaydını Yozgat İmam Hatip Lisesi'ne aldırarak Ayhan, lise tahsili devam ederken unutamayacağı bir olay yaşadı. 1950 dönüşümünü sekteye uğratan 27 Mayıs 1960 Darbesi sürecinde -Şubat 1961'de- dönemin siyasi iradesi iki öğrencinin Ankara'ya gönderilmesini talep etmiştir. Okulun öğretmenleri Ankara İmam Hatip Okulu'nda Türkiye'nin yirmi dört imam hatip okulundan gelen kırk sekiz öğrencinin katılacağı toplantıya Ayhan'la arkadaşı Mustafa Topuz'un gitmesini kararlaştırdılar. Hocaları Beyza Bilgin onları motive edici, moral verici, yönlendirici önerilerde bulundu. Ayhan ve beraberindekiler Ankara'da fikirlerini açıklayacakları bir konuşma yapmasalar da TED Koleji yurdunda kalırken, taşradan gelmenin ve taşralı olmanın ne demek olduğunu iliklerine kadar hissettiler.

HAYATINI DEĞİŞTİREN KARŞILAŞMA

Halis Ayhan 1962'de İmam Hatip Lisesi'nden mezun oluncaya kadar, yaz tatillerinde Arapçasını ilerletmek için civar köylerdeki hocaların dizinin dibine oturdu. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü imtihanlarına giremeyince Temmuz 1962'de vaiz olmak için gittiği Ankara'dan müftü olarak döndü. Zamanın Diyanet İşleri Reisi Hasan Hüsnü Erdem on kadar imam hatip mezununu imtihandan geçirdi. Onları Türkiye'nin birçok yerinde müftüye ihtiyaç duyulduğu için müftü yapmaya karar verdiğini söyledi. Bu tanışma neticesinde Ayhan, ilim sahasında rol modeli bellediği Ali Fuat Başgil'in izin-

den giderek hukuk tahsili yapma düşüncesinden vazgeçerek irşat ve İslâmî eğitim faaliyetlerine yönelme kararı aldı.

Hasan Hüsnü Erdem, o dönemde Ahmet Hamdi Akseki'nin *İslâm Dini*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *İslâm İlmihali ve Riyâzü's-Sâlihîn* kitaplarını okuyup anlayanların rahatlıkla müftülük yapabileceklerini düşünüyordu. Haksız da sayılmazdı, bedelsiz modernleşme süreci henüz iç göç oranını zirveye çıkarmamıştı çünkü. Reis, liseyi bitirdikleri için yazışmalara zamanında ve doğru cevaplar verebileceklerini de eklemiştir. Ayrıca onlara vaizlikten başka dinî hizmetleri diğer görevlilere bırakmalarını, herhangi bir camiye gittiklerinde, mevlit ve benzeri dinî törenlere katıldıklarında din görevlilerine itibar etmelerini, sesleri güzel de olsa mevlit okumaktan kaçınmalarını içeren bir dizi tavsiyede bulundu. Mevlidin sonunda dua etmelerini ve kesinlikle halktan para almamalarını, bunun doğru olmaya çağını, görevlileri de bu konuda usulünce uyarmaları gerektiğini hatırlatmayı ihmal etmedi. Son olarak, yılların tecrübesine dayanarak müftü vasfıyla köylere, cenazeye, düğüne, derneğe oranın en yaşlı imamıyla gitmelerini ve imama itibar göstermelerini salık verdi.

Neticede Halis Ayhan, liseyi yeni bitiren bir genç olarak Balıkesir'in Savaştepe ilçesinde altı ay müftülük yaptı. Ancak memleketin ihtiyacına rağmen bu tahsille müftülük yapmak bilgi, davranış ve hizmette yeterlilik bakımından ilim yolunda Ali Fuat Başgil'i üstat kabul eden Ayhan'ı tatmin etmiyordu. Çünkü onda İmam Hatip Lisesi yıllarından itibaren kitap okumak, okuduklarını anlamaya çalışmak, bulduğu ortamlarda

arkadaş ve toplumla paylaşmak arayışı ve alışkanlığı oluşmuştu. Öte yandan Türkiye’de İslâm, 1950 dönüşümü derinlik kazandıkça bütün engellemelere rağmen daha çok öne çıkıyordu. Memleketimizin ihtiyaç duyduğu din görevlisi, İmam Hatip Liseleri ve orta dereceli okullar için öğretmenler yetiştiren Yüksek İslâm Enstitüleri’nin rağbet görmesi ve sayılarının artması da bununla ilgiliydi.

Halis Ayhan, müftülüğü bırakarak büyük çapta maddi ve manevi fedakârlıklarla açılan Konya Yüksek İslâm Enstitüsü imtihanlarına girmeye karar verdi. İmtihani kazandı ve Ocak 1963’te kaydını yaptırdı. Müdürlüğünü alanında gayet birikimli olan Veli Ertan’ın üstlendiği enstitüde Arapça, Fransızca öğrenmenin yanında okulun zengin kütüphanesinde felsefe ve genel kültür kitapları başta olmak üzere Doğu-Batı klasikleri, temel dinî kitaplar serbest okumalarının ayrılmaz parçasını oluşturdu. Arkadaşları ile Hasan Basri Çantay’ın ve Ömer Rıza Doğrul’un meâllerini baştan sona okudular. Dikkatlerini çeken ayetler üzerinde hocalarının özellikle M. Tayyip Okiç’in yol gösterici yardımları onların perspektifini derinden etkiledi. *Riyâzü’s-Sâlihîn* ve Muhammed Hamidullah’ın *İslâm Peygambere* adlı eseri, Kur’an’ın anlattığı İslâm’ı, peygamberin duyurduğu ve 23 yıllık hayatında öğrettiği dinimizi yetenekleri elverdiğince kavramasının önünü açtı. Bir grup arkadaşıyla beraber 1963-64 öğretim yılında görev üstlendiği Talebe Cemiyeti onun ilim ve irfan mücadelesinde tecrübe kazanmasını sağladı.

Haziran 1966’da Konya Yüksek İslâm Enstitüsü’nü bitiren Halis Ayhan, o yıllardaki uygulama gereği hemen Konya İmam

Hatip Okulu’na meslek dersleri öğretmeni olarak tayin edildi. Temmuz ayının ilk haftası İstanbul ve Ankara mezunlarıyla birlikte Bakanlıkta çekilen kura neticesinde Samsun İmam Hatip Okulu’na atandı ancak bir ahbabı ile becayiş yaptığı için görev yeri Çorum olarak değişti. Kasım 1967’de yöneticiliğine getirildiği bu okulda dört yıl müdürlük yaptı. Millî Eğitim Bakanlığı’nın Yüksek İslâm Enstitüleri için 7 Ekim 1970’te açtığı imtihana Din Pedagojisi alanından başvurdu ve kazandı. Kasım ayında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü’ne öğretim görevlisi olarak atandı. Ayhan, meslek hayatının en sıkıntılı yıllarını burada yaşadı. 12 Mart 1971 Muhtırası’nın yüksek din öğretimine getirdiği şartların ağırlığının da bu sıkıntılarının büyümesinde etkisi olduğunu bizlere miras bıraktığı hatıralarında anlatmıştı. Askerî muhtıra ortamının görece yumuşamasının ardından 1973 yılında öğretim görevliliği statüsünden öğretim üyeliğine geçti. Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü’nde müdür muavinliğine getirildiğinde sene 1974’tü. Bir sene sonra Isparta’ya askere giderken başvurduğu İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne vatani görevini bitirince Din Psikolojisi ve Din Pedagojisi hocası tayin edildi.

Fedakârlık ve samimiyetle gençlerin yetişmesi için çalışan Halis Ayhan, 28 Kasım 1975’te açılan Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü’nün kurucu müdürü oldu. Okulun açılışındaki etkileyici ve tarihsel derinliği bulunan konuşmasındaki cümleler onun çabalarını anlamamızı sağlamakla kalmayacak, şu hayatta yolumuzu nasıl çizeceğimizi de gösterecek kıratadır: “Bir milletin sahip olduğu değerler ne kadar yüce olursa olsun, hatta yetişkin

nesiller bu değerlere ne kadar bağlı bulunurlarsa bulunsunlar, yetişmekte olan nesillere, çocuklarımıza, gençlerimize bu değerlerimizi kazandıramazsak, geleceğimizi teminat altına alamayız. Bir ailenin en büyük teminatı iyi yetiştirilmiş bir evlat olduğu gibi, bir milletin de en büyük teminatı iyi yetişmiş gençlerdir. Bunun için her türlü fedakârlığı, bütün maddi ve manevi gücümüzü kullanmayı en büyük vazife kabul etmeliyiz.”

Halis Ayhan, dikkatli ve sabırlı bir çalışmayla Bursa’daki enstitüyü çıkabileceği en üst seviyeye çıkarmak için bütün iradesini ve tecrübesini kullanarak istişarelerde bulundu. Siyasi ortamın gerginleştiği, sokak nümayişlerinin arttığı 1970’lerin ikinci yarısında öğrencilerine her zaman memleketimizin içinde bulunduğu şartları da dikkate alarak bilgili, cesaretli ve samimi olmaları gerektiğini hatırlattı. Ayhan, 12 Eylül 1980 Darbesi’nin ardından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olmasıyla neticelenen hummalı bir çalışmaya katıldı. Bu dönemle ilgili şahitlikleri, dinleyenlere akşam yıldızlarının alacakaranlıkta yükselmesini hatırlatır. Ayhan, Bursa’daki enstitü 1982’de fakülteye dönüşünce müdürlük görevini bırakıp, aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı, birtakım idari görevler üstlendi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “İslâmiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler ve Türklerin Eğitime Hizmetleri” teziyle 1983’te doktora tamamladı.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ MESAİSİ VE SONRASI

1980’lerin ikinci yarısı Türkiye için aynı zamanda ansiklopedi çağıydı. Telif ve tercüme pek çok

ansiklopedinin yayımlandığı bu dönemde Halis Ayhan, 1987 yılında bir yıl süreyle misafir öğretim üyesi olarak Suudi Arabistan'da bulundu. Dönüşünü akabinde rektör ve dekandan *İslâm Ansiklopedisi* sürecinde görev almak için gereken izni koparamayınca Ekim 1988'de Bursa İlahiyat Fakültesi'ndeki görevinden istifaya etti. Diyanet Vakfı'nın en kalıcı yayın ve kültür hizmeti olan *İslâm Ansiklopedisi* merkezli çalışmalarını yürütmek için genel müdürlük görevini üstlendi. İslâmî ilimler, Türk ve İslâm ülkelerinin tarihi, coğrafyası, kültürü, medeniyeti, edebiyatı, sanatı gibi sahalarda teşkil edilen ilmi heyetler onun sorumluluğundaydı.

Halis Ayhan, geniş hacimli ve çok ciltli bu ansiklopedi çalışmalarında birçok zorlukla karşılaştı. Farklı fakültelerdeki akademisyenlerin kaleme aldığı maddelerin mahiyet ve dil açısından düzeltilmesine bazılarının şiddetle itiraz etmeleri Ayhan'ın editörlük zanaatının zorluklarını kavramasını sağladı. Ayrıca resim ve görüntü seçimi ve uygulanmasında teknik servisle yazarlar arasında da birtakım sıkıntılar yaşanıyordu. Fakat maddelerin dil, üslup, kompozisyon, imla, transkripsiyon, bibliyografya ve metinde kullanılan kısaltmalar vb. yönlerden kendi içinde tutarlı hâle getirilmesi zaruriydi. Kendisinin de ansiklopediye maddeler yazdığı düşünülürse Ayhan'ın maksadının sahalara vâkif müellifleri yokuşa sürmek değil, işin ne derece ciddi olduğunu ve gereken ehemmiyet gösterilmezse başarmanın mümkün olamayacağını ortaya koymak olduğu anlaşılacaktır. Madde yazarlarıyla görüş alışverişi içinde ansiklopediyi ilmi bakımdan yüksek seviyeye kavuşturmak için titiz bir çalışma yürüttü. Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayımladığı Ha-

ziran 1989 tarihli bültende dile getirdikleri bu manada oldukça önemlidir: "Ansiklopedi hazırlamak ve neşretmek son derece güç, zahmetli, azim ve sabır isteyen bir iştir. Tercüme veya derleme bir ansiklopediden bahsetmiyorum, o çok kolaydır. Ben hakiki manada telif bir ansiklopediden bahsediyorum. Her bir cümlesi ciddi ve ilmi bir mesainin mahsulü, her bir makalesi konunun ehli ilim adamlarının kaleminden çıkmış bir ansiklopediden bahsediyorum. Bu, gerçekten çok zor bir çalışmadır. Buna, ansiklopedimizin mümkün olduğunca orijinal ve vesika mahiyetinde resim ve görüntü malzemeleri ile desteklenmeye, bunların çoğunun renkli olmasına çalışıldığını da ilave ediniz. Bu güçlüklerin de-tayına daha fazla girmeyeceğim."

Halis Ayhan'ın ansiklopedi müdürlüğü yaptığı dönemde yerli ve yabancı üniversite, araştırma merkezleri vb. müessesler ile ilmi çalışmalarını müstakil yürüten müelliflerle irtibata geçildi. Ayhan, bu süreçte karşı karşıya kalınan sorunları çözmek için olağanüstü bir çaba ortaya koydu. Kendisi ülkemizdeki telif ansiklopedi yayıncılığını doruk noktasına taşıyan *İslâm Ansiklopedisi* mesaisinde, ekip hâlinde çalışmanın zorluğunu ve önemini tecrübeyle kavradı. Ayhan'ın ansiklopediyle ilgili röportajlarıyla eş zamanlı okunduğunda onun bu yayının kurumsallaşmasındaki rolü daha iyi anlaşılacaktır. Ansiklopedinin ilk iki cildi Ayhan'ın genel müdür olduğu süre zarfında yayımlandı. Ancak bu süreç onu çok yıpratmış için 1991 yılında ansiklopedideki görevinden ayrılarak Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda çalışmaya başladı, 1994'te doçent oldu. *Türkiye'de Din Eğitimi* kitabıyla 1999'da

profesörlük unvanını kazandı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü başkanlığı yaptı.

Halis Ayhan, Türkiye'nin özüne dönüş sürecinin hız kazandığı bir dönemde Bakanlar Kurulu kontenjanından 28 Şubat 2005'te Yükseköğretim Kurulu üyeliğine atandı. Burada Türkiye'deki yükseköğretim meselelerinde görüşlerini bildirdi, oylamalara katıldı. Bütün tecrübelerini inatla değil ama sabırla, dikkatle kullanarak, Mehmet Âkif'in ifadesiyle "say-i medîd" yöntemiyle çalıştı. Emekliliğinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde doktora öğrencilerine ders verdi. İstanbul Aydın Üniversitesi'nde eğitim bilimleri dersleri okuttu. Ayhan'ın cenazesi 24 Mayıs 2025 Cumartesi günü öğle namazını müteakip Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Ümraniye Hekimbaşı Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Bugün Türkiye'de din öğretimiyle ilgili artan ve derinlik kazanan kurumsal tecrübelerden ve akademik bir üretimden söz edebiliyorsak, bu ülkenin de küresel bağlam içinde söyleyecek bir sözü olduğuna inanabiliyorsak, bunu önemli ölçüde 1950 dönüşümüne ve onu farklı açılardan tamamlayan 1980 ve 2002 sonrasına borçluyuz. Bu dönemin en önemli akademik temsilcilerinden biri ise hiç şüphesiz *İslâm Ansiklopedisi*'nin kurumsal bir anlayışla çıkmasını sağlayan Halis Ayhan'dır. Düşündüğümde doğrudan öğrencisi olmasak da Ayhan'ın üzerimizdeki emeğinin büyük olduğunu söyleyebilirim. Rahmet olsun.

ESKADER 2024

Kültür Sanat Ödülleri Üzerine

HALİM SEZER

Türkiye’de despot tek partili yıllarda verilen CHP Sanat Mükâfatı’ndan bu yana sayıları artan kültür sanat ödülleri farklı değerlendirmelere tabi tutulduğunu biliyoruz. Ülkemizin dönüşümüyle bağlantılı bu ödüllerin, kültür sanat alanının yeniden tanzimindeki rolleri inkâr edilemez. Sayıları artmakla kalmayıp kategorileri de çeşitlenen ödülleri ana hatlarıyla ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki Sait Faik, Yunus Nadi, Haldun Taner, Sedat Simavi, Attilâ İlhan, Necip Fazıl, Erdal Öz, Talat Sait Halman, Mustafa Cambaz, Emine Işınsu, Ahmet Say gibi doğrudan doğruya adına ödül konan sanatkârlarla ilgilidir. İkincisi ise Yeditepe, Türk Dil Kurumu, TRT, Türkiye Yazarlar Birliği, Truva, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı gibi kurum merkezli olanlardır. Fakat her hâlükârda ödüllerin süreklilik kazanmasında belirleyicilik kurumlardadır. Bir zamanlar Cahit Zarifoğlu adına verilen ödülde görüldüğü gibi üzerinde enine boyuna düşünülmeyi için başlamasıyla bitmesi bir olan ödüller de var.

MUTABAKAT YOKSUNLUĞU

Memleketimizde kültür sanat ödülleri konuşulurken genç-yaşlı, dindar/seküler, sağ/sol, iktidar/

muhalefet ikilikleri gelip gündemin ilk sıralarına yerleşiyor. Böyle olduğu için Tarık Buğra, Rasim Özdenören, Mustafa Kutlu, Cihan Aktaş, Cemal Şakar, Şerif Aydemir gibi isimler Sait Faik Hikâye Ödülü’nü alamadılar. Meselenin bu yanı alanın dışında şekillenen zımnî bir sözleşmenin bulundu-

ğunu kavratacak niteliktedir. Buna karşın Cumhurbaşkanlığı Kültür Sanat Büyük Ödülleri’nin kuşatıcılığı çoğu ödülde yok. İşte tam bu noktada “Türkiye’nin en önemli ödülü nedir?” sorusu üzerinde düşünebiliriz. Akla gelen cevapların birbirinden uzaklığı

insanın kısım kısım, yerin damar damar olmasının ötesinde kültürel yarılımayla irtibatlıdır.

Nereden alırsanız alın, kültür sanat ödülü aldığınızda bir seçici kurul ve onları belirleyen kurum tarafından vefa gösterilip onaylanırsınız. Ödüller bahsinde şunu vurgulamak lazım: Her şeyden önce ödüller, kültür sanat dünyasının aktörleri açısından önemli bir motivasyon kaynağıdır.¹ Edebiyatın, sanatın, akademinin ve kültürün farklı dallarına emek veren genç-yaşlı isimlerin ödül mekanizmasına dair tepkilerinin² süreklilik kazanması ödül listelerine girmenin önemsendiğini gösterir. Memnuniyetsizlikler, yakınmalar, aşırı huzursuzluklar dile getirilirken söylentilerin ayyuka çıkması ödüllerin sanılanın ötesinde bir etkisinin bulunduğunu ispatlamaktadır. Her ne kadar ödülün kendisinden çok miktarını önemli bulan³ yazarlar olsa da mesele ödülün maddi değerinin çok yukarıdadır. Çünkü insan, anlamak, anlatmak ve anlaşılma ile anlam kazanan bir varlıktır. Ödüllerini verenleri küçük görenlerin dahi ödüllerini kararlılıkla geri çevirmemelerini bu çerçevede yorumlayabiliriz.

Edebiyat Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği'nin (ESKADER) her yıl verdiği kültür sanat ödüllерinin sahiplerini bulduğu töre-

- 1 Günümüz hikâyecilerinden bir kısmının edebiyat ödüllerini değerlendirme şeklini kavramak için bk. "Edebiyat Ödülleri Ne İşe Yarar?", *Olağan Hikâye*, 2025, sayı: 28, s. 60-79.
- 2 Bu konuda erken tarihli bir tartışma için bk. Naci Çelik, "Sait Faik Armağanı İçin Bir Soruşturma", *Yeni Dergi*, 1969, sayı: 57, s. 570-599.
- 3 Thomas Bernhard, *Ödüllerim*, çev. Sezer Duru, YKY, İstanbul, 2010, s. 25.

Prof. Dr. Sadık Kemal Tural ve Fatma Ersem Yargıcı

ne giderken bunları düşündüm. Tören, 24 Mayıs 2025'te Fatih Kültür Sanat Merkezi'nde dernek mensupları ile kültür sanat dünyasını bir araya getirdi. Program, sanatçı Şevket Ejder konseriyle başladı fakat sanatçının konseri hem uzundu hem de türkü seçimleri başarılı değildi. Ejder, repertuarını törene katılmayan Uğur Önür'ün söylediklerinden oluştursaydı eminim konseri dinleyenlerin neşesi artacaktı.

Daha sonra derneğin tarihçesi ve faaliyetleri hakkında hazırlanan belgesel gösterildi. ESKADER Yönetim Kurulu Başkanı Fatma Ersem Yargıcı'nın konuşmasının ardından ödüller sırasıyla sahiplerine takdim edildi. Törende, 19 dalda 21 kişiye ödül verilmesi gitgide niteliği yükselen kültür sanat dünyamızın hem şimdisine hem geçmişine saygının bir neticesi. İşini severek ve bilerek yapan Yargıcı, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta Türkiye'de kültür sanat sahasının kımıl kımıl fakat ödüllendirmenin yetersiz

olduğunu dile getirdi. Haklı, ancak kurumların her yıl verdikleri ödüllerin sayısının çok fazla olması bana kalırsa sorunlu. Nitekim Türkiye Yazarlar Birliği'nin ödül verdiği dallarda da benzeri bir yığılma var. Mesela Sedat Simavi Ödülleri'nin yıllar içinde sayısının arttığı görülüyor. 1977'de 7 dalda verilmeye başlanan bu ödüllerin 2020'lerde çoğalan kategorileri hemen dikkat çekiyor. Üstelik bir de her dala ayrıca "övgü ödülü" ihdas edilmiş. San ki *her yıl* değil de *zaman zaman* ödül veriyorlarmış gibi. Elbette marifet iltifata tabi fakat bunun, dal ve kişi sayısını çoğaltmanın dışında başka yolları bulunmalı.

GÖRÜLMİYEN DEĞERLERİ BİLİNİR KILMAK

Kuruluşunun 17'nci yılını kutlayan ESKADER, 16'ncı kez ödül verdi. Derneğin ödülleri sayesinde hiç tanımadığım, bilmediğim kişileri ve çalışmalarını fark ettiğimi söylemeliyim. Örneğin ömrünü çini sanatına adanmış Turgut

Tuna ile romancı Mürsel Ağaç'ı ESKADER ödöl töreni olmasaydı tanıyamayacaktım. Onlar hakkında ödöl töreni esnasında ve sonrasında öğrendiklerimi öğrenemeyecektim. Sadece bu iki onurlandırma bile, derneğin geçmişle gelecek arasında bir köprü kurma fonksiyonunu yerine getirdiğinin göstergesi sayılmalı.

ESKADER, 2024'te açıkladığı kültür sanat ödülleri için yıl içinde yayımlanan kitaplarla kültürel çalışmaların yanında kültür hayatımıza ömür boyu yardımı dokunanları değerlendirmiş. Bu yıl Türk kültürü, edebiyatı, folkloruna dair pek çok eser kaleme alan Prof. Dr. Sadık Kemal Tural özel ödüle değer görüldü. Üstün hizmet ödülleri ise çini sanatında binlerce kişiye eğitim veren, eserleri yurt içi ve yurt dışında sergilenen Turgut Tuna, Türkiye'de edebiyat ve eleştiri sahasına akademik birikimiyle değerli katkılar sunan Prof. Dr. Durali Yılmaz ve sosyal bilimlere önemli açılımlar getiren Prof. Dr. Ümit Meriç'e takdim edildi. Üstün hizmet ödülleri için üç kişiye verilmesi insanlarda ister istemez bir yığılma izlenimi oluşturdu. Hâlbuki bu sene üstün hizmet ödülü tek başına "yaptıklarını beğenebilmek için çok emek harcayan" Turgut Tuna'ya verilebilir hatta onun onuruna bir panel tertiplenebilirdi.

Yusuf Yıldırım, Yunus Emre'nin en eski *Divan* nüshasını gün yüzüne çıkarmıştı. Yıldırım'ın bu eserin devamı sadedinde hazırladığı *Sözüm Kendözüme Risaletü'n-Nushiyye'nin Yorumu* adlı çalışmasına inceleme-araştırma dalında ödöl verildi. Yıldırım'ın kitabı, Gönül Paksoy ve Nurhan Atasoy imzalı *Oya* adlı eserle birlikte *Kitap* dergisinin verdiği yılın en iyileri ödülleri

ESKADER Yönetim Kurulu Başkanı Fatma Ersem Yargıcı, Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta Türkiye'de kültür sanat sahasının kımıl kımıl fakat ödüllendirmenin yetersiz olduğunu dile getirdi.

kültürel mirasa saygı kategorisinin en iyi çalışması seçilmişti. Biyografide Türk edebiyatının önemli isimlerinden Abbas Sayar'ın ele alındığı *Bozkırın Güçlü Kalemi Abbas Sayar* çalışması ile Ramis Karabulut ödöl almaya hak kazandı. Kitap, Sayar'ın 100. doğum yılına bir armağan olarak okurlara sunulmuştu. Dil alanında okuyucularına dil şuuru, edebî zevk ve Türkçe sevgisi gibi değerleri aşılama çabalayan Ayça Akçay *Edebiyatçı Gözüyle Sözün İzinde* eseriyle ödöl aldı. Yurt dışında bulunduğu için törene katılamayan Akçay, gönderdiği video ile izleyenleri etkilemekle kalmadı, ödülü almayı gerçekten hak ettiğini kanıtladı.

Türkiye'de düşünce kategorisindeki eserlerin bahtı genelde kapalıdır. Dergimiz yazarlarından Prof. Dr. Celalettin Vatandaş, düşünce dalında ödüllendirildi. Pınar Yayınları'ndan çıkan *Modern Tilsim Tüketirken Tükenmek* kitabı, meselesini enine boyuna ortaya koyması bakımından geçen yıla damga vuran yayınlardan biriydi. Vatandaş'ın, merkezine tüketirken tükenmeyi aldığı çalışma, eğer bir benzetme yapmak gerekirse, bataklıktan alınan bir avuç örnek üzerinden tüm bataklık anlama çabasına benzetilebilir.

Çocuk edebiyatı alanındaki ödöl ise eserleri Güneşyolu Yayınları'ndan çıkan Suat Turgut'a verildi. Burada yazarın

hangi kitabına ödöl verildiğinin belirtilmemesi, Turgut'un bütün çalışmalarının ödüllendirildiğini düşündürüyor. Turgut'u ve eserlerini bilmiyorum fakat gerek konuşması gerekse yayımladığı kitaplar bana şunu düşündürttü: Şayet içinde yaşadığımız dönemde üç tarz-ı siyasetin birliğinin izi sürülecekse onun eserleri verimli tartışmalara zemin hazırlayabilir. Deneme kategorisinde ise *Mıntıka* eseriyle Mehtap Altan ödüle değer görüldü. "Annemin pencere kenarı hüznüleri gibiyim!" diyen Altan'ın sahnedeki tavırlarının izleyenleri şaşırttığını söylemeden geçmeyelim.

Mehmet Ali Kalkan *Köyümden... Gönlümden...* kitabında köydeki güzellikleri, insanların samimiyetini, helali, haramı, doğruyu, yanlışını ayırmaktaki ferasetlerini anlatmış. Kalkan çalışmasıyla hatıra kategorisinde ödöl almaya hak kazandı fakat kitabın türü kapağında ve Ötügen Neşriyat'ın sitesinde deneme olarak belirtiliyor. Emine Batır, çocukluğumuzun yalnızca bize ait olmadığını anlattığı *Uzakların Yankısı* ile hikâyeye dalında ödüle değer görüldü. Mürsel Ağaç, *Zeyneb'in Gerdanlığı* ile roman dalında ödöl kazandı. Kitap, Hz. Muhammed'in büyük kızı Zeyneb ile Hz. Hatice'nin yeğeni Ebu'l-As'ın evliliklerini konu ediniyor. Mahmut Topbaşlı ise *Gönlümdeki Söz Sarayı* adlı eseri ile şiir ödülünün sahibi oldu.

Türkiye’de akademik sinema incelemelerinin mümtaz isimlerinden Prof. Dr. Rıdvan Şentürk, *Avangart Sinema ve Resim* isimli eseriyle sinema araştırmaları ödülünü aldı. Şentürk’ün kitabının yürüncesini resim sanatına nispetle gelişen avangart hareketlerin karşı çıktıkları dil temelli anlatım geleneğinden beslenen ana-akım sinemasına nasıl yansıdığı, ne şekilde dönüştükleri soruları belirliyor. Tarih araştırmaları kategorisinde *Bütün Yönleriyle Sömürgecilik* çalışması ile Azmi Özcan ödüle değer görüldü. Televizyon programında ise TRT2’de izleyicisiyle buluşan *Hayat Sanat* programı ödül almaya hak kazandı.

SESLİ KİTABIN FARKLI BİR YÖNÜ, İNCELİK VE YAPILMASI GEREKENLER

Uğur Önür hem Burdur türkölüleri söylüyor hem de Anadolu’nun birçok yöresine ait eserleri icra ediyor. Bu sene müzik kategorisindeki ödülün Önür’e verilmesi gerçekten kıymetliydi. Cemal Toy ise İstanbul’un tarihî birikimini yeni bir yaklaşımla ele alıp sunması sebebiyle resim dalında ödül almaya hak kazandı. Günümüzde sesli kitap, meşgale içindeki ahir zaman insanının kitaplarla ünsiyetini sağlayan bir araç olarak görülüyor fakat sesli kitap bununla sınırlı değil. Sabahat Varol İnsel, yıllardır görme engelliler için gönüllü olarak kitap seslendiriyor. Varol, 1989 yıllarında 37 yaşındayken Niğde’de Cemil Meriç Körler Okulu açıldığında kendi imkânlarıyla ilkökul seviyesindeki öğrenciler için boş kasete bir masal okumuş. Ardından 45 yaşındayken Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nin Görme

Engelliler Bölümü’ne sesli kitap gönüllüsü olmaya karar vermiş. Derneğin sesli kitap kategorisindeki ödülü, bugüne kadar 1176 kitap seslendiren ve görme engellilerin ihtiyaç duyduğu metinleri okumaya devam eden İnsel’e vermesinin gayet yerinde bir tercih olduğu kaydedilmeli.

Cem Sancar, edebiyatın farklı türlerinde eserler vermenin yanında *Sabah* gazetesinde kültürel içerikli metinler yazıyor. Köşe yazıları ödülünün “çor çombalak” siyasi metinler kaleme getirenlere değil, gazeteye lezzetli edebî üslup taşıyan Sancar’a verilmesini son derece kıymetli buldum. Sancar’ın 25 Mayıs 2025 tarihli yazısına şu cümlelerle başlaması da bunun kanıtlarından biri sayılmalı: “Bu ülke yollar, köprüler, uçaklar, arabalar, Marmaraylar yaptı da bir türlü demokratik bir kültür yapamadı. Bilgelğin, inceliğin, nezâketin sırmalarıyla bütünlenmiş kültürlü bir insan tipi inşa edilemedi...”⁴

Özü itibarıyla onurlandırma⁵ anlamına gelen kültür sanat ödülleri kime verilirse verilsin eksiksiz bir onayın gönül rahatlığını taşımaz.⁶ Ama sadece nesnellikle biçimlenmeyen, öznelğin tamamen saf dışı bırakılmadığı ödül mekanizmasının geliştirilmesinin yolları aranmalı. Mesela ESKADER başka kategorilerin yanı sıra bilhassa şiir, roman, hikâye, deneme ve hatıra türlerinde verdiği ödüllerin her biri için birer seçici kurul oluşturmalı, varsa bu kurulları kamuoyuna duyur-

malı. Çünkü kendi düşünce ve beğenilerinden dolayı öznel kararlar alsalar da bazen kararlarıyla kendilerini tartışmalı kılsalar da kamuoyu, ödüle değer görülen eserlerin kimlerin eleğinden geçtiğini bilme hakkına sahip. Dernek, bunu yaptığı takdirde emsali kurumların da aynı yola gireceğine ve bu sayede ödüllerin itibarının artacağına inanıyorum. Nitekim Sedat Simavi Ödülleri gibi birden fazla dalda ödül veren kimi kurumlar bunu uyguluyor. Ödül gerekçelerinin açıklandığı sesli videolardaki biyografik bilgilerin miktarı azaltılmalıdır. Ayrıca ödül törenine katılacağını söyleyen bürokratlar verdikleri sözü muhakkak tutmalı ve programın aksamasına mahal vermemelidirler. Ödülü almak için sahneye gelenler ise mikrofon kendilerine uzatılınca reddetmek yerine nezaketen birkaç kelam etmelidir.

Son kertede ödüller eserlere, mümtaz şahsiyetlere, kültür sanat programlarına ve yazarlara dönük bir ilgi uyandırabilirse, vefa yüklü bir hatırlatmada bulunabilirse başarılı sayılmalı. Yıllardır görüşmeyen isimlerin düzenlenen ödül töreni vesilesiyle bir araya gelmesi, muhabbet etmesi, hatıralarını tazelemesi, dertleşmesi ve yazılıp yayımlanacaklar hakkında konuşması böylesi buluşmaların küçümsemeyecek katkılarından biri. Farkında değiliz ama törenlerin bilgiyi, öğrenmeyi, bildiklerini paylaşmayı mümkün kılan görgü kazandırıcı bir işlevi var. ESKADER, bunların gelişmesine, bilinçli davranışlar hâline dönüşmesine zemin hazırladığı için kendisini bahtiyar saymalı.

4 Cem Sancar, “Haddizâtında Redhouse”, *Sabah*, 25 Mayıs 2025.

5 Thomas Bernhard, *Ödüllerim*, s. 61.

6 Rauf Mutluay, “1969 Hikâye Ödülü”, *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1969, s. 2.